

כמה קובצי הערות בענין צורת קני המנורה

קובץ הערות וביאורים אהלי תורה – ספר היובל

צורת המנורות שעשה שלמה

בשיחת ש"פ מטו"מ, וש"פ דברים ביאר כ"ק אדמו"ר בארוכה שיטת הרמב"ם, שהמנורה שהי' בביהמ"ק היתה צורתה באלכסון, ולא כמצוייר בשער טיטוס ימ"ש – בעיגול.

בגליון קמד (ש"פ עקב) העיר הרב ברוך שפירא:

לכאורה יש להביא כמה ראיות ע"ז שהציור שעל שער טיטוס אינו זה של מנורת משה והמנורה שהדליקו בו בביהמ"ק, והוא במנחות צט, א אמרינן: "ת"ר עשר מנורות עשה שלמה ולא היו מדליקין אלא בשל משה", ויוסיפון כותב (כו"ה הוצאת הומינר) "בעת ההיא בא אל טיטוס יהושע הכהן בן שבתאי הכהן הגדול ועמו שתי מנורות ממנורות הזהב אשר היו במקדש ועמו עוד כל שלחנות הזהב וכל כל זהב . . . עברו חק ברית וחטאו לה' כי מסרו מחמדי ה' ביד צורר ואויב לעם ה' ולא הי' נאה להם לעשות כן כי אם למות על עם ה' עם יתר אחיו הכהנים וכו'", משמע שנתן לטיטוס רק שתי המנורות ולא כל העשרה מנורות, וגם לא מנורת משה, כי יוסיפון כותב לגריעותא על הכהן הנ"ל, ובטח הי' מזכיר במפורש שנתן לו מנורת משה. (וגם אין כל ראי' שהמנורות שעשה שלמה היו כולם בדומה למנורה שעשה משה שהרי עשאם רק לנוי ואפשר שהם היו עגולים).

בגליון קמה (ש"פ ראה) העיר ע"ז ג.נ.:

באתי רק להעיר שמה שכתב שאין כל ראי' נשמנורות שלמה היו דומים לשל משה], זה אינו עולה יפה עם ביאור כ"ק אדמו"ר שליט"א בהתוועדות ש"פ תרומה (תשמ"א, עיין הנחות הת' אות מט) דמבאר כ"ק אדמו"ר בפירש"י "תעשה המנורה" שנתקשה משה בעשיית המנורה וכו' ושואל כ"ק אדמו"ר הרי בפסוק "וכן תעשו" מפרש רש"י "לדורות כגון . . . מנורת שלמה וכו'" הרי רואים ששלמה עשה מנורות ולא התקשה ולמה התקשה משה. ומבאר ג' טעמים. וטעם הג' הוא שהבן חמש למקרא מבין שמסתמא שלמה לקח את מנורת משה ושם אותה בחול ונעשה מזה דפוס, ולכן שלמה לא התקשה.

ולפי ביאור הנ"ל בוודאי לא שייך לומר שזה הי' לא בדומה, כי "דפוס" זה בדומה ממש.

משיחת ש"פ ראה, כ"ה מנחם-אב

כאן המקום לבאר כמה ענינים ששאלו אודותם – בהמשך למשנ"ת בהתוועדויות שלפנ"ז:

בנוגע להמדובר בהתוועדויות שלפנ"ז (שיחת ש"פ מטו"מ סכ"ו. שיחת ש"פ דברים סכ"ה) אודות צורת המנורה – יש שהעירו ממ"ש ביוסיפון שהמנורה שהביא טיטוס לרומי אינה המנורה שעשה משה, אלא א' המנורות שעשה שלמה (כמסופר בדברי הימים (ב' ד, ז) "ויעש את מנורות הזהב עשר"). וא"כ, אפשר לומר שצורת המנורה שעשה שלמה לא היתה דומה לצורת המנורה שעשה משה, היינו, שקני המנורה במנורת משה היו באלכסון, וקני המנורה במנורת שלמה היו בעיגול, ולכן, בציור המנורה דשער טיטוס קני המנורה הם בעיגול, כי ציור זה נעשה בהתאם למנורה שהביא טיטוס לרומי – מנורת שלמה.

ויש שהעירו על זה – שע"פ משנ"ת בשיחה שלפנ"ז (ש"פ תרומה) משמע שמנורת שלמה נעשתה באותה צורה כמנורת משה. אבל: מוכן שאין להביא זאת בתור רא"י והוכחה, כי זהו ע"ד הענין ד"ערכך ערבא צריך".

ובנוגע לעצם הענין – ידועה השקו"ט כיצד עשה שלמה "עשר מנורות", הרי משה רבינו עשה מנורה אחת בלבד? והביאור בזה – היות שכל הפרטים הקשורים עם בנין ביהמ"ק ע"י שלמה המלך נמסרו לו בקבלה ע"י דוד המלך – "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל" (דה"א כה, יט), מוכן, שהי' ציווי מיוחד לעשות עשר מנורות. ועד"ז מוכן בנוגע לשאר הפרטים שבביהמ"ק שהיו באופן שונה מאלו שהיו במשכן, החל מהמדות דביהמ"ק עצמו, שהיו גדולות יותר מאשר מדות המשכן.

ועפ"ז – הרי יתכן שהי' ציווי מיוחד לעשות את מנורות שלמה בצורה אחרת ממנורת משה.

אבל באמת אין לומר כן, כי: מלשון הכתוב "ויעש את מנורות הזהב עשר . . . חמש מימין וחמש משמאל", היינו, שהפסוק כולל את כל המנורות ביחד, הן מנורת משה והן מנורות שלמה (כי מ"ש "חמש מימין" היינו, "מימין למנורה של משה" (פרש"י שם), וכן "חמש משמאל") – מוכן, שכל המנורות היו באופן שוה (ראה גם פירוש הרד"ק והמצו"ד עה"פ).

ועוד – וגם זה עיקר: מצינו פלוגתא בגמרא (מנחות צט, א) בנוגע לעשר המנורות שעשה שלמה: "עשר מנורות עשה שלמה ולא היו מדליקין אלא בשל משה . . . רבי אלעזר בן שמוע אומר . . . בכולן היו מדליקין", "פעמים בזה פעמים בזה" (פרש"י שם). והנה, מאחר שישנה דעה שלפעמים היו מדליקים רק במנורת שלמה,

הרי בהכרח לומר שמנורות שלמה נעשו בצורה שוה למנורת משה.

[ופשיטא שאין לומר שזוהי הפלוגתא שבין ת"ק לר' אלעזר בן שמוע, היינו, שת"ק סובר שמנורות שלמה היו בצורה אחרת, ולכן לא הדליקו בהן, ור' אלעזר בן שמוע ס"ל שמנורות שלמה היו באותה צורה כמו מנורת משה, ולכן "בכולן היו מדליקין" – כידוע הכלל שלא לאפושי במחלוקת].

ובכלל – אפילו אם מישהו ירצה לומר שהמנורות שעשה שלמה היו בצורה אחרת ממנורת משה, אין הדבר שייך כלל לציור המנורה שבשער טיטוס, כי: המנורות שעשה שלמה היו רק בבית ראשון (הבית שבנה שלמה), ואין הוכחה כלל שמנורות אלו היו בבית שני (ולהעיר מדברי התוס' ר"ד (ליומא נא, ב) בנוגע לעשרה שולחנות שעשה שלמה).

ויתירה מזו: איתא בגמרא (ר"ה כד, ב) שבזמן מלכי בית חשמונאי (שהיו בבית שני) "שפודין של ברזל היו וחיפום בבעץ, העשירו עשאום של כסף, חזרו העשירו עשאום של זהב" – וא"כ, פשיטא שהמנורה שלקח טיטוס בעת חורבן בית שני לא היתה מנורת שלמה, כי כבר לפני"ז (בזמן מלכי בית חשמונאי) הי' משך זמן שלא הדליקו במנורה של זהב כלל, כי לא היתה מנורה של זהב, עד ש"העשירו", ואז "עשאום של זהב" – מנורה חדשה (ולא מנורת שלמה)!

ונוסף לזה: בציור הרמב"ם בקשר למסכת מדות – שבה מדובר אודות בית שני – מופיעה מנורה אחת ושולחן אחד בלבד, ומובן, שאם בבית שני היו גם עשר המנורות (ועשרה שולחנות) שעשה שלמה, הי' הרמב"ם מורה זאת בציורו (כי אע"פ שאין זה נוגע למעשה בפועל, הרי כאשר מציירים ציור של דבר מסויים, צריך הציור להיות באופן הנכון).

(התוועדויות תשמ"ב ח"ד עמ' 2073)

[לכללות ענין זה עיין לקו"ש חכ"א שיחה ג' לפ' תרומה].

בהתוועדות דש"פ מטות-מסעי ה'תשמ"ב
(ובהתוועדויות שלאח"ז) עורר הרבי על כך שישנם
הטועים ומציירים את מנורת המקדש (וכן עושים
חנוכיות של חנוכה) באופן שששת הקנים הם כחצי גורן
עגולה, ולא אלכסוניים.

הרבי הוכיח שקני המנורה הם אלכסוניים, מציור
המנורה שצייר הרמב"ם בכתב-ידו ונדפס בפירוש
המשניות שלו שבהוצאת "קאפח" (במסכת מנחות
ספ"ג), שם מצויירים קני המנורה בקו ישר, באלכסון,
ולא בצורת חצי קשת (וראה בארוכה 'לקוטי שיחות'
חלק כא עמ' 168 ואילך).

לאחר ההתוועדות שאל אחד מאנ"ש, אשר בספר
"מעשה חושב" (לבעל מחבר ספר "משנת חסידים") פ"ז
ס"ז, איתא, שקני המנורה היו נמשכין בעגול ועולין כנגד

גבהה של מנורה. וע"ז הואיל כ"ק אד"ש לענות המענה
דלקמן (המענה הועתק בשינויים והוספות
ב'התוועדויות' תשמ"ב ח"ד עמ' 1917):

**בנוגע לצורת קני המנורה – ודעת בעהמ"ס מ"ח:
בעצמו סתר יסודותיו (1) אף שדעת רש"י באלכסון, (2)
מדלא הזכיר הרמב"ם זה בחיבורו (וכן לא בברייתא
דמלהמ"ש [דמלאכת המשכן] ובש"ס) "כתב בעל חכמת
המשכן (מקובל וכו') שנראה" שהיו "כמעט בעיגול"
והכי מסתברא" (שעי"ז דומים לגלגלי הרקיע. –**

**לאחרי שנמצא כתי"ק פיה"מ להרמב"ם ["] ובו ציורו
באלכסון ובפי' בנו עה"ת שהרמב"ם צייר "ביושר כו' לא
בעיגול כמו שצייר אותה זולתו" בודאי כשבטל היסוד
כו',**

**בכלל לא זכיתי לפענ"ד להבין כלל וכלל הראי'
דמדסתים נראה שהי' "כמעט בעיגול" – שהרי תיבת
"קנה" מובאה בכו"כ מקומות בתושב"כ ובכ"מ מוכרח
שהוא קו ישר. ואין אף פ"א שמוכרח שזהו באופן אחר.
ודעת הראב"ע (תצוה כז, כא) [וי"מ כן דעת הספרי
זוטא] צ"ע מקורו. וראה תו"ש סוף כרך כב וש"נ.
הס' ישנו בספרי' ולכן מצו"ב.**

קובץ הערות התמימים ואנ"ש אושען פארקויי גליון מב (תשמ"ג)

ג. בלקו"ש פ" תרומה ש.ז. סעי' י' כחוב: " . .
ועד"ז די מוסדות חינוך וכיו"ב וועלכע זיינען
מצייר אויף זייערע "גליונות" "בלאנקען" וכיו"ב
דעם ציור המנורה אוף זיי צייכענען די קני המנורה
ווי חצאי קשת - איז וויבאלד די מטרה פון דעם ציור
איז צו דינען אלס דערמאנונג אויף דער מנורה
שבמשכן ובמקדש - איז כדאי וביותר אז זיי זאלען
משנה זיין דעם ציור און מצייר זיין די קנים
באלכטון.

לכאורה יש להעיר:

ידוע בענין ציור מגן דוד. שאף שמובא בכמה ספרים אודות זה והמכוון בזה (ומהם: רזיאל המלאך, ספר מטעמים בסופו דף עב, ב), אוצר כל מנהגי ישראל סי' ל"ח, ועוד),

מ"מ אחרי שציור זה בזמן האחרון קשור עם ציונות וכו', הנה נמנעו מלהשתמש בציור של מגן דוד.

ואם אין זכרוני טועה, כמדומה שבפעם השני' שכ"ק אדמו"ר שליט"א ביקר בגן ישראל, הנה ביקר אז באחד מחדרי לינה ("באנקס"), וכשראה ציור של מגן דוד על נייר שהי' דבוק לכותל (או לדלת?), ציוה להסירו.

וא"כ לכאורה בנדו"ד, מאחר שציור של קני מנורה כחצאי קשת, הרי זה הסמל של "מדינת ישראל", הנה אפי' אם הי' מתאים למנורת ביהמ"ק, אמנם כיון שאין כוונתם לשם לימוד - היינו להורות אין הי' ציור המנורה בביהמ"ק. לכאו' אין מן הנכון לצייר זה על גליונות וכיו"ב של מוסדות חינוך וכיו"ב.

הרב שמואל פסח באגאמילסק
מייפלואוד, נוא דזוירזי

ד. בלקו"ש הנ"ל סעי' י"א כתוב: "דער ציור הרגיל פון דער מנורה (אז די ששת הקנים זיינען ווי חצאי קשת) איז ע"פ השערה א נאכמאכונג פון דעם ציור המנורה וואס ניט-אידען האבן מצייר געווען ברומי, און אויף דער "נצחון-ארקע" (דעם "שער הנצחון") פון טיטוס ימ"ש!"

ובהערה 45 כתוב: "כהערת הר"י קאפח בפיהמ' דהרמב"ם שהו"ל. וכך בחו"ש שם."

לכאורה יש להעיר:

(1) הן אמת דכך כתב הר"י קאפח, דז"ל: "ולא כפי הציור הנפוץ שהועתק משער טיטוס".

אמנם בתורה שלמה משמע דדעתו דציור של מנורה כחצאי קשת אינו העתקה משער טיטוס.

דז"ל (חלק כב, מילואים סי' י"ד): "בכל הרישומים של המנורות נעשו ששת הקנים בציור עגול וכ"ה בהציור על קשת טיטוס ברומא". ובשולי העמוד מעיר על"ז: "והערני ידידי . . . שמן המטבעות העתיקות שנמצאות מזמן הבית ויש עליהם ציור מנורה, הציור של קני המנורה המה בעיגול ולא ביושר, וידוע שעד היום לא מצאו בין הכלים העתיקים עוד מנורה בח שבעה קנים מלבד בישראל, ולכן מסתבר שהציור נאמן להמקור שכן הי' קני המנורה במקדש בעיגול כפי המסורה ולא ביושר או בצורה אחרת. שו"ר שיש מביאים ציורים של מנורה מעל גבי מצבות שהקנים הם ביושר. ואולי אין מזה ראיה משום שע"ג אבנים קל יותר לעשות ביושר מבעיגול."

הרי שדעתו שהציור של מנורה כחצאי קשת, הנה אף שכן הוא על שער טיטוס, הנה עוד כמה עשירות (ואפשר מאות) שנים לפני שנבנה שער טיטוס, מזמן הבית", הנה גם אז ציירו קני המנורה כחצאי קשת.

ולכן לכאורה אם עושים ציור של קני המנורה כחצאי קשת, אין מן ההכרח לומר שזה "נאכמאכונג" מהציור שע"ג שער טיטוס, רק נאכמאכונג מהציור שע"ג מטבעות העתיקות שמזמן הבית. ושהמקור לכל זה (ציור שע"ג המטבעות וציור שע"ג שער טיטוס) הוא - המנורה שבביהמ"ק.

בסגנון אחר: ציור של קני מנורה כחצאי קשת הוא נאכמאכונג מהמנורה של ביהמ"ק, - ולזה נתכוונו אותם שציירו המנורה על המטבעות העתיקות והמנורה על שער טיטוס.

(*הנה"א) לאו מר בר רב אשי חתים עלה שזהו בדיוק מזמן הבית ולא כמאה שנה ויותר אחרי החורבן ב) אפי' אח"ל שזהו מזמן הבית הנה אדרבא יכול להיות ששינו בכוונה מהמנורה שבמקדש מכיון שמטבעות נכנסים אחרם גם במקומות שאסור להכניס שם דברייט מקודשים ולכן שינו (** מובן וגם פשוט שכשבנו ביהכ"נ הנה לא נסעו לרומא לראות ציור המנורה דשם אבל העתיקו מספרים שהי' בידיהם שעליהם אפ"ל שהעתיקו משער טיטוס. המערכת

2) - נוסף לזה שציור של קני מנורה כחצאי קשת נמצא על מטבעות משמן הבית, הנה כבר מובא בכמה ספרים תמונות של בתי כנסיות עתיקים בארץ ישראל; שהי' עליהם ציור של מנורה שקני' הם כחצאי קשת. ולכאוף לא מסתברא שהעתיקו זה משער טיטוס.

דהרי כפי שממשיך שם בהשיחה "און עס זיינען געווען זמנים, ווען מען פלעגט מכריח זיין אידן צו קומען צו דעם שער, זיי זאלן זען וואס דארט איז געשריבן און געצייכנט, בכדי צו דערנידעריקן וכו' וכו'".

הרי מזה גופא משמע (וכן הוא בספרי דברי ימי ישראל) שיהודים מצד עצמם לא הי' עוברים דרך אותו שער. ואדרבא, הי' משלמים ממון כדי שלא לעבור דרך השער.

3) ואף שלכאורה ממה שהביא בתו"ש אודות מטבעות העתיקות העתיקות שמזמן הבית, לכאוף קשה על שיטת הרמב"ם (ורש"י), שדעתם שקני המנורה הם באלכסון. אבל אולי יש לבאר זה ובהקדם מעשה שהי' (והוראה בפועל שהי' בזה).

לפני עשרים שנה הדפיסו ש"ס"מאורות". והייתי אז - בתור ספרן של ה'ספרי' של 770 - מהמייעצים בנוגע לאיזה מפרשים להוסיף בהש"ס וכן בנוגע לכמה חיקונים וכו'.

וזכרוני שכשהמו"ל החליטו לעשות ציור של מנורה (כעין סמל) על הכרי כה מבחוץ (מתאים לשמם "מאורות") אמרתי אז שיש איסור בנוגע לעשיית מנורה עם ז' קני'ם, אבל כיון שאצלם זה רק ציור - אז מותר.

לפועל פנו אז להרה"ג כו' יוסף אלי' זצ"ל הענקין, ושאלו ממנו על חו"ד. ואמר להם, שאף שנכון שאמרתי, מ"מ לרווחא דמילתא טוב שיסירו הנר האמצעי מהציור, באופן שיהי' רק ו' נרות. וכן עשו, וכן הוא עד היום הזה.

כמו"כ אולי י"ל בנדו"ד. דאף שמוחר לצייר מנורה בדומה למנורת ביהמ"ק, מ"מ מצד הרחקה (וע"ד הרחקה שעושים בנוגע להזרוע שבלייל הסדר - ראה הגש"פ פיסקא ד"ה הזרוע) עשו בדווקא ציור של קני המנורה כחצאי קשת ולא באלכסון.

הרב שמואל פסח באגאמילסקי
מייפלואוד, נוא דזשערסי

הדצרות וק"ל. ובמקום אחר כתבתי נמי דמה"ט עושין הלוחות למעלה עגולים ולא מרבעות, שהרי הלוחות מרבעות היו ולא עגולים, אבל נראה ג"כ מהאי טעמא שאין עושין דומיא דמקדש והאיך יעשו לוחות דוגמא דמקדש, ולכן עושין עגולין למעלה ולא הוי דומה, וכעין זה כתבתי נמי לגבי מנורה שעושין כהיום הקנים עגולים והרצה הקשו והאריכו לזרר שהמנורה היו ששת הקנים זקופין ולא עגולים, וכתבתי צס"ד דאהכ"נ אלא דאנן עכשיו עושין עגולין שלא לעשות דוגמא דמנורה צמקדש כל האפשר.

בירורים בעיגול קני המנורה

הרב נחום גרינוואלד

ניו דזשערזי

(א) ידועה שיטת הרבי שקנה המנורה במקדש היו ישרים בניגוד לציורים הנפוצים. ובלקו"ש חכ"א ע 169 מסיק הרבי ש"במסקנה אין חולק בדבר". דהיינו שהן רש"י והן הרמב"ם סוברים שקני המנורה עגולים היו.

ולפלא שלא מציינים (לא בלקו"ש ולא בתורה שלימה) להריב"ש סימן ת"י: "שאלת במה שדרש בהמון במעשה המנורה שהיו קני המנורה עקומין במקצת... וסברתו זאת נפלא בעיניכם כי לא ראיתם כן בצורות המצויירות בפתחי היכלות ובפתחי הקודש, שהקנים עולים ישרים בלתי עקומים". ומדובר כאן בציור חדש שקני המנורה התעקמו לעבר נר האמצעי. בכדי כדי שיהי' הנרות מאירות על עבר פניה. והריב"ש בעצמו שולל הדבר. אך מעניין שהריב"ש נותן מקום לכאורה, ל"צורות המנורה המצויירות בפתחי היכלות ובפתחי הקודש".

אך צ"ע האם בתיאור הציור שבשאלה שם, שנכתבה בידי הריב"ש, "שהקנים עולים ישרים בלתי עקומים" הכוונה ב"ישרים" –באלכסון, או ישרים- מקביל לקנה האמצעי, כמו בציורים הנפוצים, שאחרי החלק המעוגל של הקנה הם מתיישרים.

(ב) בהערה 43 מביא פירוש הזית רענן על דברי הספרי זוטא (ריש בהעלותיך מובא ביל"ש) "ומנין שיהו חוזרין חלילה כמין עטרה ת"ל יאירו". ובזי"ר מפרש: "הלשון משמע דס"ל שהקנה האמצעי היה באמצע וששה הקנים מקיפים אותו סביב כמין עטרה" ודוחה פירוש זה מן משמעות הגמרא במנחות, ומביא פירוש אחר: "לכן צ"ל דמ"ש כמין עטרה היינו שהקנים בעצמן היו עגולים כמין עטרה ודוחק". והרבי בהערה שם מביא קודם פירוש השני של הזית רענן (שקני המנורה בעצמם היו עגולים) ואח"כ מביא בריבוע פירוש הראשון שבזי"ר, שהכוונה היא שהקנים היו מקיפים ומסיים הרבי בהערה "וא"כ ה"ז פי' שלישי". ולכאורה הכוונה שפירוש הראשון בזי"ר הינו פירוש

שלישי בציור קני המנורה אך א"כ הי' לכאורה צריך להיות ציור שלישי במקום "פירוש".

שם בשוה"ג מציין להשוואת התו"ש בין פירוש הראשון של הזי"ר לדבר הראב"ע בפיה"ק שלו (כה לז): "הקדמונים אמרו כי נר אחד באמצע והששה נערכים זה אחר זה בחצי עיגול ואחר שהכתוב אמר והאיר על עבר פניה". (וכן הוא בפירושו הארוך תצוה כז כא.) והתו"ש מציין שיתכן שמקורו של הראב"ע בדברי הספרי זוטא.

ולהעיר שלאחרונה הדפיסו פירוש רס"ג על סדר שמות מכת"י (מוסד הרב קוק ע' קמ"ה ואילך) שכותב כנ"ל: "ויהי עניין הקפת ששת הנרות למחצית העיגול שמרכזו הנר השביעי עד שנעשית צורתם כקשת כדרך שתלמידים היושבים לפני רבם מקיפים אותו כחצי קשת והוא במרכז... וכדרך שסיפרו חז"ל על ישיבת שבעים זקנים ואמרו סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה (סנהד' ד' ג). והנה ברור שאין כוונתו שעצם הקנים היו עגולים רק שמצד אחד של המנורה בלטו הקנים בחצי עיגול וכפי שמתאר הדברים ביתר שאת בהמשך (ע קמו): "וראוי שנדע גם כן שששת קנים לא הותקנו כתבנית הענפים היוצאים מן העץ שהם ענף מעל הענף ומקביל לו אך צורתם כצורת כף בעלת שש אצבעות ששתן בצורת קשת מחצית אחת מעוגלת אבל מחצית השניה ריקה מהם כך ששה קנים מקיפים את המנורה. צד המזרחי מוקף בששה קנים. והמחצית המערבית ריקה מהם. ופירוש זה למרות שנמסר בקבלה הריהו יוצא מן הכתוב לפי שאמר כאן העלה נרותיה והאיר אל עבר פניה".

והדבר פשוט, שזה ששולל שלא יצאו קני המנורה מקנה האמצעי כמו ענפי עץ היוצאים מן העץ, הוא רק לשלול שלא היו מקבילים לקנה האמצעי דוגמת הציורים הידועים של המנורה. אולם אין כוונתו שאר הקנים יצאו בתחתית מנקודה אחת שבמנורה והתפצלו לשש. כי ברור מן המקרא והברייתא (במלאכת המשכן ובמנחות כח ב) כפי שרס"ג עצמו מתארו שם לפני כן, שמכל כפתור נמשכו שני קנים זה מעל זה. אך כוונתו בכתבו "לא הותקנו כתבנית ענפים.. שהם ענף מעל הענף" היא

רק להדגיש שמכיון שהם היו בהיקף אז אף אחד מהקנים לא "סככו" על קנה מתחתיהם כי מפוצלים היו, ופשוט.

ומעניין שאומר שפירוש זה "שנמסר בקבלה". דהיינו שפירוש זה מקורו בחז"ל ולכאורה הכוונה לספרי זוטא הנ"ל.

אולם צ"ע כי בספרי זוטא שם דנים בעיקר בקיום של הדלקה ולא בתבנית המנורה. עיין שם לפני כן שדורשים אם יש להעלות הנרות ביחד או זה אחר זה. ובהמשך דיון זה מביאים הדרש של "חלילה כמין עטרה"? (ועיין בתו"ש שרוצה לפרש כוונת הס"ז שמדבר על דין הדלקת בני אהרן ביחד עם אהרן. כלומר שכל נר הדליק כהן אחר קודם אהרן ואח"כ בניו וחוזר חלילה. אך לענ"ד זה דוחק עצום וכן כיצד למדים אותו ממלת יאירו? (ועוד).

ונראה לכאורה שענין זה שקני המנורה היו בהיקף כמבואר ברס"ג וראב"ע ודיון הרבי בצורת קני המנורה אם היו עגולים או לא, הם שני דינים וענינים שונים. דיון הרבי הוא בעצם צורת המנורה. דהיינו כמו כל כלי שרת שחייבים לעשותו לפי תיאור שבכתוב ושם לא עשו כן אין זה כלל הכלי שיש לעשות אתו הדבר המסויים. כבחצוצרות למשל, שאם משנים צורתה אין זו כלל מציאות של חצוצרה, והרי זה כמו להשתמש בר"ה בחתיכת ברזל חלול במקום שופר מקרן. לעומת זאת ההיקף של הרס"ג אינו מצד עצם ציור המנורה אלא דין במצות הדלקה. שהיות שנאמר העלה נרותיה והאיר אל עבר פניה" חייב שהנרות יודלקו מול נר האמצעי. ודין זה כבר נאמר במנורה עצמה שתבניתה חייבת שתתאמנה למטרה זו. אולם אין זה דין בעצם ציור המנורה אלא בהדלקתה.

וי"ל הנפק"מ להלכה. דידועה ההלכה שאם לא עשאו המנורה זהב לא עושים בה הכפתורים והגביעים וכו' (ראה מנחות כ"ח א, רמב"ם פ"ג ה"ד), ונראה שבמה דברים אמורים, רק בצדדי המנורה הקשורים בנוי וכיו"ב, וממילא כולל בוודאי גם תבנית הקנים שאינם מעכבים אם לא עשאו באלכסון. אך בנידון הרס"ג שההיקף הוא מדין הדלקה נראה, שגם אם עושים המנורה מברזל יש לעשותם בהיקף כי אז ההדלקה פסולה.

לפ"ז יובן מדוע דין זה למדים מפסוק יאירו שבבהעלותיך, כי כאמור זה דין בהדלקה ולא מצד עצם תבנית המנורה כנ"ל.

והנה שאר הראשונים רש"י ורמב"ם סוברים שדיו זה מתקיים בבזיכין בלבד, כמבואר ביד שם ה"ח "ששה הנרות הקבועים... כולן פניהם לנר האמצעי שעל קנה המנורה" כלומר זה הוא דין בנר בלבד. (ועיין בריב"ש שם בארוכה בדעת רש"י). ולשיטתם לכאורה יש לומר שדין זה, של הבזיכים שצריכים להיות פונים לעבר האמצע, קיים גם במנורה של ברזל, כשם שביארנו להרס"ג ביחס להיקף הקנים. כי זה דין בהדלקה.

ג) אך לא ברור מה בדיוק סובר הרס"ג בתבנית קני המנורה עצמם, האם היו באלכסון או מעוגלים. ולכאורה ממש"כ "אך צורתם כצורת כף בעלת שש אצבעות", שלכאורה הכוונה לכף היד (כי אחרת זה מזלג), ובכף היד הרי האצבעות כף היד כשהם בצורה זו של היקף הן מעוגלות. ולפי"ז גם קני המנורה עגולים היו. (אולם יש לציין שמשל זה בוודאי לא מכוון לגמרי כי הרי קני המנורה אינם דומים ממש לאצבעות הכף, שכן קני המנורה היו זה למעלה מזה (אך לא על זה כדלעיל) ולא כאצבעות). וצ"ע.

אולם יש לעיין בעצם הענין מהו באמת הגדר אם הקנים היו עגולים או לאו. ונראה דהנה מבואר במנחות שם, ששבעה קנים מעכבים זה את זה גם במנורת מתכת ובגמרא שם "ואימא נמי באה זהב באה קנים, אינה באה זהב אינה באה קנים? ההוא פמוט מיקרי". וברמב"ם שם ה"ז "שבעת קני המנורה מעכבין זה את זה בין שהיתה של זהב בין שהיתה של שאר מתכות".

ויש לחקור בדין זה שמעכבים, האם זה דין בהדלקה או במנורה, כלומר הסיבה שמעכבים היא מפני שיש להדליק שבעה נרות דוקא בכל לילה, ולכן צריך שיהי' שש קנים כדי לאפשר להדליק ז' נרות, או זהו דין במנורה עצמה בלבד, וכלשון פשטות הגמרא "פמוט מיקרי" כלומר אין זה שם מנורה כלל. והנפק"מ ביניהם אם למשל אין מספיק שמן רק לג' נרות אם מדליקים בכלל או לאו, אם ננקוט שזה דין בהדלקה או ברור שאין מדליקים. אך אם ננקוט שה דין במנורה בלבד, ניתן להדליק גם פחות משבעה, כי העיקר שתהי' חפצת המנורה בת

להדליק גם פחות משבעה, כי העיקר שתהיי' חפצת המנורה בת ששת הקנים וכאשר היא קיימת מספר הנרות כבר אינם מעכבים.

במלים אחרות: יש לנו שאלה בעצם מציאות הקנים האם הם עבור ליצור שם מנורה והתורה רצתה שבמקדש יהי' מנורה בצורה מסויימת דוקא. או הקנים שבמנורה הם רק בשביל ההדלקה. ואמנם יתכן לפי זה לצייר ולדמיין שמצות הדלקה תהיה בנרות נפרדים, אך למעשה רצתה התורה שהם יאירו אל עבר פניה מכלי אחד דוקא, אך זאת רק מצד דין הדלקה.

ונראה אפוא, שניתן לומר שזה אכן ההבדל בין אם קני המנורה היו עגולים או אלכסוניים. כאשר קני המנורה באלכסון הרי כל קנה הנמשך מן המנורה מרחיק את עצמו מן קני האמצעי וכאילו מייצג ומורה על עצמאות מן האמצע. וזאת, כי לפי שיטה זו אין הקנים בשביל ההדלקה אלא בכדי להרכיב מציאות של מנורה בלבד, ולכן אין פונים כלל אל עבר האמצע, וכל קנה חשוב כשלעצמו. מאידך אם נאמר שהם עגולים, הרי משמעו שכל תכלית הקנים הם עבור הדלקה בלבד ואין להם שום ענין וקיום אחר ולכן הם מתיישרים להקביל את האמצעי (ובמיוחד לפי השיטה המובאת בריב"ש שהקנים היו מתעקמים ממש).

ממילא לפי שיטת רש"י והרמב"ם שקיום אל מול פני המנורה היי' על ידי הבזיכין הרי אין הקנים בגלל ההדלקה, אלא כדי שיהיי' מציאות מנורה כדלעיל, ולכן סוברים שהקנים באלכסון היו. אולם כפי שכתבנו לעיל הרי הרס"ג שסובר שעצם היקף הקנים הם עבור ההדלקה, יתכן לומר שגם במציאותם סובר שהם בשביל ההדלקה בלבד ולכן יתכן שסובר שהקנים עצמם עגולים היי' (אולם כבר ציינתי לעיל שדברי הרס"ג אינם ברורים כל כך ובודאי שצודק למעשה דברי הרבי, שאין חולק ממש בכך שהקנים היי' באלכסון דוקא). (וכתבתי רק להעיר קצת בעניין, להתבונן בדבר. הגם שעדיין הדברים צריכים אצלי בירור גדול וחיפוש בהסוגיות).

ד) בשוה"ג מעיר הרבי "תמוה כי בספרי זוטא סתם "חוזרין חלילה כמין עטרה", שמשמעו מקיפים אותו סביב מכל הצדדים. ולא כחצי עיגול?" ומסיים הרבי: " וכמדומה שישנם עטרות המקיפות הראש רק מלפנים". ולהעיר ממדרש רבה אסתר פרשה

א' ז "שבע ועשרים ומאה מדינה...כיצד כבשן? ר' יודא ור' נחמיה ר' יודא אמר כחצי עטרה...אמר ר' פנחס העולם הוא עשוי כעטרה..." ומכאן לכאורה שבלשון המדרש מבחינים בין עטרה שהיא בצורת היקף שלם לבין חצי עטרה שהינה מחצית היקף (אגב מכאן עוד מקור, (בנוסף לשאר המקורות), שלא ראיתי לע"ע מציינים אליו, שהעולם לפי חז"ל עגול היה).

ה) בהערה 44 כותב הרבי "ועפ"י"ז מקום לומר שגם החנוכיות (לימי החנוכה) כדאי לעשות קנייהן באלכסון" ולכאורה צ"ע האם בחנוכה יש איזה גדר של מנורה בכלל הלא ניתן להדליק בכלים נפרדים מן הדין? ועוד במקום אחר מסביר הרבי שאין עניין להדליק בימינו אצל החלון, כי רוב החנוכיות יש להן דופן המסתיר על הנרות. ודומני ששמעתי פעם שחנוכיית הרבי היתה בצורה זו, א"כ אין זה קשור כלל לתבנית מנורת המקדש? ואולי רצה הרבי לפרסם הדבר על ידי שישתמשו במנורה אלכסונית, אך מההערה משמע שזה אמנם קשור מבחינה רעיונית וצל"ע.

כנ"ל גליון תתעא

בענין קני המנורה באלכסון

הרב משה יצחק ליבליך

'כולל מנחם' שע"י מזכירות כ"ק אדמו"ר

ידועה שיטת כ"ק אדמו"ר (לקו"ש חכ"א ש"פ תרומה שיחה ג' ובחלק כ"ו עמ' 200) שקני המנורה עלו באלכסון, עפ"י שיטת רש"י והרמב"ם בזה.

ויש לצרף עוד שני מקורות לשיטה זו:

ה"בכור שור": דהנה איתא במס' ר"ה (דף כד, א) "לא יעשה אדם בית תבנית היכל . . . מנורה כנגד מנורה" וכו'. וכתב על זה ה"בכור שור", וז"ל: "חדשים מקרוב באו עושים כוונתי למלאכת מנורת המקדש בשינוי עמידת הקנים, דהיינו שעושים ז' קנים, ששה מהם מעמידים בדמות עגול או משולש או מרובע אלו נגד אלו ואחד באמצע. ולענ"ד נראה יש למחות בידם לפשוט הוא בתשו' מהרי"ק שורש ע"ה, דכל דבר שאינו מעכב במנורה אינו מעכב באיסור עשיית תבניתה, ולא מצינו לא בגמ' מנחות ולא במי' הל' ביהב"ח שיעכב במנורה סדר עמידת הקנים".

הרי לנו מכאן דקנים עגולים הם חידוש, ולא כמו מנורת המקדש. ועוד מוכח מתשובת ה"בכור שור" שלא דחה אותם מטעם שזהו צורת המנורה דהמקדש, דזה גמ' ערוכה שזה אסור, אלא דחה אותם מצד זה שזה רק דומה למנורת המקדש, כיון דבאמת אי"ז דמות צורת מנורת המקדש.

ואף שלא כתב בפירוש דמנורת המקדש הי' באלכסון, הרי עגול בודאי שלא היה.

ואח"כ ראיתי שבקובץ "אור ישראל" חוברת י"ח הביא הר' נ. שי' גרינוואלד אשר בפירושו עה"ת כתב ה"בכור שור" בפירוש שהקנים עלו באלכסון, עיי"ש באורך.

ב. הריב"ש. דבשו"ת הריב"ש סי' ת"י כתב, וז"ל: "שאלת במה שדרש דורש בהמון עם במעשה המנורה, שהיו קני המנורה עקומין בקצת כדי שיהי' נרות שאליהן מאירות אל עבר פניה אשר שם נר האמצעית שוחה לפנות להאיר פני הקנה שתחתיה, וסברתו זאת נפלאות בעינכם כי לא ראיתם כן בצורות המנורות המצויירות בפתחי היכלות ובפתחי הקודש שהקנים עולים ישרים בלתי עקומים". ועל זה השיב הריב"ש "דברי הדורש לא הבנתי מי הכריחו לזה כי אין בפ"י רש"י דבר שיורה על סברתו אא"כ טעה הדורש ההוא..."

והנה בחפשי באתר הקובץ באינטרנט מצאתי שכבר עמד על זה הר' נ. גרינוואלד הנ"ל לפני כארבע שנים בקובץ דש"פ תצוה תשנ"ט (קובץ תשע' - 770), ושם העיר שזה פלא שלא צויין לתשו' זו בהשיחה.

ואולי אפשר ליישב קצת, דהנה אלו הסוברים שהקנים היו בעיגול הרי לכאור' ידעו משיטת רש"י שסובר מפורש שהיו באלכסון, ועכ"ז

התעלמו משיטת רש"י ובחרו להעמיד שיטתם על סתימת לשון הרמב"ם, עיי"ש בהשיחה. ועל זה הוכיח הרבי שלאחרי שנתגלה כת"י הרמב"ם שבעצמו ס"ל שהקנים עלו באלכסון הרי דבטל הסיבה בטל המסובב ואין לאלו על מי לסמוך.

והנה מהריב"ש מוכח שסבר כרש"י, דהרי אמר "כי אין בפי רש"י דבר שיוכיח על סברתו". וא"כ לאלו שסמכו על סתימת לשון הרמב"ם היפך רש"י מפורש הרי לא מעלה ולא מוריד מה שהריב"ש סובר כרש"י, דהם סוברים כהרמב"ם.

ואולי לכן לא ציין הרבי להריב"ש שסובר כרש"י (וכן לא ציין גם ל"הבכור שור"), דהרי עיקר הפרכת שיטתם היא לא חיזוק וביסוס שיטת רש"י, כ"א פירכת היסוד שעליהם עמדו, פירכת טעותם שסברו שלהרמב"ם המנורה היתה בעיגול.

ולכאורה זו היתה כוונת רבינו בהשיחה, ולכן לא נכנס בשי' רש"י כל כך.

כך אולי אפשר ליישב לענ"ד, ואבקש מהקוראים להאיר ולהעיר בזה.

בענין קני המנורה באלכסון [גליון]

הרב יצחק צירקינד

תושב השכונה

בגליון תתעא (עמ' 22) ציין הר' מ.י. לבליך להבכור שור על מס' ר"ה (והו"ד להלכה בפת"ש ליו"ד סי' קמא ס"ק יד), כראי' דקני המנורה לא היו חצי עגול. אבל המעיין יראה דשם השאלה היא כשהקנים אינם באורח מישור אלא בעגול סביב האמצעי, ע"ד "עטרה" המבואר בהערה 43 ובשוה"ג שם.

ועד"ז יש להעיר בציונו לשו"ת הריב"ש, דהמעיין יראה דבא לשלול שהקנים לא היו עקומות קצת, היינו שבראשן נכפפו כדי להיות אל פני המנורה ע"ד וי"ו המונח באלכסון.

רק שמ"מ מובא שם בשאלה שבפתחי היכלות ובפתחי הקודש הקנים עולים ישרים, אבל מובן שמזה אין ראי' מוכחת הן בגישתו לציורים המקובלים והן בפ"י עולים ישרים, וכמש"כ ג"כ הר' נ.ג.

כנייל גליון א'קסד

אם אסור לעשות מנורה בת שבעה קנים בעיגול לכל הדיעות

הרב גדלי' אבערלאנדער
רב דקהל היכל מנהם – מאנסי

בשבת פרשת דברים-חזון תשמ"ב אמר כ"ק רבינו זי"ע (הובא בתורת מנחם
תשמ"ב ח"ד עמ' 1965 אות לא):

"ע"פ האמור לעיל נמצא שבנוגע לצורת המנורה יש פלוגתא בין גדולי ישראל,
לדעת הראב"ע היו קני המנורה בעיגול ולדעת רש"י והרמב"ם היו קני המנורה
באלבסון (ובקו ישר).

"ועפ"ז יש נפק"מ להלכה בפועל בין ב' שיטות אלו בנוגע לעשיית מנורה במספר
קנים השווה למנורה דביהמ"ק - לדעת הראב"ע שקני המנורה היו בעיגול מותר לעשות
מנורה בעלת קנים בקו ישר מאחר שאין זה כצורת המנורה דביהמ"ק, ולדעת רש"י
והרמב"ם שקני המנורה היו בקו ישר אסור לעשות מנורה בעלת קנים בקו ישר ומותר
לעשות מנורה בעלת קנים בצורת עיגול.

"ומאחר שישנה פלוגתא בדבר הנה מצד הספק אסור לעשות מנורה בעלת
שבעה קנים הן כאשר ששת הקנים הם בעיגול והן כאשר ששת הקנים הם בקו ישר.

"ובאמת יש לומר שאיסור זה אינו מצד הספק בלבד אלא לכל הדעות אסור
לעשות מנורה בעלת שבעה קנים הן בעיגול והן בקו ישר (היינו גם לדעת הראב"ע
אסור לעשות מנורה בעלת שבעה קנים בקו ישר וגם לדעת רש"י והרמב"ם אסור
לעשות מנורה בעלת שבעה קנים בעיגול):

"ההיתר לעשות מנורה שונה מהמנורה שהיתה בביהמ"ק (שאז אין זה מנורה
תבנית מנורה שבביהמ"ק) הרי זה רק כאשר מדובר אודות פרט המעכב בעשיית
המנורה דביהמ"ק.

"ומאחר שהפרט היחיד המעכב בצורת המנורה הוא מספר הקנים (שלכן עושה
הוא מנורה של חמשה קנים כו') ואילו צורת הקנים באלכסון או בקו ישר אינה לעיכובא
(במנורה של שאר מיני מתכות ויתכן שכן הוא אפילו במנורה של זהב), נמצא שלכו"ע
אסור לעשות מנורה במספר קנים השווה למנורה דביהמ"ק הן כאשר צורת הקנים היא
בעיגול והן כאשר צורת הקנים היא באלכסון כי צורת הקנים אינה מעכבת ובכל אופן
שתהי' צורתן כשרה".

דעת האוסרים

הנה מה שרבינו אומר "ובאמת יש לומר שאיסור זה אינו מצד הספק בלבד אלא

לכל הדעות אסור, אינו פשוט כל כך. דאכן כן משמע בשו"ע (יו"ד סי' קמא ס"ח) שכתב "לא יעשה בית, תבנית היכל כשיעור גבהו וארכו ורחבו. אכסדרה, תבנית אולם. חצר, תבנית עזרה. שלחן, תבנית שלחן. מנורה, תבנית מנורה. אבל עושה של חמשה קנים או של ששה או שמנה, אבל של שבעה לא יעשה אפילו משאר מיני מתכות, ואפילו בלא גביעים וכפתורים ופרחים, ואפילו אינה גבוהה י"ח טפחים", והוא מדברי המהרי"ק (שורש עה). ומשמע לכאורה דכל דבר שאינו מעכב במנורה אסור לעשות כמותו.

ובפת"ש (שם סקי"ד) מביא בשם הבכור שור (בחדושי למס' ר"ה דף כ"ד) שכתב כן להדיא: "אשר חדשים מקרוב באו עושים כוונים למלאכת מנורת המקדש בשינוי עמידת הקנים דהיינו שעושים ז' קנים וששה מהם מעמידים בדמות עיגול או משולש או מרובע אלו נגד אלו וא' באמצע, דיש למחות בידם דכל דבר שאינו מעכב במנורה אינו מעכב באיסור עשיית תבניתה, ולא מצינו שיעכב במנורה סדר עמידת הקנים".

דעת המתירין

אבל לעומת זאת מצינו בשו"ת חכם צבי (סי' ט) שחולק על המהרי"ק ולדעתו "כיון דאין אסור אלא בתבנית אותה של מקדש שהיתה של שבעה קנים ושבעה נרות, הדבר ברור כשמש דכל שאינה באותו הענין שמותר, וכדאמרי' שלא יעשה אדם בית תבנית היכל אכסדרה תבנית אולם ופירש"י ז"ל באורכו ורחבו ורומו ושיעור מידת פתחיו, אבל אם נשתנה במקצת מותר ע"כ, ואין ספק שהוא הדין באכסדרה תבנית אולם וחצר תבנית עזרה ושלחן תבנית שלחן שאינן אסורין אלא בשוין בכל שיעוריהן לאפוקי אם נשתנה באיזה דבר בין באורך בין ברוחב בין בקומה מותר".

ובשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סי' ע"א) הביא דברי זקינו החכ"צ ודעתו דאף אם נימא דבבית ואכסדרה ושלחן אינו אסור רק אם הוה שוה בשוה ממש להשמשין שבמקדש וכמו שמצינו בתוס' יומא (נד ד"ה כרובים), היינו דוקא בבית תבנית היכל ואכסדרה ושלחן, אבל במנורה כל שעושה שבעה קנים פשיטא דאסור, דהא המנורה העיקר תלוי בשבעת הקנים ולא שייך לומר דאטו לא יעשה לו מנורה דזה אינו דהרי כל שאינו שבעה או פחות או יותר שרי רק שבעה אסור, וא"כ כל שעושה שבעה קנים אף שיש נרות שמונה מ"מ העיקר תלוי בשבעת הקנים.

ומוסיף שם "דלכך תקנו שמנה נרות בחנוכה ולא שבעה דלילה הראשונה לא הי' נס דא"כ הי' עושין מנורה של שבעה נרות וזה אסור, ע"כ קבעו שמנה נרות [ותירוץ זה כתב גם בבית משה על הסמ"ג הלכות חנוכה אות ג]. אבל בתוך דבריו הוא כותב "ועיין בתוס' יומא נ"ד ע"ב דמשמע כהה"צ".

ובשו"ת רבינו חיים כהן (יו"ד סי' כה) ג"כ כתב להתיר כשהקנים אינם בשוה. וגם

בספר משנת חכמים (הל' עבודת כוכבים וחוקותיהם דף ס"ד) נוטה להתיר בכה"ג שעושה הקנים בעיגול, ומתיר גם במנורה שנעשו לנרות ולא לשמן. ובשו"ת לבושי מרדכי (תנינא יו"ד סי' סח) מצדד ג"כ מעיקרא דדינא כהחכ"צ, אבל למעשה כותב להחמיר.

והפת"ש מסיים על המשנת חסידים: עיין שם שאין דבריו מוכרחים, ויש להחמיר מאחר שהוא איסור תורה כדמשמע במס' ע"ז (מג, א) וכמ"ש בתוספות (שם ד"ה לא אסרה תורה). ובקיצור שו"ע (סי' קסח ס"ו) לאחר שמביא שיש נוהגין לעשות מנורה לשבעה נרות, דהינו ששה בעגול ואחד באמצע, הוא מסיים "אבל הרבה פוסקים אוסרים זאת. ויש להחמיר בספק איסור דאורייתא". ובשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' קכט) כתב דכן ה' דעת גדולי הדורות נוטים.

והברכי יוסף (בשירי ברכה יו"ד סי' קמא סק"ח) מביא "זכורני בימי נעורי שעשו בבית הכנסת בעיה"ק ירושלים מנורה של מתכת בת שבעה קנים ומורינו הרב מהר"א נחום ושאר הרבנים זכר כולם לברכה אסרו לקיימה וציוו לתקנה תיכף והוסיפו קן לה וכן ראוי להורות".

לדעת האוסרים האם הוא מדאורייתא

ומה שכתבו כמה פוסקים שהוא אסור מן התורה כ"כ המהרי"ק והבכור שור. אבל הלבושי מרדכי (שם) כותב דהחתם סופר בתורת משה (סוף פר' יתרו) הוכיח מדברי הרמב"ם דאינו רק איסור דרבנן כדי שלא ישתמש בשרביטו של מלך מלכו של עולם, דהא בפ"ג מהל' ע"ז הי"א הביא הרמב"ם איסור דעשיית משמשים, וסיים דאם עשה הצורות הנ"ל לוקה, ועשיית בית אכסדרה מנורה ושלחן לא הביא שם כלל, רק בפ"ז מהל' בית הבחירה ה"י, ולא הזכיר מלקות בעשייתן, שמע מינה דזה אינה נלמד מקרא דלא תעשון (דברים יב, ד), אלא הוא איסור מדרבנן. וכתב שכן מצא כתוב בספר מן האחרונים דלא כמהרי"ק דמשמע מיניה בשורש ע"ה הנ"ל דאסור מן התורה, וכן כתב הבכור שור שם.

מעלי שבתא (וילהלם)

ומעשה באחד שביקש ביחידות אם יכול להתקין נברשת מפוארת בבית הכנסת המרכזי שבכפר חב"ד, לזכרון הרבנית הצ' מרת חנה ע"ה, אמו של הרבי, והרבי שמע בקשתו והסכים, אך התנה שלנברשת יהיו פחות משבעה קנים, כי זה היה מספר הקנים שהיה בבית המקדש, וגם יש בעיא לעשות יותר משבעה קנים, שאפשר שיכבו מקצת הנרות וידלקו רק שבעה מהם. בהזדמנות אחרת הוא אמר לרבי, שעשה ששה נירות, אבל אינו מאיר כ"כ בלילה, ולכן ביקש את הסכמתו להוסיף עוד נרות, ובכדי להימנע ממצב שרק שבעה נרות ישארו דלוקים, הוא יחבר כל שתי נרות יחד, ובמילא אם יכבה אחד, זוגו גם כן יכבה, ובמילא לא יהיה אפשר שרק שבעה נרות ישארו דלוקים, והרבי והשיב שטוב שיעשו אותה שתים עשרה נירות, [ולא הזכיר בנוגע לחבר שתי נרות יחד].

בלקו"ש¹¹ מביא הרבי ראייה שמותר לצייר מנורה, מזה שהרמב"ם צייר מנורה עם ז' קנים, כפתורים, וגביעים, ופרכים, ולא הורה לקטן לציירה.

(11) חכ"ה ע' 309 בהערה שם.

מסופר בבית משיח גליון 299 (אודות הרב ישועה חדד ע"ה)

עוד מספר הרב חדד, כי כשהרבי יצא בהתעוררות לגבי הקנים של המנורה שהיו באלכסון ולא כפי שהיה מקובל אז בצורה עגולה, ניצל הרי חדד את קשריו עם הוותיקן ובפגישתו עם הממונה על האגף היהודי בוותיקן ביקש ממנו לראות את המנורה שכלל היודע נמצאת בגנזי הוותיקן. הממונה אמר לו שאינו יכול לאפשר לו להכנס או לצלם את המנורה, אך יכול להביא לו ציור מהמנורה. וכאשר הביא לו האחראי את הציור, צורתה דמתה בדיוק לציור של הרמב"ם דהיינו קני המנורה באלכסון ולא בעיגול.

הרב נחום גרינוואלד

קני המנורה כיצד היו?

תגובה

קני המנורה: מבוא.

לפני כמה שנים דן כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש נ"ע אודות ציור קני המנורה שבמקדש. על פי רישום של צורת המנורה שנמצא בכתב יד קדשו של גדול המחברים רבינו הרמב"ם בפירוש המשניות (מנחות פ"ג מ"ז, מהדורת ותירגום הרה"ג יוסף קאפח), וכן על פי דבריו המפורשים של רבן של ישראל – רש"י, בפירושו על התורה (תרומה כה, לב ד"ה יוצאים מצדיה לכאן ולכאן באלכסון) הוכיח כ"ק האדמו"ר נ"ע¹, שהציור הנפוץ, בספרי עזר לילדים², ובציורי מנורות בבתי כנסת וכיוצא בהם, של מנורה המקדש בת קנים עגולים אין לו בסיס קדוש במקורות ההלכה. לפי דברי הרמב"ם ורש"י הנ"ל ברור בעליל שקני המנורה ישרים היו ונמשכו באלכסון כלפי מעלה. יש לציין שאין זה חידושו של כ"ק האדמו"ר, כבר קדמו בכך חכמי תורה אחרים³ שהבינו כך בפשיטות וכן אף הבינו בפשטות בציור הרמב"ם במהדורת פרנקל של ספר עבודה.

יתר על כן הסביר כ"ק האדמו"ר נ"ע, שיש לשער, שהציור של קני המנורה עגולים, הוא, אל נכון, חיקוי של ציור המנורה ב"שער הנצחון" של טיטוס ימ"ש, המתאר ומנציח את העלבון של הגולה אשר הגלתה טיטוס הרשע מירושלים לרומא, ששם הוקם ועומד השער הנ"ל עד היום הזה. בציור ההוא, קני המנורה עגולים הם, ומרומא יצאה אפילה להאפיל על ציור המנורה כפי שהוא מאיר ביושר – באורה זו תורה. מכיון שכן, הציע כ"ק אדמו"ר נ"ע שמן הראוי שבמקום לחקות ציורים ממקורות זרים ועוינים, יש לצייר את המנורה כפי שצורתה מפורשת אצל חכמי ההלכה.

ובמאמרו של הרב יאקאב דלעיל בא להוכיח שיש מקום לקיים הציור "המקובל בישראל" שהוא הציור הנכון, ולדחות את הציור של קנים באלכסון. ועל ארבעה יסודות כלליים הוא נשען:

– רוב ציורי ותבניות המנורות הנפוצים עשויים בקנים עגולים. ושכן נמצא במוזיאון מסויים שכל המנורות של כל הדורות והמקומות המוצגים שם הן בקנים

1. בנוסף למה שציין הר' יאקב ללקריש חכ"א ע' 168, יש לציין גם ללקריש חכ"ו ע' 200 ששם חזר לדון בנושא, ועיין בהמשך שנביא דבריו שם.

2. הציור הנפוץ ביותר הוא כוודאי ציור המנורה הנדפס במסכת מנחות צח, ב, מהדורת ווילנא.

3. ראה דברי הרב סאפח בפירוש המשנה שם. ובתו"ש נספחים לפ' תשא.

מעוגלים. ובכן מסתבר, שכך אכן הי' מקובל אצלם שכך הי' במקדש. זאת ועוד, כך הוא הציור במטבע עתיקה מימות מלכי החשמונאים ובתחריט מימות הבית.

— מסתבר לדעתו, שהציור על שער טיטוס הוא אכן ציור המשקף באופן נאמן את מנורת המקדש, כי הרי מטרת הציור היתה למען להשפיל את הגולים הצועדים במסע הנצחון, ובוודאי הוא אפוא חיקוי נאמן למקור.

— מחדש שקיים שיטות אחרות בראשונים הסוברים שקני המנורה היו עיגולים, ואם כאן יש לפסוק כמותם.

— שירטוטו של הרמב"ם מהמנורה [למרות שזה בגוף כתב יד קדשן] אינו מדוייק, ובכן אין להסיק משם בנוגע ציור קני המנורה אם היו עגולים או לאו.

כעת נעבור לדון בפרטיות לפי סדר דבריו, ונבאר בעזהש"ת שבוודאי רק על דעת (וְצִיּוֹר) הרמב"ם ורש"י יש לסמוך.

א. המנהג כהוכחה — היתכן?

(א) בפרק ב' מאריך להוכיח שלמרות השערת האדמו"ר נ"ע שהקנים העגולים נובעים מ"שער הנצחון" של טיטוס, הרי צורה זו של המנורה בקנים עיגולים נפוץ בכל הדורות והחוגים, האם נאמר שכולם לקחו זאת מטיטוס?

יתר על כך, מצינו כבר תחריט מנורה בקנים עיגולים מזמן הבית [ברובע ההרדיוני], וכן הוא בפסיפסים שונים בבתי כנסיות כבר מתקופת התנאים וכן במטבע משלהי ימות החשמונאים.

ראשית יש להעיר ענין כללי. בכלל אין להסתמך הרבה, אם בכלל, על תחריטי קיר וציורי בתי כנסיות כעל דבר שמשקף איזה מנהג מקובל עתיק יומין⁴. כי הרי רוב התחריטים הללו מעולם לא הי' דעת חכמים נוחה מהם⁵, ובכל זאת לא חדלו מלצייר! והם נעשו, לרוב בידי אנשים בעלי חוש באמנות וצורפי זהב וצורפי כסף, שלא ניכר בעבודתם שהי' להם איזו קבלה מסויימת או שעיינו ברמב"ם לדעת כיצד יש לצייר צורת המנורה וכדומה⁶.

4. הר' יאקאב מביא משלהי חגיגה שכל ישראל ראו את המנורה, אך שם רק כתוב ש"מגביהין אותו [השלחן] ומראין בו לעולי רגלים הלחם הפנים". אך מנורה מאן דכר שמה? והנה ידועה המחלוקת אם המנורה לאורכו של הבית עמדה מן המזרח למערב או מן הצפון לדרום (ראה מנחות צ"ח, ב; רמב"ם וראב"ד הל' בית הבחירה פ"ג הי"ג), והנה לפי השיטה שמן מזרח למערב היתה המנורה עומדת, כמובן שקשה הי' לראותה מבחוץ אם לא הרימוה להראותה. וכדאי להעיר מיומא נד, א "כשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגללין להם את הפרוכת ומראים להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה". ואם כן מנין לו בבירור שכל ישראל ראו את המנורה — כך שכל הציירים קבלו הדבר במסורת?

5. ראה ב"י יו"ד סי' קמ"א שמביא בשם הא"ז שלא יהא שום דבר חוצץ בינו לבין הקיר, וראה שו"ע או"ח סי' צ' סכ"ג בנוגע בגדים המצויירים בבית הכנסת ובמחזוריים שהם נגד ההלכה ראה יומא שם, תוס' ד"ה כרובים.

6. ועיין בהערה ו שאמנם הר' יאקאב מודה בעצמו, לענין אחר, שהם עשו ציוריהם שלא כהלכה והיפוך הדין — ולא הרגיש שאם זה נכון, הרי אינם ברי סמכא כלל, בשום פרט!

יתר על כך, הלא כל המנורות הללו עשויות לפי תבניות שונות ומשונות, ובכן מאיפה ניתן להחליט שדוקא בפרט זה, צורת העיגול שלהם – הם משקפים את מנורת המקדש? וכלום נביא ראה מהם, שמכיון שאין בשום מנורה בסיס הדומה למקדש שכלם הי' להם מסורה כזו? והרי רובם אין להם גביעים וכפתורים – ולמה אין מכאן ראייה שלא ניסו בכלל לחקות מנורת המקדש? והגע עצמך, בהמשך מנסה הרב הכותב הנ"ל לטעון שצורת הרמב"ם בלתי מדוייקת: דהיינו שלמרות שהרמב"ם שינה מכל הציורים הנפוצים, וצייר המנורה שלו בקנים ישרים כדוגמא להלכה ממש, בכל זאת, הרי לדעתו, כלל לא דייק בכך; אך ראה זה פלא, הרמב"ם הדייקן העצום לא דייק, ואילו כל המציירים והאומנים האלמוניים והדמיוניים הם דוקא כן דייקו בכך...!?

אתמהה!

אין ספק לדעתי שהסיבה הפשוטה שרובם ציירו הדבר המנורה בצורה כזו, ברור שכדבר מושך את העין, מנורה עם קנים מעוגלים יותר מושכת ויותר אומנותית כשהיא בצורת קשת כ-U מאשר בצורת V. ולכן לא סיגלו לעצמם מנורת ההלכה, אלא מנורה הדמיונית והציורית, ואין בכך הוכחה כלשהי.

דוגמה לכך: הציור הנפוץ של הי"ב שבטים שבבתי כנסיות ואצל מלמדי תינוקת, מציירים לשבט יששכר צורת חמור למרות שזה נוגד את דברי המדרש המפורש (במדב"ר פ"ב ז'): "יששכר ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצוייר עליו שמש וירח על שם (ד"ה א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים" וב"דרשה לחתונה" לרמב"ן (כתבי הרמב"ן ח"א ע' קל"ז) מסביר יותר: "מפני שהיו בקיאים בחשבון תקופות ומזלות". והאם נצטרך לומר שיש לנו לנקוט שציירו כפי "המקובל בישראל", ושכך הי' מקובל אצלם מזמן המדבר ויציאת מצרים, למרות שזה נגד המדרש?!

ב) על משקל דבריו (בהערה 1) בנוגע הלוחות ש"בהרבה מקומות עדיין מצוי לצייר כפי שמובא בחז"ל". (ולא ציין איפה ראה ציורים כאלו), הרי כך הוא נכון לגבי המנורה, שכפי שברור מהצילומים המצורפים למאמרי, הרי מצינו ומצינו כמה ציורים עתיקים מאד שהמנורה מצויירת בהם באלכסון וישר.

ואם מישהו יבוא ויטעון: הרי רוב הציורים מכריעים את המיעוט? התשובה לכך, שבכגון דא אין זה נכון, כי בדרך כלל ההגיון הוא, שאם מישהו חורג מן הרוב והוא

7. וכאן אי אפשר לו לתלות הדבר, כמו שהסביר בהערה 1 בנוגע ציור הלוחות בעיגול, שזה בגלל המדפיסים הגויים. כי מה ולמדפיסים לציורי שבטי ה' ותמוה לי שכותב: "ובכל זאת בהרבה מקומות עדיין מצוי לצייר כפי שמובא בחז"ל". ולא מציין לזה שום דוגמא. ועדיין תמוה אם המציירים ברי סמכה, כיצד זה קרה שיהודים ציירים לא תיקנו את העיוות? אלא פשוט הוא, כפי שהוא עצמו מעיד, כי הם לא היו למדנים או ידענים, ולא ידעו כלל את הסוגיא בבבא בתרא (יד, א), כשם שלא ידעו את המדרש בנוגע שבטי ה'. ראי' לדבר, שדבר בולט ביותר הידוע לכן חמש למקרא לא חיקו אפילו ציירים עמי הארצים, היא דיוקן המזוייף של משה רבינו עם קרניים מאותו ציור, הנובע מפירוש מוטעה ומגושם של הכתוב (תשא בסופו) "כי קרן עור פניו שתירגמהו" קרן" מלשון קרניים כפשוטו (ועיין רשיי שם ואכ"מ). כי הכל ידעו שזה מסולף, אך כשזה הגיע לדברים מדרשיים שלא היו ידוע לציירים ציירו לפי דמיונם בלבד.

יוצא מן הכלל בוודאי יש לו סיבה ונימוק מיוחדת למעשיו, שכן מכיון שאינו נגרר, בלי דעת ובדרך ממילא, אחרי הרוב – בהכרח שיש לו סיבה טובה לעצמאותו ומקוריותו. כי אחרת למה ישנה מן הכלל? ובדרך כלל במקרים כאלו, יתכן הי' לומר ולהסביר שאולי הושפע צייר זה מציוורי נוכריים למשל; אך הלא כאן במקרה של המנורה – הסבר זה לא יתכן, כי לא מצינו צורת מנורה אלכסונית כלל אצל הגויים, (ומנורותיהם בדרך כלל, היו כעין פמוטים של שבת שלנו, כשהקנים יוצאים מכל צד וראה להלן מדברי יוסף בן גריון), וממילא מוכרחים אנו לומר, שכך הי' לו להצייר היוצא דופן, שצייר את המנור בקנים אלכסוניים, מקור נאמן מדת ישראל דוקא, שבשל כך שינה מהכלל⁸.

ב. "אני ראיתו ברומי".

וכעת נשובה להנקודה השניה שמעלה הרב הכותב שם. שכבר מצינו לפני הציור של טיטוס מנורות עם קנים עגולים, הרי מכאן שלא תלויים במנורת טיטוס כלל ומסתבר אפוא, לדעתו, שהציורים הללו מהווים אכן חיקוי למנורת המקדש.

ראשית כל יש להבהיר, שברור ששיטת האדמו"ר נ"ע לא התחילה ומיוסדת רק על ההשערה של חיקוי כל הציורים ממנורת שער טיטוס; אלא תחילת יסודו הוא שיטת רש"י והרמב"ם – שכל בית ישראל נשען עליהם – וברור, כאור השמש, שלאורם הבהיר אנו פוסקים והולכים. ומעתה אפילו לו נקבל, שנדחה תלותם של כל הציורים של הקנים העגולים – במנורת טיטוס, כפי טענת הר' יאקאב, הרי עדיין המסקנה בתוקפה עומדת: שהציורים הללו אין להם מקור בהלכה ובפשט. (ולהלן אדון בדבריו על שיטות אחרות בראשונים).

וכל מה שחפץ האדמו"ר נ"ע להדגיש הוא: שמנורת בת קנים עגולים אינה משקפת את גישת היהדות, אלא דוקא גישת מנורת טיטוס⁹, ושלכן מובן ומוכרח שיש לחזור אל המקורות. ואכן כך ביאר האדמו"ר זצ"ל בעצמו במקום אחר ומאוחר יותר (לקו"ש חכ"ו ע' 200) שיתכן שאף מנורת טיטוס הי' חיקוי למנורה אחרת שהגיעו מארץ ישראל, אך אין זה מנורת המקדש.

ובדיון ההוא (שם בלקו"ש חכ"ו) דן על השאלה שניתן (לצורך ההסברה) לכנותה: ארכולוגיה מול ההלכה. וברור שאין דבר זה צריך לפנים ליהודי מאמין ושלם, שההלכה בלבד היא האמת היחידה והבלעדית, אך שם מבאר האדמו"ר נ"ע מהו ההסבר בדבר? הדיון שם הוא הסוגיא בשבת (ס"ג, ב) ובסוכה (ה, א ועוד) על חזות

8. אך ברור שאין כאן ענין לומר שההלכה היא כהרוב, כי כאמור לא בבעלי תורה מדובר כאן, וכן, כפשוטו, אין זה שייך גם למנהג ישראל תורה כדלעיל. אלא יש כאן נסיון להבין מאיפה הושפעו הציירים לצייר באופן מסויים, ואיה מקורם.

9. ועם זאת, למרות כל הטיעונים וההוכחות שהי' תקדימים למנורות עם קנים מעוגלים, מותר לשער בביטחון שצורת מנורה זו השפיעה רבות מאד על מדפיסים וצורפים למיניהם – בדיוק כמו שמתאר הר' יאקאב בנוגע הלוחות – שהדפיסו ויצרו בצורה שכזו, שהרי המטבע העתיקה והחריטה ברובע ההרודיוני היתה חסויה וספונה מעיני בני אדם, ואילו השער הי' ניצב בפומבי ובגלוי לעיני העמים ובעולם כמעט אלפיים שנה.

הציץ. החכמים סוברים: "וכתוב עליו ב' שיטין יוד ה"א מלמעלה וקדש למ"ד מלמטה וא"ר רבי אלעזר בר' יוסי אני ראיתו ברומי וכתוב עליו קדש לה' בשיטה אחת". וכותב על כך המאירי בשבת שם: "ואע"פ שמגדולי החכמים העידו אני ראיתי ברומי וכתוב עליו קדש לה' בשיטה אחת, לא הכחישו את הידוע אצלם אף בעדות ראיי". ולכאורה הכיצד? מכאן שאין לארכולוגיה שום משקל נגד ההלכה.

וההסבר בדבר. כל עוד שלא שמעו מן הכהן הלוּבש (וכן מן הכהן המדליק) מדוע הוא לובש מלבוש זה או משתמש עם כלי זה, ויודעים בבירור שזה נעשה כך לכתחילה על פי ההלכה, אין בחפץ דומם זה ומציאות זו שום ראיה להדוף את הקבלה ואת ההלכה, כי הרי יתכן, למשל, שציץ זה שברומי הוא ציץ אחד מני רבים שלמקרה מיוחד, שאין אתנו יודע למה, עשו אותו דוקא בשיטה אחת. וכך נכון הדבר במנורות הללו, מנין לנו שמנורות הללו (שנעשו לכאורה בשלהי ימי החשמונאים כדמשמע בר"ה שאצטט להלן, שרק כשהעשירו עשאו של זהב), לא נעשו משום סיבות שונות ונסיבות משונות. והלא כך אכן אירע במציאות לגבי המנורה כשנכנסו החשמונאים להיכל כמבואר במגילת תענית (פ"ט) ובפסיקתא רבתי פ"ב, שהדליקו אז ב"שפודין של ברזל בידם וחיפום בעץ".

וכך תיאר הגמרא מאורע זה (ר"ה כ"ד, ב): "לא יעשה אדם מנורה של שבעה... ר' יוסי בר יהודה אומר אף של עץ לא יעשה כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי, אמרו לו: משם ראייה? שפודין של ברזל היו וחיפום בבעץ, העשירו – עשאו של כסף, חזרו העשירו – עשאו של זהב." הרי שהי' שלבים וזמנים שהמנורה נעשית רק באופן של בדיעבד שבדיעבד¹⁰, ועל פי זה, נתאר לעצמנו, לשם המחשה, שמישהו הי' רואה מנורת המקדש כזו בידי היוונים" ועפ"י הי' מחליט על פי עדות ראייה, כיצד המנורה צריכה להיראות! מובן מאליו שלא הי' עיוות של ההלכה גדולה מזו!

יתר על כן, מעובדה זו עצמה במסכת ראש השנה ראייה לדברינו: שהרי רבי יוסי טען, מכיון שידע על מציאותו של מנורה בבעץ, לכן כך היא ההלכה שמותר בעץ¹²; אך החכמים הסבירו שראיה לבד אינה מספיקה כי בעצם המנורה ממתכת הי' והעץ הי' רק: מראות עין בלבד! ואם כן מכאן ראייה שאין כמותה שזקוקים לקבלה דוקא וראיית חפץ בלבד לא קובעת¹³.

10. וראה מנחות כ"ח בסוגיא שם, שמותר לעשות מנורה מכל סוגי מתכות אך לא מגרוטאות. (וברמב"ם הל' ביהביח פ"א הי"ח שכך הוא בכל הכלים השלחן והמזבח הקטורת ולא ברור מהסוגיא שם ומרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ג הי"ד התנאים אימתי מותר לשעותו מתכת ואימתי לא. ולכאורה הי' אפשר לומר שדין זהב במנורה אינו אלא מצד דין "התנאה לפניו במצות" מצד זה קלי ואנוהו. אך בלתי מסתבר, ונראה יותר (ולכאורה כך משמע שם פ"א הי"ט) שזה דין בעצם המנורה שמלכתחילה יש לעשותו זהב רק בלית ברירה, בדיעבד, אפשר לעשותו גם בשאר מתכות, ויש להאריך ולעיין בדבר.

11. ראה להלן הדיון על עדות יוסף בן גיריון בצורת המנורה.

12. כך הביא רבי יוסי להסתייע שכך היא ההלכה למעשה, אך דעת רבי יוסי מבוססת על לימוד הכתובים כמבואר במנחות שם.

13. ונראה ההסבר עפ"י הנ"ל, שקבלה מובנה שקיבלו את הענין בתוספות הסבר על המצב

כמו כן בנוגע לעניינו. הרי אפילו שנקבל אכן שמנורת הזהב שבמקדש בפועל עגולה היתה, הרי אין לנו האפשריות לדעת אם רוח חכמים נוחה הימנה¹⁴, אם זו אכן היתה "לכתחילה" ולא כ"בדיעבד". הרי יתכן שבשל מקרה בלבד – שאין כעת לדעת למה ומדוע – עשו מנורה זו או אחת מהמנורות שבעזרה¹⁵ בקנים עגולים; אך ללמוד ההלכה מכאן ולקבוע את זו כמנורה הקבועה והרווחת, בוודאי שמופרך הוא לחלוטין. ומשל למה הדבר דומה: אם נתעקש לצייר את הציץ דוקא בשיטה אחת¹⁶, שכן כך ראהו רבי אלעזר ברבי יוסי!

המיוחד של קיום מסויים, אך כשרואים בראייה בלבד בלי שום קבלה, הרי מנין לנו מה המקרה ומה היו העובדות שגרמו לדבר זה. ולמה הדבר דומה? שמישהו ירצה לכתוב ספר תורה בכתב העברי של מטבעות העתיקות כי זה כתב עברי. ראה סנהדרין כא, ב ומה שהאריך בזה התריש כרך כ"ט בקונטרסו "כתב התורה ואותיותיה" ואכמ"ל.

14. כי הרי בתקופה ההיא תחת שלטון הורדוס הרי לא כל דבר ופרט נעשה מתוך התייעצות החכמים. ורק לאחר מעשה נשאלו החכמים אם זה כדבעי או לאו, ראה סוכה (נא, ב) בבבין הורדוס ש"בניה באבני שישא כוחלא ומרמרא... סבר למשעיין בדהבא אמרו ליה רבנן שבקיה". הרי שקודם בנה בלי התייעצות חכמים ואח"כ שאל (וראה בבא בתרא ג, ב שרק על עיקר הדבר הי' בגלל עצת בבא בן בטא.) והרי מלכתחילה יש לטוח את כל הבנין בזהב כמבואר ברמב"ם (הל' ביהבי"ח פ"א הי"א) "אם יכולין לטוח אותו כולו בזהב ולהגדיל במעשיו הרי זו מצוה", וא"כ למה לא עשהו מלכתחילה בזהב? וכן מדוע לא שינהו לזהב כי הרי זה מצוה מן המבחר? אך עם האמור ברור שמלכתחילה לא שאל את החכמים ולכן עשהו בסגנון רומא ויוון בשיש ואבני חן, אך לאחר מעשה, בדיעבד, כששאל וראהו חכמים שיופי זה עולה על יפיו של זהב, הסכמיו להשאירו. אך במקדש השלישי שיבנה על טהרת הקודש בוודאי יבנהו לכתחילה בזהב. וראה "קדמוניות היהודים" (המקור לספר יוסיפין שאינו אלא כעין קיצור מספר זה) ליוסף בן גיריון ספר י"ז, שמתאר כיצד החכמים ניתצו הנשר הגדול שתלה הורדוס על שער המקדש ושהי' למורת רוחם של החכמים.

15. בלקו"ש כ"ו מביא האדמו"ר נ"ע את המבואר ביוסיפון (שצויין גם במאמרו של הרב יאקאב, ועיין בהמשך שנדון בזה) שהביאו לטיטוס שתי מנורות, שלכאורה משמע שהי' כמה מנורות במקדש (וראה שם שמציין שאינם ממנורת שלמה שלא היו בבית שני) ולכאורה לא למטרת העבודה היו. ועיין גם בבראשית רבה (פס"ה כב) "בשעה שביקשו שונאים להכנס להר הבית אמרו יכנס מהם ובהם תחילה [שהם יודעים לחפש אחרי המטמוניות כמ"ש בת"כ פרשת בחוקתי פ"ד פ"ה – רד"ל] אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דידך נכנס והוציא מנורה של זהב". ומשמע שהוציא מנורה אחת ממטמוניות. וראה ב"תולדות מלחמת היהודים" ליוסף בן גריון (אף ספר זה מהווה המקור ליוסיפין) ספר ו' פ"ח (מהדורת שמחוני) שמספר: "ובימים ההם יצא אחד הכהנים אשר נשבע לו הקיסר להציל נפשו אם ימסור בידו חלק מכלי הקדש, והוציא אליו מקיר ההיכל שתי מנורת זהב כתבנית מנורות ההיכל...". הרי שהיו גנוזים מנורות בתוך הקיר כתבנית המנורה שבהיכל. ואגב לא הבנתי מהי הסתירה בין המסופר כאן לבין דברי חז"ל, שטיטוס נטל את כל כלי המקדש (אגב: בגמרא (גיטין נג, ב) איתא: נטל את הפרוכת... והביא כל כלים שבמקדש...") שהר' יאקאב מעיר עליו בפ"ג, והלא יתכן שאחרי שנתנו לו אסף את כולם בעצמו – ומה הסתירה? ועוד, הרי כאמור משמע כך גם במדרש שרצו שדוקא היהודים יבואו לו הכלים. ויתכן אף שניסו להחביא הכלים כדי שלא ימצאם. ובגמרא שם: "דאפילו מילי דמטמרן איגלייא להון". הרי שהסתירו דברים ממנו, וראה רש"י שם ואכמ"ל.

16. ולתדהמתי אכן קיימים ציורים כאלו, ראה חוברת "צפיה" (י"ל ע"י מכון המקדש) ה' בעמודי התמונות ע' ז' מ"תחריט עתיק" הציץ חרוט שם בשיטה אחת, ואיני יודע אם מידי יהודי יצאה תמונה זו או – להבדיל – מגוי. והנה הרמב"ם בהל' כלי המקדש פוסק "ופעמים כתבוהו שיטה אחת", דהיינו שבדיעבד זה כשר, כלשונו "ואם כתבו בשיטה אחת כשר", אך מלכתחילה יש לעשותו בשני שיטין. וראה לקו"ש שם בארוכה. ויש לציין על עוד עדות ראייה של רבי אלעזר ברבי יוסי ביזמא נז.

מכאן, שלו יצויר שהמנורה שעל המטבע אכן משקפת את מנורת המקדש בזמן ההוא, והמנורה שנחרטה בקיר ברובע הורדיוני, אכן כמתכונת של בית המקדש היא (אף שתמוה ביותר כל הכדורים) (הכפתורים) המוזרים המצויירים על כל הקנים שבתחריט ההוא, שאינם דומים כלל למנורת המקדש והיא פרי הדמיון בלבד), אין בכך חזו מאומה להכריע כלל את דברי ההלכה והקבלה האמיתית.

ד. עדות שבטלה מקצתה...

מכאן נעבור לצורת המנורה שבשער הנצחון. לכל לראש מביא הרב יאקאב ראיא מן הגמרא גיטין (נו,ב) שמזה שכתוב שם שהביא כל כלים שבמקדש, יש להוכיח שהביא גם המנורה אתו, אך אי משום הא לא איריא כי כלל בידינו בהלכה – שרובו ככולו, וממילא "כל" לאו דוקא. מכל מקום למעשה דבריו נכונים, כי כך מבואר להדיא באבות דרבי נתן (פמ"א, י"ב): "שלחן ומנורה ופרוכת וציץ עדיין מונחים ברומי"¹⁷.

אך קביעותיו באשר נאמנות מנורת שער הנצחון של טיטוס תמוהות ביותר. לכל לראש הרי ברור וידוע לו, כפי שמאריך בכך בעצמו, שהגילוף מסולף מיסודו, שכן הבסיס אינו כלל כפי ההלכה בתבנית וצביון הבסיס, וכן שהרי מגולף עליו ציורי ע"ז, דרקונים וכיו"ב.

בכל זאת, למרות האמור, עדיין טוען הוא שמוכרח שהמנורה ההיא משקפת את מנורת המקדש, שכן מכיון ש"הוא [טיטוס נ.ג.] חרט על שער הנצחון ברומי ציור היהודים השבוים אשר נוטלים עמם את כלי המקדש וביניהם מנורה, הרי הסברא

א (וכ"ה במעילה י"ז, ב ועייש ברש"י) לגבי הפרוכת "אני ראיתיה ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים של פר ושעיר של יום הכיפורים", ועייש אם יש להוכיח מזה שההזיות הי' על הפרוכת או לאו. ועיין שם בסוגיא ובירושלמי שם: אני ראיתיה ברומי מליאה טיפין של דם אמרתי אלו מן הדמים שהיו מזין עליה ביוה"כ. והירושלמי מסיק שאין להוכיח משם מאומה כי "אין צריך שיהא נוגע ואם נגע כשרי". כלומר שיתכן שבמקרה נגע הדם, אך אין להוכיח מכאן שכך היא ההלכה. וכך נפסקה להלכה בתוס' (זבחים טו, א) ד"ה אלא. ברם עיין רמב"ם הל' עבודת יוה"כ פ"ג ה"ה ובמל"מ שם שהרמב"ם לכאורה לא סובר כך, ועיין בהל' מעשה הקרבנות פ"ה ה"ב והגהות רעק"א שם, והענין דרוש בירור גדול. אך להעיר מגיטין נ"ה ב, (והרבה מקבילות) על טיטוס ש"נטל סייף וגידר את הפרוכת ונעשה נס והיה דם מבצבץ ויצא". הרי יתכן שהדם הי' מן אירוע זה. ואולי דייק מן ה"טיפי דמים" שראה. אך ראה ויקרא רבה (כב, ג) "וגידר שתי פרוכת... ויצא חרבו מליאה דם. מאן דאמר מדם הקדשים (שבמזבח) ומאן דאמר מדם שליום הכיפורים". הרי שהדם שנבלע בתוך הפרוכת יצא ממנו. ואולי זה תלה במחלוקת אם הי' מזים על הפרוכת ממש או לפני הפרוכת. אך בבבלי גיטין משמע, שהדם הי' מצד נס. וראה שם תוס' ד"ה ונעשה. ויש להאריך בזה ואכ"מ.

17. ואדרבה מכאן משמע שרק חמשה כלים הללו הובאו לרומא, אך לא שאר הכלים. אם כן מוכרח שהלשון "כל הכלים" לאו דוקא. בכל אופן ברור שהמנורה כן הובאו רומא. ויש לציין לאבות דרבי נתן (נוס"ב מהד' שכטר) פ"ז "טיטוס... עשה כמין גדנפא ופרק בה את המנורות ולקט את כלי בית המקדש". ולפי נוסח זה אינו כותב "כלי" כבגמרא. ועוד הוא מדבר על כמה מנורות! ראה לעיל בהערה 15 ולהלן בהערה 21. ומענין שלעיל הבאתי השתי עדיות של רבי אלעזר בן רבי יוסי שראה ברומי הציץ והפרוכת. אך בינתיים לא ראיתי עדיות על צורת המנורה ולמרות שיש מחלוקות בכך כמו בזבחים פ"ח ועוד! ואולי מכאן שבעיני רבי אבר"י ריבוי המנורות לא מהימנות העיניו?

נותנת שצייר את מנורת המקדש – אשר היתה בידו. וכן כותב ש"ההשערה שהרומאים ציירו מנורה אחרת לגמרי או שציירו את מנורת המקדש שלא בדקדוק ובשינויים גסים עד כדי שינוי מוחלט של צורת הקנים, אינו מסתבר כלל, שהרי קשת טיטוס הוקמה לרגל מסע הנצחון, וכי איזה ניצחון מסומל בציור איזה מנורה סתם. עד כאן ציטוט מדבריו. (ההדגשה שלי נ.ג.)

רצונו לומר, שמכיון שכל מטרת השער היתה שבשעת מסע הנצחון כולם יעברו שער זה, כל השבויים והגולים למען להשפילם ולבזותם, לכן מוכרחים הי' לדייק ככל האפשר בצורת המנורה בכדי שיראו במו עיניהם גודל חורבנם ומפלתם.

אך מלבד, שכפי שהוסבר לעיל בארוכה, אפילו אם אכן חיקה את מנורת המקדש, אין ההלכה מעורערת חס ושלום בגלל זה, ואנחנו בשם הקבלה והמסורה נלך, הרי ההנחה שהניח בבסיס דבריו תמוהה, כי מאיפה לקח ששער זה נחרט בידי טיטוס. או ששער זה נעשית לכבודו בצורה זו או אחרת. זאת ועוד. מנין לו ש"הוקמה לרגל מסע הנצחון"¹⁸, דבר שלא ציין לכך שום מקור. ואדרבה ב"תולדות מלחמת היהודים" (ספר ז' פ"ה) מתאר את התהלוכה של מצעד הנצחון ואין שם זכר כלל על שער הנצחון שבו מגולף המנורה והשלחן!¹⁹

לאור האמור מסתבר, כפי שכך אכן קרה במציאות, ששער נצחון זה הוקם ברבות הימים (כבר אחרי מות טיטוס) למזכרת על מצעד האמור. ואכן זוהי משמעות המחזה שגולפה, שבשבוים נשאו המנורה ושאר הכלים בשעת המצעד. שכן בשעת התהלוכה צעדו "גם קהל השבויים... בבגדי הרקמה... אשר כסו על הרזון אשר עלה בבשרם מעצמת צרותיהם". אך שזאת הוקם למען מצעד הנצחון עצמו, הרי אין לכך שום יסוד במציאות! ושלכן מעולם לא הוקם השער רק בגלל השפלת היהודים אלא בכדי להאדיר ולפאר את נצחונו של טיטוס ורומי, כנהוג בכל העולם הנוכרי שמציבים אנדרטאות לזכר מלחמותיהם ונצחונותיהם.

ומכיון שכן, מנין ההכרח שמנורת המקדש או אפילו מנורה אחרת עמדה לפנייהם בשעה שפיסלו שער זה כמה זמן לאחרי המאורע? ויתכן איפוא מאד, שרק מתוך זכרון המאורע רב הרושם עשו תמונת המנורה והכלים האחרים הנישאת בתהלוכה, או שמא ניתנו להאמנים מנורה הדומה דמיון חיצוני בלבד למנורת המקדש כדי

18. לשונו של הריי בקטעים אלו שבפ"ג, מעורפלת וסותרת את עצמה. בכדי לחזק טיעונו כותב בתיאור מרטיט: "והוא [טיטוס] חרט... היהודים השבויים אשר נוטלים עמם את כלי המקדש...". ומלשונו משמע שהתמונה משקפת את נטילת הכלים מירושלים. אך כמה שורות לפני כן מביא את הגמרא בניטין, ומדייק בקפדנות: שטיטוס "נטל את כלי המקדש בעצמו". אם כן, מהו נושא התמונה? איזה מאורע היא מנציחה? אך ברור כמו שאמרנו שהתמונה היא על המצעד בעצמו.

19. ואכן בספרי היסטוריה מציינים שהוקם השער אחרי מיתת טיטוס בידי אחיו (בשנת 81 למספרם) הרבה שנים אחרי החורבן ואחרי המצעד. ומטרת השער היתה בעיקר לפאר את נצחונותיו של טיטוס שמלחמתו ביהודים היווה חלק מכריע של נצחונותיו של אותו רשע ימיש. וממילא מובן שציור הכלים אינו אלא פרט קטן במכלול הדברים ולא הי' שום סיבה לדייק במנורה. אך עם זאת כמובן שזה אינו גורע במאומה מגודל השפלת עם ישראל שזה מבטא.

לחקותו. ומעתה ברור שלא התכוונו רק לתת הד וביטוי מהמאורע הכללי של המצעד: הנצחון (לרומיים) שכלל גם בדרך ממילא ההשפלה, (ליהודים). ולכן גם מובן שלא הקפידו כלל אלא על דברים כלליים ביותר שיחד את המנורה היהודית²⁰ כמו השבעה קנים ושהקנים יצאו משני צדדים בלבד ולא כפמוט. וממילא אין לדייק כלל בציור זה.

לפי האמור אין צורך גם להשערה שמביא בשם חוקרים, שאין לה כל בסיס במקורות, שבדרך מירושלים לרומי דוקא הבסיס נשבר והרומאים תיקנהו ע"פ צורה משלהם. מלבד שבעצם הענין בלתי מובן: אם סוברים שחלק ממנה כבר אינה אמיתית וידיים זרים נגעו בה, מי ערב בעדינו מהו אותנטי ומהו מזויף? מבחינת העדות היא עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה.

וכל דברינו לעיל זה רק להראות שכל סברותיו אינם מוצקות דיו וסתורות מתוכן, אך לדידי אכן אפשר אפילו לומר שחיקה אכן מעין מנורת המקדש שנישאה בתהלוכה, אך עם זאת נראה לי שהמנורה שנישאה בתהלוכה הנצחון הי' מנורה שלא התאימה להלכה²¹ שבידינו, וזאת על פי תיאורו של יוסף בן גריון ב"תולדות מלחמת היהודים" שם "ואחרי כן עברו גם אניות רבות ואחריהן שלל המלחמה לאין קץ ומכל השלל נפלאו ביותר הכלים אשר לקחו בבית המקדש בירושלים: שלחן הזהב אשר הי' משקלו הרבה ככרים והמנורה גם היא זהב טהור ואמנם שונה היתה מלאכת המנורה הזאת מכל המנורות אשר בידינו כי מן הבסיס התרומם הגזע (העמוד הירך) התוך, וממנו נטשו ענפים דקים, אשר דמו בצורתם לקלשון שלש השנים²², בראש כל קנה מלמעלה נר נחשת. מספר הקנים היה שבעה לכבוד שבעת ימי השבוע אשר ליהודים". והרי הדבר הפלא ופלא, שהוא מתאר שהנר הי' עשוי מנחושת וכל המנורה מזהב! ולא מיבעי להשיטה במנחות (פח, ב) שכך היא ההלכה (רמב"ם ביהב"ח פ"ג

20. אך זה שהקנים עגולים הי', לא אפיין דוקא את המנורה היהודית, כך לכאורה גם נראו נברשות ומנורות רומיים ויווניות.

21. ויתכן להבינה על פי שאמרנו בפרק הקודם, שכנראה היו הרבה מנורות. (ויתכן שהצדוקים – בעלי ממון שהטמיעו אצלם התרבות היוונית – שלא האמינו בתושבע"פ, אך הי' בכל זאת נאמנים למקדש כסמל לאומי, לא הקפידו על הלאו של "לא תעשון אתי", כפי שנתפרש בידי חז"ל, ועשו, עבור קישוט הבית, מנורות דוגמת מנורת המקדש עם שינויים חיצוניים קישוטיים השאובים מהרומאיים, ואפילו עם מרכיבים אליליים ודרקונים וכיו"ב, או שעשו מנורות בכדי להתלמד (ראה ר"ה כד, ב) עבור הכהנים), והרומאים שהכינו המצעד לא ידעו בדיוק מהי מנורת ההלכה ומהי מנורה סתם.

22. והנה כל האמור בפנים מתבסס על ההנחה הפשטנית שהקלשון של פעם אכן הי' מעוגל כמו הקלשונים של היום. וכן שרצה להרגיש היאך נראו הקנים, אם באלכסון או מעוגלים. אך לאמיתו של דבר נראה שכל הסיבה שהביא לדוגמא את הקלשון הוא רק להוכיח שהמנורה היתה שונה מכל המנורות שידועים לקוראי ספרו - היוונים, שהרי בשפת יוונית עבור קהל יווני נכתב הספר, שאין להם שמץ של ידע בדת ובתרבות היהודים. ומכיון שכל מנורותיהם כפמוט רב צדדי היו לכן הוכרח לתאר עבורם במה נבדלה מנורה זו. אך לא דיין בכך אם עגולים היו או לאו. ויתירה מזו, כפי שאני מצרף כאן תמונה של קלשון עתיק יומין (ראה תמונה) רואים בעליל שהקלשונים של התקופה העתיקה, באלכסון יצאו. ואם כן ראייה מפורשת שהמנורה ההיא קניה היו באלכסון!!

ה'ו), שהנרות באים מן הככר (ובפרט לפי השיטה שהנרות קבועים במנורה, שכך פוסק הרמב"ם, שם ה"ו) שהיו הנרות זהב טהור, אלא גם לי המיד שלא מן הכר הי' מודה שהי' זהב טהור! וא"כ מנורה זו שלא אליבא דהילכתא היא!!

ד. שיטות ראשונים, מהן?

כעת נבוא לדון בדבריו אודות שיטות הראשונים הסבורים, כביכול, שהקנים עגולים היו. הוא מביא את דברי המעשה חושב המבאר שמסתימת לשון הרמב"ם משמע שהקנים עגולים היו, ומסיק ²³והכי מסתברא, דבהכי הם דומים לגלגלי הרקיע הנושאים שבעה כוכבי לכת – שכנגדם הם בשבע נרות כדאיתא בברייתא דמסכת מדות". ומסביר הר' יאקאב דבאמת דמיון זה דקנים על הגלגלים אינו ענין לדיוק ברמב"ם, ודמיון זה נמצא הרבה בדברי הראשונים וכגון ברבינו בחיי בספר תולדות יצחק... ובספר עקדת יצחק... – ואינו מציין למקורות.

אך לא הבנתי. הלא רעיון זה מבואר כבר במדרשים וראשונים, וכי הם כיהודה ועוד לקרא? הלא המעשה חושב עצמו מציין שכך הוא "בברייתא דמס' מדות", ואכן כ"ה שם מ"ו: "שבעה נרותיה כנגד שבעה כוכבים המשמשין את העולם ואלו הן שצ"מ חנכ"ל". ובילקוט (ריש בהעלותיך) הלשון: "למה שבעה נרות? כנגד שבעה כוכבי לכת חנכ"ל שצ"ם". אז מדוע מביא מראשונים?

ואם תאמר שחידושו של המעשה חושב הוא, שהוא מבחין בין הגלגלים – הקנים, שהם הנושאים את "כוכבי הלכת" – הנרות, הרי דבר שכזה אינו מבואר בראשונים. ברבינו בחיי (שמות כ"ה לא) כתוב במפורש לאחר שמביא במדרש שבעת הנרות דומות לשבעה כוכבים: "והנר האמצעי כנגד גלגל חמה שהוא תדיר באורה והוא אמצעי לשבעה כוכבי לכת ועל דרך שצ"ם חנכ"ל". הרי שגלגל וכוכב לכת היינו הך אצלו²³! ועוד והוא העיקר: הריהו כותב באופן חד משמעי שם בהמשך ש"ששה הקנים יוצאים מצדיה כנגד ששה קצוות של עולם²⁴". הרי שהוא מבחין בעליל בין הנרות לבין הקנים! ומה הקשר בינו לבין המעשה חושב?

ומה ששואל, שלא מובן אצלו כיצד הנרות דומים לכוכבים, ולכן מוכרח כהמעשה חושב דוקא – שהקנים עגולים הי' – תמוה ביותר. הלא פשוט שהנרות,

23. והנה עיין במפרש לרמב"ם בהל יסודי התורה (פיג היא) "התשעה [גלגלים] שזכר [הרמב"ם] אותם [בפנים ההלכה] הם שבעה כוכבי לכת וגלגל המזלות והתשיעי שהוא מקיף את הכל". וראה לשון המאירי בהקדמת בית הבחירה לענין אחר: "רומז בו על תכונת הגלגלים ר"ל שבעת כוכבי לכת. היינו שבדרך כלל לא חילקו המפרשים בין הגלגל להכוכבי לכת. אך במציאות הם אכן שני מושגים. הכוכבי לכת הם הפלנטות עצמם, ואילו הגלגלים הם האיזורים שבהם הכוכבי לכת מסתובבים ומקיפים. ובברייתא דמזלות היז מכנה אותם כ "מעון" של הכוכבי לכת. ראה רמב"ם הל' קידוה"ח פ"ב. אך כאמור בפנים כל הראשונים והמפרשים אינם מבחינים ברמזיהם בין שני המושגים הללו כפי שהבחין בכך המעשה חושב.

24. יתירה מזו, מזה שמשווה הקנים לקצוות, נראה שלא היו עגולים. כי קצוות יש רק במרובע וביושר, אך לא בדבר עגול כידוע מספרי קבלה ומחקר בזה. וא"כ סבור להסיק מכך, שדעתו של רבינו בחיי היא שהקנים אלכסוניים היו!

שהם הכלי שהשמן נתון בתוכו (ראה רש"י תרומה (כה, ל"ז) ד'ה נרותיה שבת כב, ב ד"ה נרות ועוד). – עגולים היו, ומהי אם כן השאלה – הלא הכוכבי לכת עגולים הם. ואפילו שאר הכוכבים גם עגולים הם²⁵? ועוד הרי הראשונים כותבים שהנרות כוכבים וגלגלים, ו"קנים" – מאן דכר שמיה?²⁶ ועוד, כבר הקשה האדמו"ר נ"ע (בלקו"ש חכ"א בהערה 40) תמיהה עצומה על סברת המעשה חושב, כי לדבריו נצטרך לומר, שהקנה האמצעי אף עגול הי'?! אך אם הדמיון בין הגלגלים למנורה הוא רק בנרות, מובן מאד, שכל הנרות אכן עגולים הי'. נמצינו למדים, שאין להוכיח כלל על עוד ראשונים הסוברים כמו המע"ח.

וכאן הוא מוצא רמזים בשיטת הבכור שור (שמות כ"ה ל"ד) והחזקוני שסבורים הם שהקנים עגולים היו, מזה שהם מבארים בטעם הגביעים, שהם היו בכדי לקבל את השמן שנשפך. ועל כך כותב: "בשלמא אם הקנים היו עולין בעיגול ולמעלה כבר הי' זקופים נמצא שהגביעים שהיו בחלק העליון היו עומדים ביושר ויוכלו לקבל את השמן" אך אם באלכסון היו כיצד נשפך לשם השמן. ומובן שזוהי טענה קלושה, כי הלא טבע השמן שהוא נדבק על הקנים ונוזל לתוך הגביעים. יתר על כך, בבכור שור (וכן הוא בחזקוני) שם מסיים שכשהגביעים שעל הקנים מתמלאים הם יורדים: "אל הרביעי שבירך המנורה". ותינח שהקנים הם באלכסון, הם נשפכים ומגיעים אל הירך, אך אם הם עגולים – למה אין הם נשפכים על הרצפה? [וכן אכן נסיתי בפועל במנורה עגולה, וראיתי שהכל נשפך על הרצפה!] ואם כן יש להסיק מזה ההיפוך: שדוקא סובר הבכור"ש שהקנים היו באלכסון!

אך לאמיתו של דבר לא מכללא איתמר אלא מפורש הוא, שהרי כותב הבכור שור שם באותו קטע בתחילתו "וכל הקנים היו שוים במדה אחת ועשויים כמין ענפי האילן. קנה גוף המנורה גבוה מכולם שנים בצדו נמוכים ממנה מעט כפי האלכסון...". הרי בעליל באופן נחרץ ומפורש יוצא ששיטתו שהקנים באלכסון היו!!! (ואין לי שום הסבר אחר בדבריו רק שהכוונה על משיכת הקנים מקני האמצעי), ואינני יודע כיצד הכותב התעלם מכך?

הרי לאור האמור ברור בלי שום פקפוק, שאין לנו, בינתיים, שום שיטת הראשונים הסבורה שהקנים עגולים היו, ולהיפוך: מצאנו דיעה נוספת הסובר שהקנים באלכסון הי'.

ה. דעת הרמב"ם.

דבריו של הר' יאקאב על ציור הרמב"ם בפירוש המשניות גם תמוהים הם. הוא מעלה שתי נקודות. א] שהציור שבמשנה אינו מדויק כלל; ו] שהוא רק כדי להקל יותר לצייר ביושר. 2) אינו נוגע להלכה כי ברור שגם שכשהקנים עגולים המנורה כשרה. 3) בעצמו כותב (בפיה"מ מנחות פ"ג) 'אצייר לך עתה בצורה זו הגביעים

25. אך האמת עד לעצמוה, שההשוואה של הראשונים והאחרונים לכוכבי לכת והגלגלים (שלדעתם היינו הך) הוא מצד שמאירים, וזאת לענין פשוט להמעיין בדבריהם.

תבנית משולש... כל זה כדי להקל על הציור כיון שאין המטרה בציור זה שתדע ממנו תבנית הגביע בדקדוק... וכללותה היאך היתה". ב] מפרש דברי בנו של הרמב"ם רבינו אברהם בפירושו עה"ת (פר' תרומה בפסוקי המנורה) שכותב "הקנים נמשכים כמו ענפים נמשכים מגופה של המנורה לצד ראשה ביושר כמו שצייר אותה אבא מרי ז"ל לא בעיגול כמו שצייר אותה זולתו, שכוונתו לשלול שיטת הראב"ע והספרי זוטא שהקנים היו כחצי עטרה, אך לא שסובר כשיטת רש"י.

אך בלי לקבוע מהי הכוונה בדברי רבינו אברהם, הרי רואים בעליל מזה עצמו שרבינו אברהם מדייק מהציור והקנים שאמנם בנו רבינו אברהם סובר שניתן וניתן לדייק מהציור כיצד נראו הקנים. ואם כן הרי כל השאלות הראשונות מאליו בטלות ומבוטלות. שכן (1) ברור שאם קשה לצייר קנים בעיגול, הרי שבעתיים קשה לצייר מנורה כחצי עטרה, ובכל זאת דייק רבי אברהם (לפי הבנת הר' יאקאב בדבריו) שהקנים לא הי' כחצי גורן! (2) כשם שהקנים אם היו באלכסון או בעיגול אינם נוגעים להלכה ובכל מקרה כשרה, כך גם אם הם כחצי גורן אינם פוסלים, מכיון שאין לכך שום לימוד הפוסלו, וכן ענין כזה הרמב"ם הי' מביאו בוודאי ולא להסתמך על ציור בלבד, ובכל זאת מדייק רבינו אברהם מהציור כיצד הי' נראים! (3) הרי הרמב"ם כותב להדיא שאינו מדייק רק בתבנית הגביעים והפרחים והכפתורים, אך הציור בכללה בוודאי מדייק כלשונו "וכללותה היאך היתה" (מהד' קאפח).

יתר על כך ישנם ציורים עתיקים מאד ששרדו מהציור של הל' בית הבחירה פרק ג' ששם גם צייר הרמב"ם המנורה כמו שמביא רבינו אברהם שם 'ובהלכות בית הבחירה מן החיבור ופירוש משנת מנחות לאבא מרי תמצא שאר צורת המנורה בשלימות". וכ"ה במהדורת פרנקל שכתבו "וכך היא צורתה". ושם לא כתב הרמב"ם להסתייג מן הצורה כמו בפירוש המשניות שלו. והטעם? כי בוודאי כספר רשמי ומדוייק אכן דייק הרמב"ם שם לצייר המנורה בדיוק האופייני לרבינו הגדול הרמב"ם בספרו יד החזקה. ואכן בציור (ראה ציור ב) שעל הכת"י כתוב: הגהתי ספר זה מספר אשר כתוב עליו בכתב יד רבינו משה המחבר ש"צ²⁶ וכך כתוב עליו בכתב ידו הוגה מספרי וכתב משה בו מיימון זצ"ל וכתב נתן הלוי בן מרדכי תנצב"ה" – נראה אכן דיוק גדול בצורת הגביעים והכפתורים! ושם, ובשאר כת"י, הקנים באלכסון.

ולעצם ביאורו שכוונת רבי אברהם לשלול מדעת הראב"ע והספרי זוטא, יש להעיר שכדעת הראב"ע היא גם דעת הרס"ג כפי שנדפס לאחרונה מכת"י. ובכן תמוה ביותר המעיין בספרו של רבי אברהם רואה שמביא בדרך כלל את הרס"ג והראב"ע בשם, וכיצד מכנס ב"זולתו". וכן לא ידוע שהם ציירו איזשהו ציור? והי' צריך לומר "ולא כדעת זולתו" וכן האם יתכן שמבטל את דברי הספרי זוטא במלת "זולתו" – אתמהא! אך בוודאי כוונתו לציורים הנפוצים של סתם "עמך" וכיו"ב.

לפיכך כל פירוש המעקם את קני הרמב"ם מישרותם אין להם יסוד, ואין לנו אלא שדברי הרמב"ם מורה הנבוכים שבכל הדורות ברורים ובהירים וישרים הם בלי שום צל של ספק.

26. = ר"ת: "שמרהו צורו". דהיינו שבחיי הרמב"ם נכתב ונעתק!

רש"י מה הוא אומר?

מכיון שביארנו מעל כל ספק, שכך סובר הרמב"ם וכן היא גם שיטת הבכור שור. וכן שמלבד הדעת היחדאית של המעשה חושב אין שום ראשון הסובר כמוהו, הרי נשוב ונאמר שכל מסקנתו, שרש"י היא דעת יחדאית היא מופרכת לגמרי. והרי לפנינו דעת רש"י בבירור שסובר כך, וכן הרמב"ם הסובר כך, אז כלום נשוב ונצייר כפי ציירים עמי הארצים? והאם נלך שבי אחרי גרוטאות הארכולוגיה וגילופי רומא?

ומה שניסה לדחוק ולאנוס את רש"י ולעקם את משמעותו הפשוטה, הרי מלבד עדותו של הרב יאקאב עצמו על הדוחק העצום, הרי כעת הוכח כמיותר, כי רבינו הגדול רש"י הוציא את הדבר מפשוטו של מקרא שכך היא צורת המנורה, וכאמור דעתו כדעת רבינו הרמב"ם²⁷ והבכור שור.

ולו יצייר שנמצא ראשון או גאון הסובר בהדיא כך²⁸, הרי כל מלמדי תינוקות מלמדים הכל בגילים הצעירים לפי שיטת רש"י על התורה, והכיצד ללמד דברי רש"י בציורים הנוגדים שיטתו? מה ההגיון? ומהי התבונה? ולמה שלא ללכת אחרי רש"י רבן של ישראל, ובפרט שגם הרמב"ם בספרו היד החזקה סובר כמוהו!

מסקנה וסיכום.

נמצא שלפי דרכינו הוכחנו שכל השאלות ששאל והיסודות שבנה הרב יאקאב אין להם כל יסוד, ולמען הבהירות אסכם:

הנקודה היסודית שהיא כמעט בבחינת עמוד הדת בימינו אלה²⁹: שכל מה שהביא מציורים וחפירות ארכולוגיות הרי ח"ו להסתמך על חפצים או מסמכים מארכולוגיה שאין לדעת מדת מהימנתם ומשמעם.

אפילו שנסתמך על תחריטים עתיקי יומין, הראינו לדעת שיש אכן ציורים עתיקים שהמנורה היא בת קנים ישרים.

27. והנה כ"ק אדמור"ר נ"ע מסביר שבפשוטו של הדברים מלת קן מובנה קן ישר. ואולי זהו יסודו של רש"י. ונראה שהרמב"ם פותח בהל' ביה"ב פ"ג ה"א: "המנורה צורתה מפורשת בתורה". ומעולם תמהתי מהי המשמעות של המלים הללו? איזו הלכה משמיענו הרמב"ם בזה? ועוד הלא כמה פרטים כגון גובה המנורה וכיו"ב מבואר רק אצל חז"ל ואינו מפורש במקרא? אך נראה שמדובר על כללות צורתה, כגון ציור הקנים (באלכסון) ומבנה המנורה, שג' קנים מצד אחד וג' קנים מצד שני. ונראה כי המקור שקני המנורה באלכסון הוא כאמור בשיטת רש"י, ממלת קנים. ונראה שכך הוא ההלכה של המנורה, שגדר ציור המנורה אנו יודעים מהמקרא ולא מאיזה תמונה חיצונית או אפילו ממדרש חז"ל, אלא מפורשת צורתה בתורה. ויש להאריך בגדר הדבר ואכ"מ.

28. ובררו שאין אני שולל כלל אפשריות כזו, אך בינתיים לא מצאתי כך להדיא בשום ראשון. ואפילו שנמצא, בוודאי שלהלכה אנו נוקטים ברש"י והרמב"ם.

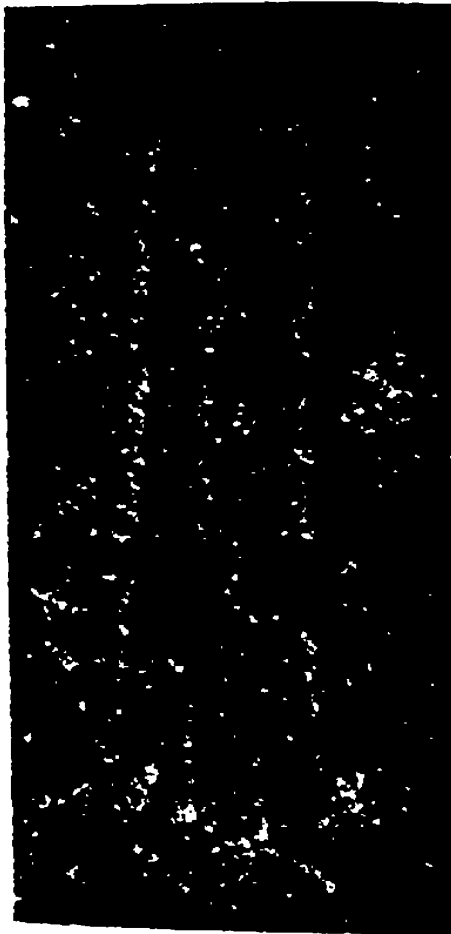
29. ולולא דמסתפינא הייתי אומר שבעצם שכל הסיבה שכ"ק האדמור"ר נ"ע הדגיש וביקש שיעשו המנורות כהרמב"ם ורש"י, היא רק להוציא מלבם של המסתמכים ומתפעלים יתר על המדה מרסיסי חרס עתיקי יומין ותחריטים ילדותיים פרמטיביים או מגילות תמהוניים של החפירות, כאילו שהם תורת אמת שאין להרהר אחריהם.

אין שום ראייה והגיון שיש צל של מהימנות במנורת טיטוס. ובניגוד להנחתו שזה נעשה כאילו מיד בידי טיטוס למצעד הנצחון, הוכחתי שאין לכך כל בסיס אמת. ומכיון שנשמט הבסיס נפל הבנין.

דבריו שקיימים עוד ראשונים, הוכח כקביעה שאין לה שום ראייה. ה'מעשה חושב' ושאר המפרשים (הרבינו בחיי, האברבנאל ועוד) שהביא בענין הגלגלים, אין לזה שום שייכות. ולא רק זה אלא אף זה, התגלה שהבכור שור, שאיכשהו ניסה לדייק ממנו שסובר שהקנים עגולים היו, אומר במפורש ההיפוך: שאלכסונים היו!

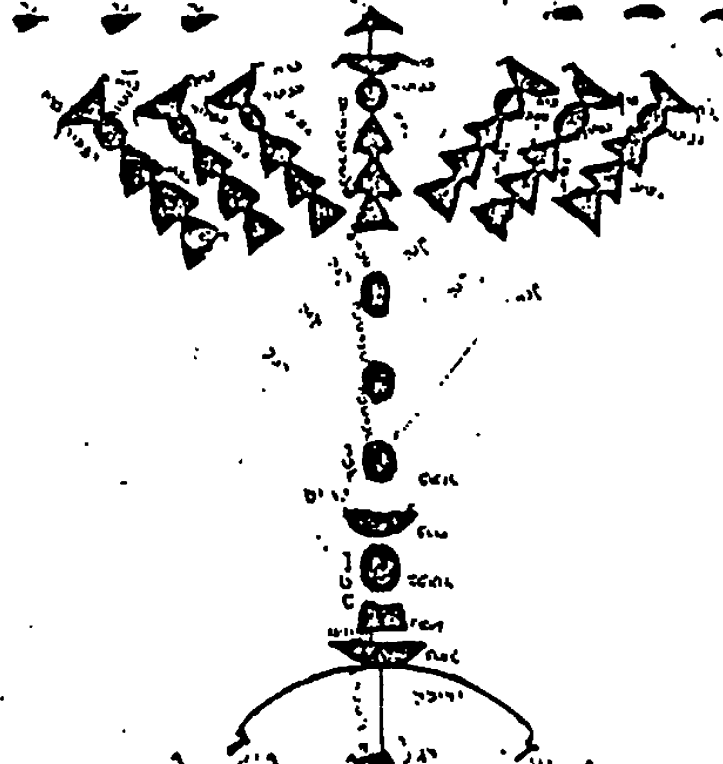
ערעורו על מדת דייקנותו של ציור הרמב"ם בנוגע הקנים הוכח שאין בזה ערעור כלשהו, כי בנו של הרמב"ם מסתמך על כך ללא סייג, וכן שבפירוש המשניות רק מציין שלא דק על דיוק צורות הגביעים והכפתורים, אך על הקנים לא הזכיר. וכן טענתו שהרמב"ם לא דייק בכך בגלל שאין זה פוסל את המנורה, אינה נכונה, כי הלא גם בפרטים מסוג כזה מדייק בנו בציור. ועוד. בציור שבספר היד אין שום הסתייגות, ומכאן ששם הכל מדויק ומכוון.

פירושו בדברי רבינו אברהם תמוה מאד שמתייחס לדברי הספרי זוטא והרס"ג והראב"ע בלשון של זלזול "כמו שצייר זולתו"? וכן לא ידוע על ציור כל שהו שיצא מידיהם.

שלש קלשחן (מלכיש)

וטפח כפתור ושט קנים יונקאין סממא אחד הלק אחד הילך
ונלמטסן ועלן כנגד גובה המנורה וטפחום חלק נשתדודוטה
טלמה טפחום טפחהן שלשה גשמים כפטר ופרח וזו היא עטרתה

האבן היתה לפס המנורה ובה טלמטעלה טעלה כהן עומד
מטוב את הנרות ומניח עליה כלי שמטה ועל קוה ומזרח ודכיד
ציור ב

צילום ציור המנורה שבגוף כתב יד קודש הרמב"ם

הרב נחום גרינוואלד

הרמב"ם והמנהג ביחס לקני המנורה מענה לתגובה

פתיחה

זו הפעם השני' שנדרשתי לברר עמדת **כ"ק** אדמו"ר גאון ישראל וקדושו מליובאוויטש נ"ע בנידון קני המנורה המבוססת על פשטות ציורו הנודע של רבינו הרמב"ם שבכתב ידו הקדושה, שבו קני המנורה מצויירים באלכסון.

הרב יאקאב הניף ידו שנית לטעון נגד דעת **כ"ק** האדמו"ר בשתיים:

א. שאין להתחיל לצייר המנורה כדעת הרמב"ם מאחר שזה סותר מנהג ישראל תורה היא, ואילו השקפה זו שקני המנורה באלכסון הם – מבוססת רק על כתבי יד חדשים שמוצאים מהגניזה.

ב. לדעתו אי אפשר להביא כלל ועיקר הוכחה מציוור הרמב"ם מה דעת הרמב"ם בנידון מכיון שאין הציור מדויק כעדות הרמב"ם עצמו. שתי הנקודות הללו מהוות תמצית תגובתו כמבואר בדבריו.

ראשית אומר: דעת **כ"ק** אדמו"ר נ"ע זי"ע אינה צריכה ח"ו חיזוק ממני, אך באשר התחלתי כבר לבאר דבריו לפי עניית דעתי פעם אחת, אמרתי המתחיל במצוה אומרים לו גמור, ואגמור שוב פרק בהלכה זו בעזהשי"ת לברר דבריו הישרים והמאירים כנתינתם. ואתחיל לבאר בשיטת הרמב"ם ודעת בנו, כי על כך יצאו כמה באופן מפליא ומפולפל לעקם את הכתוב במפורש, ולטעון שמעולם לא התכוון הרמב"ם למה שצייר. ואחר-כך אדון בהגדרתו של ויכוח זה: בין 'מסורה' לכתבי-יד.

והאמת ניתנה להיאמר, שלא ראיתי בדבריו שום הוכחות חדשות ומקורות נוספים לחיזוק דבריו, רק דיוקים קלים וערעורים שונים שבסברה לערער על הנחות פשוטות ביותר, כך שעלי להביא רא' אפילו לדברים פשוטים והבנות בסיסיות, להוכיח בהם, שמובנם הוא אכן פשוטו כמשמעו בלי פיתולים והתחכמיות, כפי שיבואר ויבורר בהמשך מאמרי.

פרק א. למי ולמה התכוון רבינו אברהם?

א] במדה רבה הרי מסקנתו של רבינו אברהם בנו של רבינו היא בבחינת בא ללמוד ונמצא מלמד. מכיון שטענה עיקרית נגד שימוש ציורו של הרמב"ם היא העובדה שהרמב"ם עצמו כתב בפירושו למשנה שלא דייק בכל פרטי הציור של

מאחר זה בא כהמשך למאמרי הקודם באור ישראל גליון יח ע' קמ על הקורא לעיין שם להתעדכן בנושא.

המנורה, הרי נשאלת אם כן השאלה: מנין לנו אפוא שיש משמעות כלשהי בתמונת האלכסון של קני המנורה, שמא זוהי אכן אי-דיוק ותו לא? אולם, כפי שכבר כתבתי במאמרי הקודם, עצם העובדה שבנו של הרמב"ם אכן לומד מציור זה על צורת קני המנורה (ולו אף שנקבל שאכן צודק הר' יאקאב שכוונת רבינו רבי אברהם היא רק לשלול שיטת האבן עזרא והספרי) הרי מפריך מכל וכל ההנחה שאין לדייק מצורת קני המנורה כי הלא בנו הגדול דייק מכך על ציור קני המנורה?

אך כאן בא הרב יאקאב בטענה, שהיא גדולה בעיניו. "מי גילה [ני] רו זה" שרבי אברהם התכוון לציור זה? ^{הוא} "וכי בגלל שבגניזה הקהירית נתגלה רק כת"י הרמב"ם על פיהם"ש ע"כ שרק ציור זה בנמצא, וכי כל כת"י הרמב"ם הגיעו לידינו, הלא אפ"ל בפשטות [ההדגשה שלי נ.ג.] שכוונת הר"א לציור אחר שצייר הרמב"ם לתלמידיו שבו הי' צורת המנורה בדקדוק רב על כל פרטי' ודקדוקי", ומביא הר' יאקאב "הוכחה" מלשון רבי אברהם, שמוכח מוכח משם ב"בפשטות" שלא לציור שבספר היד ולפירוש המשניות הכוונה; אך אודה ולא אבוש – לא זכיתי לראות כיצד מוכח משם כדבריו, אולם קשה לי להתווכח על כך (בדיוקי לשון בספר מתורגם מערבית כדלהלן!), לכן אדון על עצם ההגיון שבסברה זו.

הקיים ציור לא נודע?

ב] ראשית, עצם מהלך טיעונו – מפליא אותי: הכתב יד שלמעשה כבר התגלה – אמנם בגניזה, (מדברי הר' יאקאב נראה כאילו יש בכך חסרון שזה נתגלה בקהיר?) אך בפועל זכינו ולפנינו כתב יד קודשו ממש של הנשר הגדול – אין לסמוך עליו כלל, ואנו צריכם לחשוב שרבי אברהם בטח ובפשטות לא התכוון לכך! אך על כת"י שלא יודעים שזה קיים ואין לנו רמז וצל של רמז שהי' כדבר כזה בכלל – על זה דוקא מסתבר ביותר, ובפשטות, שרבי אברהם דוקא התכוון לכך? אתמהה?

שנית, גם הסברא עצמה לא נקלטה כלל בדעתי העניי'. הגע בעצמך, רבינו הרמב"ם כותב ספר להפיצו לארץ ולדרים עלי' – פירושו על משניות, ואחר כך כותב ספרו העצום והנורא, שהוא מעיד על כך בהקדמתו "שאדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה", והנה דוקא בספרים אלו הנועדים לכלל ישראל, הוא כותב רק ציור רעוע ובלתי מדוייק לחלוטין, למרות עוצם הדיוק בכל מלה ומלה שבספרו הגדול (גם על דיוק הרמב"ם בספרו מפקק הר' יאקאב, כפי שנגיע לכך להלן); ואילו בין מספר מצומצם של תלמידים, שם דוקא

1. ועוד ועיקר, עצם דיוקו, שמכיון שהר"א כתב "ובהלכות בית הבחירה מן החיבור ופירוש המשנה לאבא מרי ז"ל תמצא שאר צורת המנורה בשלימותה" – הרי"ז הוכחה, שעד כאן התכוון הר"א לציור אחר, משולל הבנה בעיני. א) מזה שאומר "שאר" משמע להדיא שכבר הזכיר מן ציור זה לפני"כ? ב) הסיבה שהוא מפנה לעיין בשאר הציור בשלימותה, כי הלא עיקר מטרת ספרו זה של רבינו אברהם ^{הוא} לפרש את הכתובים, וככל שנוגע להבנת הכתובים אכן השתמש והסביר הר"א הפסוקים לאור ציור אביו בחיבוריו, אך שאר שלימות הציור אינו נוגע להבנת הכתובים אלא למסורת ההלכה שנשאר חלק בין הגביעים וכפתורים כמבואר בפיה"מ. ופשוט ביותר.

2. אולם באמת הכת"י לא נתגלה כלל בקהיר בגניזה, וראה על השתלשלות גילוי הכת"י במבואו של ששון למהדרת צילום של כת"י הרמב"ם.

מצייר הרמב"ם מנורה מדוייקת להפליא "בדקדוק רב" בכל פרטי' ודקדוקי'! היתכן להעלות כך על הדעת? וכי מחבר כלשהו הי' עושה כך? הרשימה המדוייקת משאיר לעצמו, ומפרסם את הבלתי מדוייקת!?

שלישית, איבעית אימא – קרא הוא. עיינתי בכל ספרו של הר"א על התורה וכן שאר ספריו, המספיק לעובדי השם ותשובותיו, וראיתי שבכל פעם שהוא מזכיר שמועה מאביו הגדול הוא מציין אם זה מהחיבור או ששמעה ממנו בעל פה³, ובכך בכגון דא לא שמענו – ראי' גדולה היא, כי בוודאי הי' הר"א מציין על ציור המיוחד הלז. וממילא ההמצאה על ציור מנורה אלמוני ששרטט הרמב"ם רק לבנו אין לה על מה לסמוך.

צורת הבסיס – מעוגלת

ג] ברם יש לי להביא ראי' מפורשת שאכן יש בציור זה מדה של דיוק רב באשר לצורתו הכללית של המנורה שרבי אברהם דייק מכך (וכל הדנים בזה עד עתה לא שמו לב לכך). בציורו של הרמב"ם אשר בכתב ידו צייר הרמב"ם את בסיס המנורה בצורה מעוגלת (וזאת בניגוד לדעת רש"י שכותב (פ' תרומה כה, לא ד"ה יריכה: "הוא הרגל שלמטה העשוי כמין תיבה ושלשה רגלים יוצאין הימנה ולמטה"), לכאורה לפי גישת המגיב שיחי' הרי אין לכך שום משמעות עוד אי-דיוק בציור זה, אולם רבי אברהם בספרו עה"ת (תרומה שם) ד"ה ירכה כותב: "עגולת התושבת שלה אשר בה רגליה". שימו לב! רבינו אברהם כותב בפשיטות שהבסיס הי' עגול. וכמדומני ברור, שכל מי שענינו פקוחות יודה בכך שרבינו אברהם כתב זה על סמך ציורו של אביו ששם הבסיס עגול⁴.

הרי הדבר ברור בלי מקום לפקפק, שרבי אברהם אכן לומד מציורו של הרמב"ם על תבנית המנורה, ולמרות האי דיוקים בפרטי כמה דברים, הרי בכללות התבנית –

3. ראה בפירוש עה"ת ע' כא: "אבל אבא מרי קבלתי ממנו", בע' צג: "ואל זה הי' נוטה אבא מרי ז"ל כמו ששמעתי מפיו". ושאר המובאות שם הם רק מספריו של אביו. וראה בספרו 'המספיק לעובדי השם' (מהד' ותירגום י. דנה הוצאת ב"א) ע' 192: "שמעתי את אבא מארי זצ"ל מגנה זאת משתי בחינות". ובע' 254: "ואני מעתיק מאבא מארי זצ"ל שראוי שהשומעים יהיו יושבים...כפי שהיה ז"ל סבור ועושה". ובשאר המקומות שמזכיר את אביו הכל מחיבוריו.

4. על הדיוק וההקפדה שבכך אפשר לעמוד מעוד שני שרטוטים של הרמב"ם בכת"ק (במס' מנחות פ"א מ"ו-ז. ובסוף מס' מדות) שבהם מופיע רישום כללי על מקום הכלים שבמקדש, והרמב"ם בכתב ידו כשצייר מקום המנורה לא צייר שם את כל המנורה רק בסיסה, ובשני המקומות ציור הבסיס הוא עגול. ראה ציור מס' 6 וציור מס' 7 שצילמתי מגוף כת"ק של הרמב"ם (במהד' קאפח לא צילמו כל הכתי"ק של הרמב"ם רק חיקו את הציורים שבכת"ק). אולם עיין בילקוט שמעוני שס"ט: "כיצד עשה בצלאל את המנורה? עשאה כמין קורה ועשאה מרובע למטה". הרי שדעת המדרש שיריכה היתה מרובעת? אולם א) לפי דעה רווחת במדרש הלא המנורה נעשית מאליו ולא בצלאל (כמובא ברש"י עה"ת, פ' תרומה) וממילא מדרשים חלוקים לפנינו. ב) ועוד ועיקר, מלשון הילקוט נראה לי ברור, שמדבר בתהליך יצירת המנורה, שכאשר בצלאל פיסל מכבר שלם מנורה מקשה, הרי לפני שהתחיל יצק קודם את הזהב בצורת קורה עם בסיס מרובע וממנו חטב וגילף הקנים, השקדים עם הפרחים ובסיס העגול, עד ששכללה לתפארת.

דייק הרמב"ם. (ואין לטעון, שאולי למד כך הר"א מהמנורה האלמונית הברדוי, שהרב יאקאב המציאה? משום שסוף סוף אנו עדים, שגם פרט שולי זה שבציור שלפנינו – שלכאורה ציור זה בלתי מדויק הוא לדעת הר' יאקאב – אכן מדויק היטב, מאחר שהוא מתאים באורח פלא לציור האלמוני וההזוי ההוא המדויק, ואם כן ניתן ללמוד שגם במנורה זו יש תבניות מסויימות שהן מדוייקות היטב, שכן באמת כפי שהסברנו על צורת קני המנורה ותבניתה הכללית דייק הרמב"ם היטב בציורו, ורק על צורת הגביעים וכיו"ב, לא דייק).

דיוקים בלשונות הר"א.

דן ומכאן להשאלות שהעלה הר' יאקאב נגדי. א) שהתעלמתי מהדיוק של הרב י. גרינוולד שיחי', שאם הי' מתאר הקנים, הי' כותב 'באלכסון'? הנה ראשית, הרי ספר זה מתורגם מערבית, ולא נכתוב במקורו בלשון הקודש, וא"כ האם ברור לנו שאכן אף בערבית הי' הר"א חייב לנקוט בלשון רש"י ולכתוב "אלכסון"?

ועוד. הרי הר"א מאריך בתיאורו (שלא כמו רש"י שביטא את דעתו במלה אחת: "אלכסון"): "ענפים נמשכים ביושר לצד ראשה ביושר", וא"כ הרי בעצם מתאר כאן צורת קנים באלכסון – 'שהם נמשכו ביושר לצד ראשה', וממילא אין מקום לכתוב כאן מלת אלכסון כלל. (ואין כאן שאלה מדוע האריך ולא קיצר כרש"י כפשוטו⁵).

אך לגופו של ענין. תמוה לי ביותר לדעתו בא הר"א לשלול דעת האבן עזרא הרס"ג והספרי שסבורים שהקנים היו כחצי פמוט שלנו. הנה עיינתי בכל הספר (של הר"א עה"ת) וראיתי שהר"א מזכיר את הרס"ג והראב"ע עשרות או מאה פעמים ואף פעם לא מכנה אותם "זולתו" אלא מביאם בכבוד גדול ואפילו כשמתווכח אתם מביאם בשמם ודן בדבריו⁶.

זאת ועוד. נניח שנקבל שמכנה את הגאון הרס"ג והאבן עזרא בכינוי זולתו, אך כך היא דעת הספרי זוטא תחילת פ' בהעלותך⁷, והאם מכנים דעת תנא בחז"ל בשם "זולתו", כלום נשמע דבר כזה⁸!?

5. ראיתי בעיתון מסוים (שי"ל בברוקלין ניו יורק בשפת אידיש) שמתחכמים לפרש שהר"א התכוון שלמעלה הי' כל קנים "ביושר" ולא שהיו בשיפוע (כדעת הבכור שור, לרבינו יוסף בכור שור), אך מציור הרמב"ם שלפנינו לא ברור כלל שהיו ישרים ומכוונים למעלה, (אדרבה אם לגמרי עומדים בשיפוע), וממילא כיצד כותב הר"א "כמו שצייר אותה אבא מרי", אלא אם כיוון לציור אלמוני, שאינו כלל. והעיקר, פירוש במלת "ולא בעיגול" אין לו שחר כלל לפי דבריהם.

6. ראה שם ע' יג, לב, עח. וראה שמקשה על הראב"ע ע' כד, ע' כח. וראה שחולק על הרס"ג בע' ע'. ועוד הרבה מקומות ובכולם אף פעם לא מכנה אותם ב"זולתו" ועיין בהערה 8.

7. כמבואר בזית רענן להמגן אברהם על הילקוט שמעוני עיי"ש ודוק.

8. ודברי הר' יאקאב שלא יתכן שהרמב"ם שולל דעת ההמון תמוה בעיני עד למאד. וכי חסרים דברים בכל ספרי הרמב"ם שהוא שולל מדעת ההמון, ולדוגמא הרמב"ם מקדיש פרק שלם בהל' תשובה נגד "הטפשים וגולמי אומות העולם" שסוברים שאין בחירה חפשית, וכהנה רבות. ומה מופרך שהרמב"ם ישלול דעות נפסדות או המוניות. וראה בפירוש רבינו אברהם עה"ת ע' מז: "ואין פירונו כמו שיחשבו העם". ובע' לח: "מחלוקת בין חכמי עדתינו לחכמי זולתינו".

יתר על כך, אם נדייק בדבריו הרי לא מובן ההדגשה בדברי הר"א ש"הענפים נמשכים ביושר לצד ראשה" "ראשה" מאן דכר שמייה? הלא לדעת המגיב שיחי' העיקר שהענפים היו ישרים ומקבילים עם הקנה האמצעי – מלת "ראשה" לא שייכת לכאן כלל?

ולא זו אלא אף זו. אם כבר נדייק בדקדוק סופרים, הרי לפי דעת הר' יאקאב שבא לשלול צורת המנורה כשיטת האבע"ז הרי יותר היו מתאים לכתוב על כללות המנורה שהיא היתה ישרה ולא עגולה ולא על הקנים? כי ענין זה אינו קשור בקנים אלא על תבנית כללות המנורה!

מכל הנ"ל ברור לכל הולך ישר, שרבינו אברהם התכוון לפשוטו כמשמעו של צורת המנורה של אביו, שצייר הקנים ביושר = (באלכסון).

פרק ב. מעדות הבן לדעת האב הרמב"ם

[א] כעת נדון בטענותיו אודות דעת הרמב"ם עצמו. טענה אחת ויסודית נאחזת בדברי הרמב"ם עצמו שהצהיר בפירושו למשנה שלא צייר את המנורה בדיוק לפרטיו, ואני מצטט לשונו (לפי מהד' ותירגום הגאון הרב יוסף קאפח זצ"ל⁹, שהר' יאקאב כותב שאין בידו המהדורה המתוקנת) "שאיך המטרה בציור זה שתדע ממנו תבנית הגביע בדקדוק כיון שכבר ביארתי לך אותו, אלא הכוונה בו ידיעת מנין הגביעים והכפתורים והפרחים ומקומותם ושעורי מה שהיה בקנה המנורה שאין בו כלום, והמקומות שהיו בהם הכפתורים והפרחים וכללותה היאך היתה". ובגלל כך הקשו, הרי שהרמב"ם בעצמו כותב שאין הציור מדויק?

ובמאמרי הקודם כבר עניתי, שכוונת הרמב"ם רק לצורת הגביעים או פרטי הפרחים וכיוצא בזה, ועל כך מגיב הר' יאקאב, שהלא רואים שמעבר לאי-דיוק בגביעים, ישנם עוד אי-דיוקים בפרטים נוספים ומכאן שכל הציור בלתי מדויק. אך לאמיתו של ענין אני מוכרח לומר שלצערי השמיט הר' יאקאב משפט יסודי בציטוט הרמב"ם (ומשפט זה מופיע גם בתירגום הישן, אך בתירגום החדש זה מודגש יותר). הרמב"ם מסיים שם שמטרת ציורו היא גם לתת לנו מושג על "כללותה היאך היתה"¹⁰, ואילו הר' יאקאב השמיט מלים מכריעות אלו.

מה כל כך מכריע במלים הללו?

9. ראה בהקדמת המהדיר של מהד' חדשה של משניות מס' שביעית עם תרגום חדש של פיה"מ של הרמב"ם (שי"ל לשנת השמיטה התשס"א), שמביא מגדולי דורינו שהתרגום הישן של הרמב"ם הינו ספר משובש עיי"ש. וכל לומד והוגה ברמב"ם מבין שאין לסמוך עליו כלל. ומאידך ידוע ליודעים מומחיותו וצמידתו העצומה של הרב קאפח ללשון הרמב"ם בתרגום ספרי הרמב"ם. (ושמא דעת המגיב היא אליבא שיטתו, שמצד מנהג ישראל יש לסמוך על המשובש ולא המתוקן, ולהלן נדון בגישתו בארוכה).

10. בתירגום הישן: "וכלה איך היתה".

פרטים ותבנית הכללית

ב] דהנה לאמיתו של דבר קיימים שני ענינים בציור זה. א, פרטי הפרחים והגביעים והכפתורים, וכן הפרטים השונים המנויים בדברי הר' יאקאב. ב, כללות ציור של חזות המנורה. ובכן, הרמב"ם מכריז איפוא, שמחד לא דייק כלל בפרטי הדברים, עם זאת מאידך מנסה לתאר לנו "כללותה היאך היתה". כלומר, דיוק בכללות תבניתה.

ולפי"ז ברור לדעתי, שצורת הקנים נכללת "בכללותה היאך היתה"; אך מאידך, הפרטים מפרטים שונים דוקא לא נכללים בכללות תבנית המנורה ולכן הם חסרי דיוק. ומעתה כל טענת הר' יאקאב אינו מתחילות כלל: כל הדברים שמציין הר' יאקאב הם בפרטי הדברים בלבד, שאכן אינם מדוייקים אך הלא נושא שלנו דן על צורת הקנים שהן בכללות ציורה!

ומכאן אני מגיע להפליאה השני', על מה שאני כתבתי במאמרי הקודם, שכל הטענה שהציור אינו מדויק – נכונה ביחס לציור בפיה"מ, ששם אכן כותב שאין דבריו מדוייקים – אולם ביחס לספרו הגדול והמדוייק¹¹, ששם אינו מוסר מודעה שציורו אינו מדוייק – כל הטענה אינה תופסת, ואכן אנו רואים בכל הציורים שבספר היד על המנורה ששרדו בכתבי יד המדוייקים¹², כולם, באין יוצא מן הכלל, ציירו קני המנורה ישרים באלכסון.

11. וכאן אנו מגיעים להערה מפתיעה משל הר' יאקאב על מה שכתבתי במאמרי הקודם שהרמב"ם הוא "הדייקן העצום" הוא תמה: "ולא ידעתי מנין כינוי זה לרמב"ם", ואני מניח שלא יודע שהרמב"ם כתב ספרו בדייקנות עצומה וע"כ אין לי אל להתפלל וכי מי שלומד רמב"ם אינו יודע כלל פשוט זה, אך למען שלא יהיו דברי בגדר ניוחש אציין מקורות מראשונים עד אחרונים על דבר זה. א] עדות רבינו בעצמו (אגרת תחיית המתים מהד' קאפח, הוצאת מוסד הרב קוק ע' פט): "כל חיבורנו אינם אלא קב ונקי שאין מטרתינו להגדיל כמות הספרים" ואילו יכולנו לרכז כל משפטי כל התורה בפרק אחד לא היינו עושים אותן בשני פרקים" ב] הרמב"ן באגרתו (כתבי הרמב"ן ח"ב ע' ש"מ) "וכל חבוריו וספריו קב ונקי", "האם ראיתם ספריו ודקדקתם בחיבוריו" ובתורת האדם (שם, ח"ב ע' שז): "ומה יקרו דברי הרב הגדול ר' משה ז"ל במלות קצרות וארוכות". ג] המאירי (בהקדמת ספרו בית הבחירה מהד' מכון תלמוד הירושלמי ע' כה) מתאר החד פעמיות של ספר משנה תורה: "חבור כולל ושלם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע לפניו לא היה כן מחבורי הגאונים והרבנים חבור מסדר כל הענינים בחכמת התלמוד איש על דגלו בסדור מתוקן ושלם כמוהו ואחריו לא יהיה כן". ד] צדה לדרך (הקדמון בהקדמתו) "ומי ששקד בסדרי הגמרא והוראה סדרו בספרים ידע אשר ערך ותיקן הלכותיו ופרקיו... ובמה שכלל בשיטה אחת מפרקיו... ומי יוכל לבוא עד תכונתו ומי ישיג צחות לשונו בעברי קצר הבנין ורחב הענין". ה] בעל מגילת אסתר (בהקדמת ספרו על ספר המצות) שהתבוננתי בחבור משנה תורה כי חכמת ה' צבאות היתה בו... כי כאשר מפורסם מתוך דבריו בחבור ההוא כי כלו מסודר בלי קוץ ודרדר בסדור נאה אשר כמוהו לא הי' מימות רבינא ורה אשי"ן ו' יד מלאכי' כללי הרמב"ם אות ג' "כל דברי הרמב"ם הם בתכלית הדיוק ויש לדקדק ולפלפל בדבריו כאשר תוכל לדקדק בגמרא עצמה" (בשם משפטי שמואל סי' קב). ועוד ועוד.

12. שנדפסו ברמב"ם פרנקל, ובספר היד החזקה מהד' הר"י קאפח מכתבי-יד תימנים שידועים בדיוקם הרב. וראה גם הציורים שהדפסנו בצמוד למאמרי הקודם בגליון יח. וראה ברמב"ם פרנקל בסוף הספר ציור מכת"י ספרדי שנראה דמיוני בעליל, (ולהעיר שבספרד במאה הי"ד (שנת ה' קר-) נהגו אכן לצייר מנורת המקדש בצורה כזו – כמו בכת"י הספרדי הנ"ל – ראה ספר 'מנהגי ישראל'

על כך כותב הר' יאקאב בתמהון: "ואני בער ולא אדע הלא הציור בספר היד הוא שווה כמעט לגמרי לציור שבכת"י הרמב"ם בעצמו (עם שינויים ספורים כפי שנפרט, (הסוגריים במקור נ.ג.)) ואף שם הגביעים צורת דבר משולש והכפתור עגולה והפרח חצי עגולה", וא"כ ע"כ אף בספר היד לא דקדק הרמב"ם לצייר את פרטי המנורה?" ומוכרחני להשתמש במטבע-לשון של המגיב: "אני בער ולא אדע" בכוונת ההשגה, הלא ברור ופשוט לכל מי שמתבונן בדבר, שמדובר בכתבי יד מעתיקים בלבד שהעתיקו מספרו המקורי של הרמב"ם (והרי לפני עידן הדפוס ואופסט מדובר), וברור שלא ציירו וחקו בדיוק כל הפרטים, כי הרי לא היו מומחים בציור פרטים (צא וראה, שגם קו ישר בסרגל לא הצליחו לעשות!), ולכן אפילו אם הרמב"ם אכן דייק בפרטיו בספר הגדול, הרי באשמת המעתיקים, מדרך הטבע, התעוותו והשתבשו הפרטים הקטנים; אך בכללות התבנית שהקנים היו באלכסון ושהבסיס היו מעוגל, הרי יש לנו צד השווה בכל הכתבי יד הנאמנים שהם שוים ודומים! וברור, שכך ציירם הרמב"ם בדיוק רב¹³.

דיוק בשרטוט מבנה המנורה

ג] יתירה מזו. כאמור לעיל הרי זה שבציור הרמב"ם בכת"י"ק שבפיה"מ מופיע הבסיס (יריכה) בצורה עגולה – מדוייקת היא לפי דעת רבינו אברהם, וכן מופיע הבסיס העגול בכל כתבי-יד האמינים שבספר היד, ומזה נמצינו למדים על עוצם דיוק שבציור זה (בניגוד ההפוך לציור ההמוני שמציירים, בדרך כלל, הקנים בעיגול; והבסיס באופן מרובע¹⁴), שלגבי הקנים צייר ודייק הרמב"ם לצייר דוקא באופן ישר; ואילו הבסיס צייר דוקא בעיגול! לאור האמור הבה נשאל את עצמינו בכנות: האם יתכן להעלות על הדעת לומר שיד המקרה של אי דיוק פעלה כאן, שהקנים דוקא באופן אחד והבסיס דוקא באופן ממש בניגוד לציורים הנפוצים בזמיננו! מהאמור, נופלת לבירה גם הסברא הרווחת, שהסיבה שצייר הרמב"ם באלכסון היא כי זה קל ובסיסי יותר לצייר בקו ישר מאשר בעיגול (כך משער הר' יאקאב בפרק ד), כי ראה זה פלא, כשהגיע לצייר הבסיס יכול הי' הרמב"ם לצייר בלי קושי חצי עיגול מורכב!

(ל ד. שפרבר) ח"ה בצילומים מעמ' סט עד עמ' עג) ושם, בניגוד לכל הציורים ודברי הר"א, אף הבסיס מצויר כתיבה מרובעת! ועוד עם כלים תלויים על הקנים! ומציינים לכת"י אחר בלתי מדוייק שגם שם קנים עגולים.

13. ושכתי וראיתי שקיימת סתירה פנימית בדברי הר' יאקאב, מחד כותב ומרעיש שגם בספר היד הרבה טעיות, ומאידך מציין ומבליט שבציור ההעתיקות שביד החזקה הרבה שיפורים לעומת הכת"י שבפיה"מ, ולא עלתה בדעתו ההבחנה הפשוטה, שכל האי-דיוקים שבספר היד הם רק באשמת המעתיקים אך בוודאי שבמקור הי' הדבר מדויק.

14. כמו בציור הנפוץ שבדפוס וילנא וחומשים בית יהודה ועוד. ולציין שגם בתחריט העתיק שנמצא ברובע היהודי (שציין אליו הר' יאקאב במאמרו הקודם) מזמן הבית (?) – הבסיס הוא במשולש. וברוב הציורים הספרדים מהמאה הי"ד שנשמנו בהערה 12 לעיל, הבסיס ישר כתיבה, כמבואר ברש"י.

ולכשנדייק אף יותר בעין בוחנת בציוור שבכתב ידו הקדושה, נבחין שהקנים והבסיס צייר הרמב"ם בסרגל ובמחוגה, והם שורטטו באופן מקצועי, ורק על הפרטים לא דייק, כגון הגביעים וכדומה, שציירם כמו ידו בלי שום מכשיר לדייק בכך, הרי שבתבנית הכללית אכן דייק רבינו היטב מאד¹⁵.

פרק ג. למאי נפקא מינה?

[א] אך שאלה אחת נשאלת בפי רבים. וכי הלכה יש כאן? הלא ברור שאם המנורה לא נעשתה בקנים עגולים המנורה כשירה? ובכן מה כל הרעש? ומכאן רוצה הר"י יאקאב לקפוץ ולהפוך את קערת (=נרות) המנורה על פיה ולטעון, שמכיון שאין שום הבדל לפי ההלכה וכשירה גם בכל אופן, הרי באמת ניתן לומר שהרמב"ם בוודאי מחזיק שהקנים היו עגולים והסיבה שהרמב"ם צייר באלכסון כי רק צייר הציור הפשוט ביותר שמותר על פי ההלכה, שזה בקו ישר, אך בוודאי "לקושטא דמילתא אפשר שפיר שמודה הרמב"ם שמנורת המקדש היתה בקנים עגולים". כפתור ופרח!

ראשית אומר, וכי זה בלבד אינו נוגע להלכה? הלא ישנם עוד פרטים במנורה שאינם מעכבים מצד ההלכה ואינם אלא לכתחילה. לכל לראש, דבר שמבואר בכתוב להדיא שיש לעשות גביעים כפתורים ופרחים. הרי הלכה ידועה היא (ראה רמב"ם הל' ביהב"ח פ"ג ה"ד ממנחות כח, ב. ספרי בהעלותך סא) שדין הגביעים וכו' אינו אלא כשעושים המנורה מזהב ואילו כשהמנורה שלא מזהב אלא ממתכת אין דין

15. והנה בעיתון האמור הכותב שם מתיימר להפריך גישה זו באמצעות חידוש של הגרי"ז מבריסק שמבאר שהטעם שהרמב"ם הכניס ההלכה שהנרות היו מול המנורה בהל' בית הבחירה (פ"ג ה"ח) "ששה הנרות...פניהם לנר האמצעי שעל קני המנורה". ולכאורה – שואל הגרי"ז – דבר זה נלמד מפר' בהעלותיך ששם הכתוב מדבר על דין הדלקת הכהן ולא בדין עשיית המנורה, אך – עונה הגרי"ז – מכיון שלדעת הרמב"ם הנרות היו קבועים לכן הי' מוכרח, שזה שהנרות נוטים לצד המנורה כבר עשוי כך בשעת עשיית המנורה. ולפי"ז מחדש מוכח לדעת הגרי"ז שהקנים היו עקומים לצד הנר האמצעי וממילא מוכרח שלדעת הגרי"ז לפי הרמב"ם הקנים לא היו ישרים אלא עקומים. ומסיים כותב המאמר שם: "והרב מבריסק ידע גם מ"ציור המנורה" וגם מפיר' ר' אברהם בן הרמב"ם ז"ל ולא הפריע לו מאומה לחידושו שהיו בעיגול".

ודבריו הם לגמרי שלא בדרי דאונא. (ו) זה שהנרות היו נוטים מול נר האמצעי, כתוב להדיא ברמב"ם ואין בכך שום חידוש של הגרי"ז, וכך מבואר בספרי, בתו"כ, ומובא ברש"י עה"ת? (2) הכותב מערבב בין הנרות לבין הקנים, ההלכה ברמב"ם (וממילא חידושו של הגרי"ז) מוסבת על הנרות בהם נתון השמן, שלכו"ע ^{ה"י} בהם 'שפה' לצד הנר האמצעי, ואין לכך קשר כלל לצורת הקנים? (ומי שמערבב ביניהם מוכיח, שאין לו ידיעה בנושא זה, ולהלן אכן אציין לדעה שמובאת בריב"ש שאכן הקנים היו לצד המנורה, אך לא זו דעת הרמב"ם וממילא הגרי"ז שדן בדעת הרמב"ם). (3) מה שמסיים שהגרי"ז בוודאי ידע מציור הרמב"ם, צ"ע לדידי, מנין בכלל הוודאות שהגרי"ז התעניין בספרים חדשים שיצאו מכת"י וידע על כך? (4) והוא עיקר העיקרים, פיה"מ ^{ה"מ} להרמב"ם מהד' קאפח מכת"י רבינו הרמב"ם י"ל בפעם הראשונה בשנת תשכ"ג – ג' שנים אחרי פטירת הגרי"ז זצ"ל? וממילא דבריו לא שרירים ולא קיימים ובטלים ומבוטלים.

[סעיף תוספת]

גביעים וכפתורים כלל¹⁶. (וכן אין מקפידין על משקלה ולא צריכה להיות מקשה ועוד).

[סעיף תוספת]

שנית, גם כשעושים אותה זהב ואז חייבים לעשותה בכפתורים פרחים גביעים, ישנם עדיין פרטים שונים שאינם מעכבים, כגון הדין שצריך לעשותה דוקא¹⁷ בג' רגלים¹⁸ בוודאי שאינו מעכב, שכן כפי שכבר ציינו (ראה בהערה), הדבר אינו מוזכר לא בגמרא ולא במדרשי התנאים והתוספתות, רק מקורו במדרש תדשא, ובוודאי שאינן מעכבות; וכן, זה שצריך המנורה להיות עשוי' ככר – שאינו מעכב¹⁹; וכמו כן הדיון אם הי"ח טפחים של גובה המנורה, מעכבים הם או לא²⁰.

מכל האמור מתברר, שלא רק בדברים שמעכבים הכתוב – ברמב"ם – מדבר²¹, אלא גם בדברים שהם רק להידור ומלכתחילה, ולמרות שלא מעכבים, בכל זאת ההלכה מחליטה ופוסקת כיצד לעשותם.

ובכן אף אנו נאמר שאם לדעת הרמב"ם המנורה היתה בצורה אלכסונית, הרי למרות שכשירה המנורה גם באופן אחר, אך לכתחילה יש בוודאי לעשותה כך.

קנים כחצי עטרה אינם מעכבים

[ב] יתר על כך. הלא לפי הר' יאקאב שרבינו אברהם כשמדבר על הציור שצייר

16. וראה רמב"ן עה"ת פ' בהעלותך ד"ה וטעם וזה מעשה, שמשמע מדבריו שכל דין זהב הוא מצד "לרומם את בית אלוקינו", דין הידור מצוה. ויל"ע הרבה בדבריו הקד' ואכמ"ל.

17. עצם ענין הרגלים מבואר כבר במנחות (כח, ב): "גובהה של מנורה שמונה עשר טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים...", אך שם לא מבואר כמה רגלים, ויש לעיין גם אם בכלל הרגלים מעכבות?

18. מעניין שרק רש"י והרמב"ם מזכירים פרט זה של ג' (ומעניין: שהם הם גם שסוכרים שקני המנורה באלכסון). ועד לאחרונה ציינו רבים (ראה לדוגמא רש"י עה"ת שנדפס בחומש תורת חיים (הוצ' מוסד הר"ק) בפ' תרומה ד"ה ירכה הערה 57. ב'מנהגי ישראל' (ח"ה ע' קעט) כשמביא דעת רש"י והרמב"ם בענין, מציין: "יש להניח כי לגדולי הראשונים הללו, שלא אמרו דבר ללא שורש וסמך, הי' מקור נאמן על פיו קבעו עובדה זו") שהמקור לכך לא ידוע, ורק לאחרונה גילו (ראה ספר 'מראה מקומות' על משנה תורה (הוצאת קה"ת תשמ"ה) בהלכ' הנ"ל ומשם ברמב"ם פרנקל (בני ברק תשנ"ד)) שהמקור לכך הוא במדרש תדשא פ"י (אוצר מדרשים איזונשטיין ע' 478): "ג' רגלים", אך שזה מעכב – לא מבואר באף מקום. ולציין שבמנורה שבשער טיטוס הבסיס חסר רגלים! וכן בתחריט המנורה שברובע היהודי (מזמן הבית?) חסרת רגלים!

19. ראה לקוטי הלכות מנחות כח. ועוד.

20. כך משמע בשו"ע יו"ד סי' קמ"א ס"ח מתשו' מהרי"ק שורש עה. וכ"ה מפורש בש"ך שם. ועיי"ש בביאור הגר"א. וראה בכל המפרשים שנשמנו בספר המפתח (רמב"ם מה' פרנקל) בפ"ג הל' י' שם.

21. וגם בדברים שלא מעכבים לכאורה, מצינו מחלוקת כיצד לעשותם לפועל, כמו לדוגמא מחלוקת הרמב"ם ורש"י בגדר פרחים שלפי הרמב"ם (ביהב"ח פ"ג ה"ט) הרי"ז "כמין קערה ושפתה כפולה לחוץ" ולרש"י (פ' תרומה ד"ה ופרחיה) הרי"ז: "ציורין עשויין בה כמין פרחין". וביתר ביאור במנחות (כ"ח ב) ד"ה והפרח: "פרח – ציורין שחוקקים הצורפים זהב בעומק במנורות ובכלים". וכלום יטעון מישהו למאי נפק"מ?

אביו, בא לשלול דעת הראב"ע ודעימי' שהמנורה לא היתה כחצי עטרה – לא הבנתי כלל. וכי הרמב"ם פוסק בספרו או במקום אחר, שאם עשו המנורה בצורה שכזו (כדעת הראב"ע ורס"ג) – המנורה פסולה? ואם כן, שגם בצורה ששולל רבי אברהם – לפי דעת הר' יאקאב – אינו מדובר בדין שמעכב, שכן הרמב"ם לא מביאו כלל בספרו כתנאי לעיכוב, אלא בוודאי הוא רק דין של הידור בלבד²², ואם כן נשאלת השאלה – לפי דרכו של הר' יאקאב שהרמב"ם רק מתיר כאן קנים באלכסון, אך באמת דעתו שהמנורה היתה עגולה – מנין לרבינו אברהם, שדעת אביו לשלול דעת הראב"ע, שמא הרמב"ם בציוור בא רק להתיר, שלמרות "שלקושטא דמילתא אפשר שפיר דמודה" שקני המנורה הקיפו את המנורה כחצי פמוט כדעת הספרי זוטא והראב"ע, בכל זאת בא להתיר שאם עשוה שלא כחצי עטרה מכל מקום היא כשירה בדיעבד?!

זאת ועוד. אם המנורה הוא רק להוכיח כיצד ניתן לעשות מנורה של בדיעבד, מדוע לא הראה גם מנורה בלי ג' רגלים? או מנורה של מתכת בהעדר כל כפתורים ופרחים וגביעים? הרי – לפי סברת הר' יאקאב – רוצה לנו הרמב"ם רק להראות שמותר גם לעשותה בשפודים כבזמן החשמונאים²³? להראות לנו כיצד עושים מנורות של ארעי?!

ועל עצם השאלה מנין לנו שהי' בכלל ציוור קבוע ומה מקורו? לא הצלחתי להבין. וכי תבנית שהתגלתה למשה באש (מנחות כט, א. תנחומא בהעלותך יא. רש"י עה"ת פ' תרומה ד"ה תיעשה) בצורה מסויימת אינה מחייבת כלום? ומכל-שכן מכל מנהגי ישראל שתורה היא (עם זאת יודגש כבר כאן, שרק במנורת המקדש הי' בכך גדר וקיום של מנהג בצורתה, אך לא הציורים המשובשים הנפוצים כעת של המנורה כסברת הר' יאקאב, וכפי שיתבאר שאין בכך קיום של מנהג כלל), הרי קל וחומר כאן כשמדובר במנהג שנהגו כך מימות משה, וכי מילתא זוטרתא היא²⁴?

22. וכך נפסק להדיא ב'בכור שור' (לרבי אלכסנדר סנדר שור, נדפס בספרו תבואת שור ע' 305) על ר"ה כד, א: "שעושים ז' קנים ו' מהם מעמידים בדמות עגול או משולש או מרובע אלו נגד אלו ואחד באמצע... ולא מצינו לא בגמ' מנחות ולא במי"ה ה' בית הבחירה שיעכב במנורה סדר עמידת הקנים" (מובא בפתחי תשובה יו"ד סי' קמ"א אות יד ע"ש). וראה בשו"ת רחש לבב לחתנו של רעק"א בהקדמתו. [מצויין בספר מנהגי ישראל שם, ע' קסג].

23. כמוזכר במאמרו של הר"י בהערה 9, ומקורו בר"ה כב, ב ועיי"ש בתוס' ד"ה שפודים. מנחות כח, ב. ועוד.

24. וראה מנחות פז, ב-פח א) "שבע מדות של לח היו במקדש היין...ורבי שמעון אומר לא הי' שם היין, וכי מה היה היין משמש". ובגמרא שם: שפיר קאמר ר"ש לרבנן, ורבנן הוה היין דעבד משה לשמן המשחה... מ"ס "לפי שעה הוא דעבדיה ואיגניז" ורבנן סברי: "כיון דהוה הוה". וכך נפסק ברמב"ם (כלהמ"ק פ"א הי"ח) "ואין לנו דבר למרוד בו היין ולמה הי' שם, הואיל והי' במקדש בימי משה", הרי שלא שינו כלום מכפי שהיו הכלים ממה (רק בציווי מפורש ע"י נביא). וראה ערכין (י, ב): "אבוב הי' במקדש...ומימות משה היה, צוה המלך וציפוהו זהב ולא היה קולו ערב – נטלו את ציפיו...מכתשת היתה במקדש..ומימות משה היתה... הביאו אומנין מאלכסנדרים של מצרים ותקנהו ולא היתה מפטמת כמו שהיתה – נטלו את תיקונה...לקיים מה שנאמר אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל גבור בגבורתו" וברש"י שם ד"ה אל יתהלל: "שחכמתו אינו אלא מקלקלת לפי שכלי מקדש

פרק ד. דין במנורה או דין בהדלקה?

א] ונראה לבאר הדבר ביתר שאת. דיש לעיין בעצם הענין מהו באמת הגדר אם הקנים היו עגולים או לאו. ונראה דעיין בתשובת הריב"ש²⁵: "שאלת במה שדרש דורש בהמון במעשה המנורה שהיו קני המנורה עקומין בקצת, כדי שהיו קני המנורה עקומין בקצת כדי שיהיה נרות שעליהן מאירות אל עבר פניה, אשר שם נר האמצעית שוחה לפנות להאיר פני הקנה שתחתיה". תשובה דברי הדורש לא הבנתי מי הכריחו לזה כי אין בפירוש רש"י דבר שיורה על סברתו אלא אם טעה הדורש שהוא בפירוש נרות המנורה, וחשב שהם הפתילות עצמם... ולזה לא צייר היותם מאירות לצד הנר האמצעי אם לא בהיות הקנים עקומים, ואינו כן כי הנרות הן כמין בזיכין... והבזיכין האלה היו להם פיות שראשי הפתילות שוכבות עליהן ואותו צד מהמנורה שבו הפיות הוא נקרא פני המנורה עיי"ש המשך דבריו. וצ"ע פשר המחלוקת ודעת הדורש.

ונראה בביאור דבריו. דהנה מבואר במנחות (כח, א) ששבעה קנים מעכבים זה את זה גם במנורת מתכת ובגמרא שם "ואימא נמי באה זהב באה קנים, אינה באה זהב אינה באה קנים? ההוא פמוט מיקרי". וברמב"ם שם ה"ז "שבעת קני המנורה מעכבין זה את זה בין שהיתה של זהב בין שהיתה של שאר מתכות".

ויש לחקור בדין זה שמעכבים, האם זה דין בהדלקה או במנורה, כלומר הסיבה שהקנים מעכבים היא מפני שיש להדליק שבעה נרות דוקא בכל לילה, ולכן צריך שיהיו שש קנים כדי לאפשר להדליק ז' נרות, או זהו דין במנורה עצמה בלבד, וכלשון פשוט הגמרא "פמוט מיקרי" כלומר אין זה **שם מנורה** כלל. והנפק"מ ביניהם אם למשל אין מספיק שמן רק לג' נרות, אם מדליקים בכלל או לאו, אם ננקוט שזה דין בהדלקה – אז ברור שאין מדליקים. אך אם ננקוט שזה דין במנורה בלבד, ניתן להדליק גם פחות משבעה, כי העיקר שתהיו חפצת המנורה בת ששת הקנים וכאשר היא קיימת – מספר נרות דולקים כבר אינם מעכבים.

במלים אחרות: יש לנו שאלה בעצם מציאות הקנים האם הם עבור ליצור שם מנורה והתורה רצתה שבמקדש יהיו מנורה בצורה מסוימת דוקא. או ששת הקנים שבמנורה הם רק בשביל ההדלקה **שמצות הדלקה** מחייבת ששה קנים. ואעפ"י שאמנם יתכן ה' לפי זה לצייר ולדמיין שמצות הדלקה תהיה בנרות נפרדים, אך למעשה רצתה התורה שהם יאירו אל עבר פניה מכלי אחד דוקא, אך זאת רק מצד דין

ראשון ע"פ הגבורה נעשו דכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבנית, ומשמע שכך הוא גן בכלים מימות משה שיש בהם הדין שאסור לשנותם מכיון שזה ע"פ הגבורה ומכש"כ המנורה שנעשית מאליו. ואעפ"י שהמנורה שבבית שני לא היתה המנורה שבבית ראשון (מכיון שהרי החשמונאים עשו אותה מבעץ כמצויין לעיל בהערה 23), ובוודאי שלא מנורת משה (כי מנורת משה נגנזה, ראה תנחומא בהעלותך). אך אם בבית שני עשו מרת הין רק בגלל שבזמן משה ה' צורך בו, למרות שלא שימש בכי"ש לשום דבר; הרי בוודאי שניסו לעשות המנורה באותה תבנית שהראה הקב"ה בעצמו בהר סיני מתוך האש!

25. סי' ת"י. ולפלא שלא ראיתי לע"ע לאף אחד מן המלקטים והדנים בענין, שציינו לריב"ש

זה.

הדלקה. וראה רמב"ן עה"ת (ויקרא כ"ד ב-ד) "ושם [בפר' תצוה] עוד לא אמר אלא יערוך אותו אהרן ובניו וגו' והיה במשמע על המנורה או בלי מנורה אם תשבר או תאבד כאשר הי' בשובם מן הגולה ועכשיו אמר בפירוש על המנורה הטהורה"²⁶.

גדר הנרות שפונים לאמצע

[ב] והנה דין זה שהנרות צריכים להיות פונים אל מול פני המנורה, הוא ביסודו דין בהדלקה בלבד, לכן דינו מבואר בפרשת בהעלותיך ששם מבוארים דיני הדלקה ע"י הכהן (כמבואר ברמב"ן שם), ולא בפרשת תרומה ששם מבוארים דיני עשיית מנורה (והנה לשיטה שהנרות קבועים היו במנורה²⁷ הבזיכין היו חלק מיצירת המנורה, אך זה דין בבזיכי הנרות מצד דין מקשה שכולל גן הנרות²⁸, אך בצידוד הנרות לאמצע, דינם הוא רק מצד חובת הדלקה כמו הפתילות והשמן), אך אין זה דין בהקנים כלל.

ונראה אפוא, שניתן לומר שזה אכן ההבדל בין אם קני המנורה היו עגולים או אלכסוניים. כאשר קני המנורה באלכסון הרי כל קנה הנמשך מן המנורה מרחיק את עצמו מן קני האמצעי וכאילו אינו שייך להאמצע. וזאת, כי לפי שיטה זו אין הקנים בשביל ההדלקה אלא בכדי להרכיב מציאות של מנורה בלבד, ולכן אין פונים כלל אל עבר האמצע, וכל קנה חשוב כשלעצמו. מאידך אם נאמר שהם עגולים, הרי משמעו שכל תכלית הקנים הם עבור הדלקה בלבד ואין להם שום ענין וקיום אחר ולכן הם מתיישרים להקביל את האמצע.

וי"ל שזוהי שיטת רש"י והרמב"ם שקיום אל מול פני המנורה הי' על ידי הבזיכין הרי אין הקנים בגלל ההדלקה, אלא כדי שיהי' מציאות מנורה כדלעיל, ולכן סוברים שהקנים באלכסון היו. וזה שריב"ש מבאר לשיטתם שאין מקום לעקם הקנים אל עבר האמצע, אולם דעת הדורש סובר שהקנים הם רק עבור ההדלקה, ולכן גם הם מוכרחים להיות פונים אל עבר האמצע, וכן יש לומר סבורים אלו שסבורים שהקנים עגולים הם שלדעתם הקנים צריכים להתעגל לעבר הקנה האמצעי כמשנ"ת. ולכן מכיון שלהלכה אנו נוקטים שרק הבזיכין מצודדים אל עבר האמצע לכן ללהלכה אנו נוקטים שהקנים באלכסון היו.

[ויש לבאר שגם הראב"ע והרס"ג שסוברים שהקנים הקיפו את המנורה כחצי עגול הוא מפני שלדעתם כל עצם היקף הקנים הם עבור ההדלקה בלבד ושלא כדעת

26. ראה גם רמב"ן במדבר ח, ב. עיי"ש.

27. מנחות פח, ב. וכך דעת הרמב"ם (ביהב"ח פ"ג ה"ח). ועיין בחידושי מרן רי"ז הלוי עה"ת

פ' בהעלותך בזה (ותוכנו הובא לעיל בהערה 15) ויל"ע ולהאריך בדבריו ואכ"מ.

28. ולפי"ז במנורה של מתכת שאין בה לפי הרמב"ם דין מקשה (כמבואר בהל' ביהב"ח

פ"ג, והרמב"ן בבהעלותך שבהערה 26 חולק על כך), ולכן יתכן והנרות אינם חלק מהמנורה (ובכך

מיושב בפשטות הסתירה ששואלים שבהל' ביאה"מ פ"ט ה"ו משמע שיתכן להפריד הנרות מהמנורה

ואינם מקשה? ולפי דברינו פשוט שמדבר שם על מנורה של מתכת) ובכ"ז הרי עדיין דין צידוד

שבנרות מעכב מצד חובת הדלקה.

הרמב"ם, ולכן מוכרח שהקנים יבטאו את הקשר לאמצע המנורה. ועוד נראה לי לומר, שהמעשה חושב שלומד שהרמוז של הנרות שרומזים על הגלגלים, נסוב גם על הקנים – דעתו גם כמו שביארנו, שדין הקנים והנרות דין ומהות אחד להם, לכן רמוז אחד לשניהם ולפיכך מוכרח לדעתו שהקנים יתעגלו כלפי אמצע כמשנ"ת].

פרק ה. האמנם מסורה מול כת"י?

א] כעת נחזור לטענה העיקרית של הר' יאקאב אודות מנהגם של ישראל תורה היא, ושהשימוש בכת"י קודש של הרמב"ם מערער על מנהג ומסורה המקיף את כלל ישראל מדור דור – היתכנו הדברים? וכי אפשר שכת"י גנוז שרק לאחרונה נחשפה – חזקה ממסורה עתיקה? ועוד, הלא ידוע שישנם המערערים בכלל על שימוש בכתבי-יד חדשים שמתגלים מן רבותינו הראשונים, והאם ניתן לבנות יסוד עליהם כשהם מתנגשים עם מסורה מצוקה וידועה? ומה עם תוקפו של מנהג?

קודם אדון על עצם הגדרת הפולמוס, בידי הר' יאקאב, הרואה את הוויכוח כוויכוח בין כת"י חסר תוקף לבין תוקפה של המסורה, ואחר-כך אדון בטענה על מנהג ישראל.

לא ניכנס לדון בעירעורו העולה מדבריו נגד כתבי-יד שרוב גדולי ישראל וגדולי הפוסקים סומכים עליהם בפשיטות, אפילו כשנפסק ההלכה באופן אחר²⁹. ובמיוחד שכך דעתו של אדמו"ר הזקן בעל התניא שכותב (ב'סדר מכירת חמץ' גרפס בסוף שו"ע הרב חלק ג"ד הוצאת קה"ת): "נודע בשערים המצויינים בהלכה אשר הרבה מספרים הראשונים ז"ל לא יצאו לאור הדפוס עדיין בימי האחרונים ז"ל הט"ז ומ"א והנמשכים אחריהם עד עתה קרוב לדורותינו, אלה כנראה בעליל מספר שיטה מקובצת על כמה מסכתות כיוצא בהם, ולזאת ודאי אין לסמוך להקל למעשה על הקולות שנמצאו בדברי האחרונים ז"ל".

מסורה נאמנה או מסורת אמנים?

ב] אך לו יהא שנקבל את דעתו שאין לסמוך על כת"י, הרי שאלת תם בפי: מאיפה יודע המגיב הר' יאקאב, "שמנהג ישראל – והכוונה לכל תפוצות ישראל מזרח ומערב, חסידים ואשכנזים בכל הדורות וכו' וכו'...היה עד הנה לצייר את המנורות בעיגול"? (ולהלן אוכיח אי"ה שכל הבטחון שלו שכך הי' המנהג בכל הדורות, אין לו מה לסמוך) על כך מציין שזה מתבאר בפרק ב'. ומה איתא שם? שבשנת תשנ"ח שמע שקיימת תערוכה "בבית נכאת (מוזיאון) מסוים בירושלים" (מה שמו?), "ששם הביאו

29. ראה באורך דיון מפורט על נושא זה בבטאון 'העמק' (י"ל ברקלין ניסן תש"ס) ע' יט-כג וראה מזה בספר 'עמודים בתולדות הספר העברי' (לר' י.ש. שפיגל) בפרק טו (ע' 479 מספר העמוד חסר בדף) באריכות גדולה. רק אעיר על נקודה יסודית שמעולם לא זכיתי להבין, מתי נקבע הזמן שמאז ואילך כת"י חדשים לא מתקבלים בשיקול הכרעת ההלכה, הלא הרבה מספרי גדולי הראשונים רק נתגלו אחרי זמן המג"א הט"ז והש"ך, כמו חידושי הרמב"ן הרשב"א והריטבא השיטה מקובצת? אימתי נחתמה התקופה?

כל מיני מוצגים להוכיח שהמנורה שימשה כסמל יהודי במשך הדורות. הר' יאקאב לא נכח שם בעצמו, אבל שלח שליח נאמן לברר את הדברים וראה תמונות רבות, "והי' שם מאות רבות של מוצגים של מנורות ששמשו את ישראל במשך הדורות. הדבר התבטא הן בפסיפים בביהכ"נ והן בתבליטים על קירות, והן בחריטת מציבות...". הרי, שמקורו על ידיעתו, שכך אכן הוא מנהג ישראל בכל הדורות, שאוב מאוסף שבתערוכה שאספו מכל מיני גנוזות ואוצרות כמוסים מרהבי תבל.

כעת נפשי בשאלתי. המסורת המצוקה שלו, שחזקה היא לדעתו הרבה מכת"ק שמצאו בגניזת קהיר, מתבססת על... אוסף במוזיאון...! ולפי זה תמה אני, האם מסורת שרק צמחה מאוסף במוזיאון – מסורת היא? האם כתב יד קודש של הרמב"ם אינה נאמנת לאין שיעור ממסורה הנשענת ונולדה על ברכי בית נכאת! אתמהא! האם הגניזה הקהירית פחות מהימנת מאשר האוסף ההוא? נמצא, ש'מסורה' זו עצמה אינה אלא ארכיאולוגיה! ולא קבלה כאן ולא מסורה כאן.

אך האם עצם קביעותו נכונה בכלל? האם אכן זו מסורת עתיקה? לדעתי להד"ם, ואביא הוכחות לכך בפרוטרוט.

שתי תקופות של ציורם וחפצים

ג]לדעתי, שכשדנים על הראיות וההוכחות בענין זה, הרי לשם בירור הדברים יש לחלק החומר לשתי תקופות ולשני סוגי מוצגים.

א) התקופה הקדומה של המאות השנים הראשונות הסמוכות לחורבן הבית (משלהי זמן הבית עד חתימת התלמוד לערך) ובהם תחריטים, תבליטים על קירות, מציבות, מטבעות וכיוצא בהם.

ב) התקופה המאוחרת של המאות האחרונות מתקופת הראשונים עד ימינו, הנסמכת על ציורים שבכת"י במחזורים, בתשמישי הקדושה ובעיקר חנוכיות (=מנורות לחנוכה).

נתחיל בתקופה הראשונה. אחשוף פה לראשונה אוסף של תמונת מציבות עתיקות מאד שהתפרסמו בבמות שונות (בפירסומים ההם לא העירו על תבנית המנורה שהיו בקנים אלכסוניים). שמונה תמונות חדשות ממציבות בעיר צוער שבארץ ישראל, שהכתובת הקדומה ביותר עליהן היא ממאתיים שנה אחרי החורבן, (כחמישים שנה לפני חתימת תלמוד ירושלמי), והאחרות הם משלש מאות שנה אחרי החורבן³⁰; מציבה עתיקה מעיר בארי שבאיטליה³¹, העיר שעליה כתב רבינו תם³² "כי מבארי תצא תורה..."; וציור במחזור עתיק מהמאה השתי עשרה, הרי כתשעה תמונות חדשות ממקומות שונים לחלוטין, שבהם ציירו המנורה בקנים אלכסוניים, (בניגוד

30. ראה ציורים מס' 1.

31. ראה ציור מס' 5.

32. בתשובותיו סי' מז.

להמסורה של הר' יאקאב!) והן כולם נתגלו לי באקראי, ללא חיפוש יסודי ומכוון, המוכיח שציורים כאלו היו די' נפוצים בזמן העתיק!

וכעת נעבור לתקופה השני'. הר' יאקאב מספר לנו ששלח שליח נאמן להתערוכה ההיא שמסר על התרשמיותיו ש95 אחוז מהמוציגים והחנוכיות היו בקנים עגולים. לצערי לא ראיתי את האוסף ולא שלחתי שליח לשם, אך כלל ברזל יש שכשמנסים להוכיח משהו מאוסף, לא מספיק למסור התרשמיות כלליות, אלא צריכים להתרכז בהפרטים ולשאול: מאיזו תקופות היו המנורות הללו? מהן התאריכים שהתחילו לעשות מנורות לחנוכה בקנים בכלל ובקנים עגולים בפרט? מה נקרא עתיק? מאיזה זמן? בלי פרטים אלו, מדובר בעדות שאינה עומדת בפני בדיקה וחקירה.

אמנם לא הייתי באוסף ההוא, אך במקום זה מצאתי מחקר מאלף ומפורט ממומחה בתחום זה (ובכגון דא סומכים על אומן, ובמיוחד המסיח לפי תומו). בספר מנהגי ישראל³³ מצוי מאמר³⁴ בו מבררים מאימתי התחילו לעשות בכלל מנורות בעלת קנים לחנוכה, ומסיכום הדברים שם יוצא שתופעת מנורות בעלת קנים התחילה בסך הכל רק באירופה לערך בשנת באמצע שנות השיני'ם. לראשונה אנו מוצאים ציור של 'מנורה זקופה בעלת קנים בספר מנהגים מאוייר שהודפס בוניציה³⁵ בשנת 1593 (ה' שנ"ג)³⁶, ולדעת המומחה: "ספר זה...הודפס במהדורות רבות ויש להניח כי סיוע בהעברת דגם המנורה הזקופה".

ורק במאה הי"ח (משנות ת"ק ואילך) 'נפוצו מנורת מסוג זה... בבתי הכנסת בכל רחבי אירופה'. והותחלו בעיקר בבתי כנסיות שהדליקו במנורות כאלו כזכר למקדש. הרי (1) שמנורות בעלת קנים אלכסוניים אינה מסורת עתיקה ביותר, (2) לא הדליקו בהן רבים בביתם לקיים מצות נר חנוכה, (3) ובעיקר התפשטה בתחילה רק בין האשכנזים באירופה³⁷ ולא בין יהודי ספרד ועדת המזרח³⁸.

יתר על כך. במאמר שם מביא תמונות של חנוכיות עתיקות מימות

33. בעריכת הר' ד. שפרבר הוצאת מוסד הר' קוק ח"ה.

34. מאת ב. י. שם ע' קב"א ואילך. וראה שם שמציינים לספרים הרבים העוסקים בתחום.

35. שבאיטלי' – סמוכה ונראית למנורת שער טיטוס שברומי איטלי'!

36. ראה שם בע' קכח צילום של הדפס מ'ספר מנהגים' זה, הנדפס באמשטרדם תפ"ד.

37. ראה 'בבכור שור' (לתבואת שור מצויין לעיל בהערה 22): "חדשים מקרוב עושים כוונים למלאכת מנורת המקדש", ולכאורה משמע שרק בימיו (הספר נדפס לראשונה זלקווא תצ"ג ביד המחבר) התפשטה עשיית מנורת בבית כנסת המכוונת למנורת המקדש, אך אינו מוכרח כי ניתן לפרשה שאו ניסו לעשותה בצורת עיגול או מרובע כי סברו שבכך לא עוברים על "לא תעשון". וי"ל. בכל אופן מהמקורות שהבאנו בפנים משמע שהתפתחות מנורות בת קנים התחילה באירופה המערבית כמאה חמישים שנה מוקדם יותר.

38. ומעניין עדותו של החיד"א (ברכי יוסף י"ד סי' קמ"א ס"ח): "זכורני בימי נעורי שעשו

בבית הכנסת שבעה"ק ירושלים מנורה של מתכת בת שבעה קנים...ושאר הרבנים אסרו לקיימה", ומשמע שחידוש הי' בימיו חיקוי צורת מנורת המקדש.

הראשונים³⁹ שהיו כולם בלי קנים אלא בזיכים צמודים על טס זה ליד זה ואף בהרבה מקומות לא הי' בכלל חנוכייה בצורה ידועה שאף זו נוצרה רק אחרי התפתחות והשתנו ממקום למקום האופן משמעותי כמבואר שם במאמר הוא באורך. ואין מקום לדבר על נוהג עתיק ומסורות שורשית של הדלקה במנורה בעלת צורה מסויימת.

מסורה שאינה קיימת

ד] ולא רק זה, אלא שידוע שגם רבותינו הקדושים אדמו"רי החסידות נ"ע נבג"ם רובם השתמשו בחנוכייה בלי קנים ורק הנרות מונחים על טס עם דופן בצד⁴⁰, ולא הי' אצלם שום מנהג קדוש להדליק מנורת בעלת קנים זקופים ועגולים!
ובכן, 'מסורה' נפוצה זו של כלל ישראל, לא ידענו מה היתה לה! ואין זה דבר 'מקובל' ומוסכם מדורי דורות.

מלבד זה לא זכיתי להבין טענותיו על מה שכתבתי שכל הציורים הללו שצוירו ביד צרפים ואומנים אלמונים בני בלי שם, שרבים מהם ציירו שלא כהלכה (כמו אריות מפוסלים וחטובים וכיו"ב) אינם בר סמכא כלל לעומת ציור אחד של הרמב"ם המיועד לתאר את מנורת המקדש מבחינת ההלכה. והוא טוען שנכון שהפרטים לא צודקים, אך הכלל שוה בכולם.

ראשית גם הקנים שהם בחזקת 'עגולים' הרי יש בהם שהם מרובעות, ויש בהם שהם עגולים למטה ועולים ביושר בהמשך, ויש מהם שנשארו שהם חצי חצי, וברו שהם ציירו כולם כיד הדמיון הטובה עליהם ואין כאן אחידות של 'מסורת מקובלת', כמו למשל המסורת בריבוע של תפילין, וכיו"ב.

שנית, אני מתפלא לדכוותיה, שמצד אחד כשמגיע לבסס את ה'מסורת' של קנים העגולים (בפרק ב'), הוא יודע להבחין היטב בין הפרטים השונים, שאינם מדוייקים, לבין המרכיב המרכזי – הקנים, שמדוייק; ואילו בציור מנורה של הרמב"ם לא הצליח הר' יאקאב להבחין בין הפרטים כגון הגביעים, שאינם מדוייקים כדברי הרמב"ם, לבין הקנים שהם בוודאי מדוייקים. (אך באמת לדעתי, אין האומנים ברי סמכא כלל לא בפרטם ולא בכללם כשם שביודעי ומכירי קאמינא בימינו אלו שיש הציירים בבתי כנסת, והם רחוקים מאד מלצייר מ'מסורה' כלשהיא, ואין מנהגם מנהג כפי שיתבאר ביתר שאת בפרק הבא).

מסורה שבורה על הלוחות

ה] שלישית, מקרה הלוחות יוכיח. מאז שהגוי ההוא מלפני חמש מאה שנה לערך, פיסל את הלוחות בעיגול, נפוץ הדבר בכל תפוצות ישראל ממש⁴¹ לצייר את

39. ראה בע' קלג תמונת חנוכייה מאויניון. דרום צרפת מהמאה הי"ב (בשנות ד'תת"ק לערך). הודפס בציור מס' 9, ושם בע' קנ"א תמונה מהמאה הי"ד (ה' ק לערך) גם היא בדרום צרפת.
40. ראה שם בעמ' עה צילום ממנורה 'מטיפוס הבעש"ט'. ומנורת הרה"ק מקאריץ. והדבר ידוע שכך נהגו אדמו"רי חב"ד, ואדמו"רי טשרנוביל ועוד.
41. ואכן תיתי לו להר' יאקאב שהעיר תשומת לבי במאמרו הקודם, שלפני תקופה ההיא

הלוחות עגולים מגולפים בארון הקודש, על מעילי ספרי תורה, בסמלי מוסדות התורה למיניהם, ומלבד מקרים מועטים מאד יוצאים מן הכלל (אני מקבל בכך את דברי הר' יאקאב, שגם אחרי תקופת הגוי עדיין ציירו לוחות מרובעים⁴², אך ברור שזה מעט מזער בלבד), לא ראיתי בכל החוגים ובכל העדות שיציירו הלוחות מרובעים, ולי ידוע רק בדורותינו האחרון בעקבות קריאתו נמרצת של כ"ק האדמו"ר נ"ע לצייר כפי המבואר בחז"ל, נהגו כך בכל קהילות חב"ד בעולם לצייר כך, אך למרות זאת רוב מנין ובנין של כלל ישראל ממשיכים לצייר שלא כפי האמת⁴³!

מה אנו רואים מכך? שיתכן שאפילו אם כל החוגים ממזרח ומים בכלל ישראל מציירים משהו באופן מסויים, הרי זה בכל זאת בלתי נכון בעליל ואין כאן מסורה כלל; אלא שהר' יאקאב טוען שזה קרה בגלל הדפוס! הרי א) למעשה כבר אנו רואים שיתכן מסורת מוטעית, שהיא נחלת האמנים הבורים. ב) רובה המכריעה של ה'מסורה' – שעליה בונה הר' יאקאב את בנינו – ממוזיאון הנ"ל, הן ממנורות וחנוכיות שלאחרי זמן הדפוס (כפי שהוכחתי לעיל), ג) הרי לדעתי המנורה העגולה, הבאה לידי ביטוי בולט במנורה שבשער טיטוס, (אך כבר לפני טיטוס ציירו כך כמבואר במאמרינו הקודם) לקוחה מהאמנות היונית והרומאית, שהיתה נפוצה בכל ארצות שבני ישראל דרו בזמן הבית ואילך, ומשם נפוצה בני"ל לכל הארצות ונתחלקו לאשכנזים וספרדיים), ומכיון שכך מה אפוא הפלא שכשם שפסל איטלקי אחד הטעה את כל הציירים היהודים לדורותיו בנוגע להלוחות, כך צורפים איטלקיים קדומים שתרבותם שלטה שלטון בלי מצרים בתקופה הקדומה, השפיעו על הציירים העתיקים בנוגע למנורה⁴⁴? מאי ביניהם⁴⁵? (וראה עוד בפרק הבא).

ציירו לוחות מרובעות, ושאלתי בהערה איפה ראה כך, ואכן מאז העירו, במכתבים למערכת, איפה מצוייר כך, ואכן בעצמי ראיתי במקורות שונים כך, וישר כחו. וראה בהערה הבאה.

42. חבל שאין הר' יאקאב מציין איפה ראה כך. אולם בעיני ראיתי כאשר ביקרתי אשתקד בפראג בבית החיים העתיק של המהר"ל ועוד גדולי ישראל, שרובן של המציבות הן בערך משנות השי"ן ואילך, שישנן שם כמה מציבות עתיקות שהלוחות החקוקות בהן מרובעים היו, אך גם שם, כבר בתקופה הקדומה ההיא, שנים מועטת בלבד אחרי הפסל, מדובר רק במעט מזער, ונער קטן יספרם.

43. לבד במתי מספר קהילות לאחרונה, כגון בבית הכנסת המרכזי של בעלזא שראיתי, מתוך תצלום, שציירו כהלכה. וכן בכולל חזון איש שינו הדבר עפ"י הגאון מסטייפלא (ראה כעת בטאון 'מבקשי תורה' גליון כח עמ' צה), ובוודאי יש עוד בני עליה כאלה, אך מועטים הם.

44. ומעניין שטעות אחת בשניהם, שבמקום קוים ישרים – עיגלו בשניהם את הישר לצרכים אמנותיים, על דרך הכתוב 'האלוקים עשה האדם ישר והם ביקשו חשבונות רבים...'

45. ואין שום קושיא משינוי מסורת התנ"ך עפ"י כת"י, שהרבי מליובאוויטש התנגד לכך, מכיון ששם הרי זה עצמו שהחליטו שכת"י המיוחס לבן אשר אכן הוא ל'בן אשר', אינו ידוע לנו מגדולי ישראל שאישר שתנ"ך זה הוא אכן ל'בן אשר', אלא ממדענים שונים, וממילא במה אולמ'י זה מזה? אך כאן יש לנו כתי"ק של הרמב"ם עצמו ודעת רש"י בעצמו, ומהו ההשוואה? ועוד, שם הרי"ז דבר שלמדו ושננו בדבר גדולי עולם מדור דור אך ציורים הללו שכל כולם מלא שגיאות ורק בגלל שלדעת הר' יאקאב הקנים אצל הרבה מהם עגולים לכן יש כאן מנהג ומסורה למחצה – האם זה מנהג הדומה לכך למסורת תורתנו ממש? (ועוד יש להעיר בדברים מסויימים שידוע הי' לגדולי הדור בבירור, אכן שינו, כמו שרביה"ז בעל התניא שינה ב'פצוע דכא מדכה בה' לדכא בא" (ראה שארית יהודה' (לאחיו של אדמוה"ז בעה"ת) יו"ד סי' ט"ז "פצוע דכא קיבלתי מרבינו הגאון אחמור"ר ז"ל לכתוב

לעומת כל זה, יש לנו ציורו של הרמב"ם ודעתו של רש"י, שעל התורה וההלכה יסודם, שקבעו שמנורת המקדש היתה באלכסון בניגוד ל'מסורה' שצמחה מהאמנות הרומאית.

פרק ה. מנהג ישראל וצדיקים תורה הוא

א] ומכאן לטענה האחרת ממנהג ישראל. האם העובדה שצורפים ואומנים ומדפיסים נהגו כך במשך שנים הופך הדבר למנהג ישראל, והנה ברור שמנהג ישראל קדוש הוא מאד אך במקרה זה לא שייך לומר על כך שהמנהג של צורפי ישראל יחייב אותנו לומר שקני שהמנורה העגולים היו.

ראשית, כשם שאנו רואים בהלוחות, שגם אליבא דהר' יאקאב טעו וציירו נגד גמרא מפורשת בבא בתרא⁴⁶ והלא כך ציירי אומני כלל ישראל, ובכל זאת לא נהפך זה למנהג ישראל בגלל כך. כי פשוט לא יתכן מנהג ישראל היפוך מקור מפרש. ואף על פי שלפעמים יש אשר מנהג נוגד ההלכה, הרי במה דברים במנהג שנהגו כך בפועל בקיום תלמידי חכמים, אך מנהגי בורות אינו מנהג, וכאן הרי ברור שכל הציירים אינם תלמידי חכמים (כמו שרואים במוחש בהלוחות), שמנהגם יהי בחזקת מנהג תורני.

ועוד, מנהג שהוא מטעם נדר כמבואר בפוסקים, שייך לחייב את הנוהגים במנהגם שקיבלו עליהם אך אין המנהג משנה את המציאות למפרע, ובכן אם אנו רואים שמנהג שנהגו רוב ישראל באופן מסויים ואח"כ נתברר לנו – עפ"י תורה – שהמציאות היתה אחרת, כלום המנהג משנה את העובדה כפי שהיתה? (אינני מדבר כאן מצד מסורה, שזה כבר ביררתי שאין שום מסורה נגד הרמב"ם ח"ו).

א' בסוף ולא ה'. וכן צוה להגיה ס"ת שהיתה תחילתה כתוב בה' לכתוב בא' דוקא". עיין שם בטעם הדבר. וראה מה שמעתיק כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש מספרים וכת"י קדומים שכתוב בהם דכא בא', ועוד מקורות, ב'ש"ת ארה"ז מהד' ביסטריצקי (הוצאת קה"ת תשמ"ח) ב'שער השמועה' ע' 315. ויש לבאר בזה ואכמ"ל). וזה קשור עם הדין הידוע אודות שינויים על פי גירסות חדשות, שברור שכ"ק האדמו"ר מליובאוויטש נ"ע החזיק מאד מגירסות חדשות, במיוחד אם זה ערוך בידי תלמידי חכמים ולא מ'מדענים' – שקדושת התורה אינו במרכז מעיינים. וכי מי מגדולי ישראל מתנגדים לההדרת השו"ע עפ"י דפוסי ראשון וכת"י לנקותם מכל טעיות? או רמב"ם פרנקל? אך לשנות 'מסורה' במקרא עפ"י סברות מדעיות. ויש הרבה להאריך בזה אך זו סוגיא נכבדה כשלעצמה).

ומה שמחלק בסוגריים בין המנורה לבין הלוחות, שהמנורה מכיון שמדליקים בה בחנוכה או שזה דין בתורה, ולכן מנהג ציור זה מהווה מנהג יותר אמיתי, ואילו בלוחות אין המנהג בר תוקף, הוא חילוק שלא יכולתי להולמו כלל. וכי הלוחות אינם תורה לפי הכנת משמעות הגמרא במס' בבא בתרא, כמו למשל לימוד דיני המשכן אינם תורה? או לימוד מבנה תיבת נח אינו תורה? אתמהא! וכלום בזה שהדליקו כמה גדולים במנורת חנוכה בעלת קנים (ועצם קביעתו שהרבה הדליקו כך – מפוקפק ביותר, כי כפי שביארתי לעיל הרי רוב אדמו"רי החסידות הראשונים לא הדליקו במנורה בת קנים) זה מלמד משהו על מנורת המקדש? וכי כולם קשרו חנוכי' שלהם שהיא דוגמא למנורת המקדש? אדרבה, יתכן שהרבה סברו שאין לדמות צורת מנורת חנוכה לצורת מנורת המקדש מפני "לא תעשון". (ר"ה כד, א. שו"ע יו"ד סי' קמ"א ס"ח) נמצא שאין חילוק זה לענ"ד אלא טשטוש הדעת. 46. יד, א ומקבילות.

למה הדבר דומה? להעובדה שכל ישראל כיום סובר שסידור 'בית יעקב' להיעב"ץ הוא אכן כל כולו שלו, אך האמת שהכניסו שם הרבה דברים שנוגדים לשיטתו, והרי מדובר בהשקפה כלל-ישראלית מכזה מאה שנה! והאם מנהג ישראל זה הופך הדבר למציאות שהכל להיעב"ץ? (וכאן מדובר להלכה, שהרבה מחברים הטעו מכך⁴⁷).

או, שכלל ישראל חושב שבגלל שרש"י נדפס מאז דפוס ראשון ואילך ב'אותיות רש"י', שאכן כתב זה הי' הכתב שרש"י כתב בכך; ואילו המציאות האמיתית היא שרש"י וכל חכמי אשכנז מעולם לא הכירו כתב זה, והכתב הוא דוקא כתב ספרדי בהם כתבו חכמי ספרד כמו הרמב"ם ושאר חכמי אשכנז עד ימינו, וכלום נאמר שמפאת המנהג אכן כתב רש"י כך?

דור דור ודורשיו

ב] ובמה שדורש במופלא, שעצם ענין שצדיקים בעלי רוח"ק לא אמרו דבר בתחום זה – הוכחה למסורה זו שהיא קדושה? הרי כבר בעצמו הרגיש קלישות סברה זו, כי למה רוב גדולי ישראל בעלי רוח הקודש לא מחו לגבי הלוחות, שהוא סילוף בעשרת הדיברות יסוד תורתנו הקדושה (ומה שחילק ביניהם, הרי לעיל כבר הופרך החילוק מכל וכל, ואין החילוק אלא מלים בעלמא בלי כל יסוד שכלי מאחוריהן).

אולם לא הבנתי עצם שאלתו, וכי זה שגדול בישראל מוצא חומרא מסויימת על ידי מקורות חדשים הרי"ז ח"ו פחיתות כבוד לגדולי ישראל בדורות הקודמים? ידוע, למשל, שבדורות קדומים מכרו חמץ באופן מסויים ואחר-כך הגיע הנודע ביהודה (ראה שיבת ציון סי' י') והחמיר בה כמה חומרות חדשות מעיקר הדין, ואחר-כך בא רבינו הזקן בעל התניא והחמיר בכך חומרות נוספות, וכי מה פסול יש בכך, וכן אנו מוצאים בדיני מקוואות, שכל גדול בישראל החמיר בו חומרות נוספות שהתקבל לכלל ישראל כמבואר באחרונים (ראה לדוגמא ספר 'מקוה מים' ח"ג⁴⁸), למרות שמאות בשנים בנו מקוואות באופן מסויים⁴⁹!?

ואין לי אלא להמליץ דברי הגמרא⁵⁰: "דרש להן מקרא זה: וכתת נחש

47. ראה מה שצווח על כך האדמו"ר המנח"א ממונקאטש וצ"ל (מאמר נוסח התפילה אות י'): "עתה זה מקרוב השחיתו בדפוסים החדשים לערב בתוך הסידור שלו תערובות כזה אשר אין באפשרות לידע עוד מהו הוא מהגאון הנ"ל או מזולתו... ולא ידעתי מי התיר זאת להשו"ב ר"מ יודקיס מבארדיטשוב לעשות כזה ובפרט שהכניסו הרבה זמירות ודברים בתוך הסידור אשר הגאון הנ"ל הי' מנגר להם בפירוש והגם לכבוש את המלכה (מאן מלכי רבנן) עמו בכ"ת אל (זהו סדורו) נגד דעתו ולמרות רוחו".

48. להר' ירמיה' כ"ץ (ירושלים תש"ס). ראה שם במבוא לספרו.

49. עיין ב'שאלת יעב"ץ' ח"ב סי' ק"ד כפי שמובא בברכ"י בסי' קמ"א: "מנורת חנוכה שיש עליו צורת חצי גוף אדם בולטת וניכרת צריך לקלקלה ולהסירה אף שהיתה ביד אדם גדול אין להשגיח בזה לחוש לכבודו דאפרושי מאיסורא שרי אפילו בחייו וכ"ש לאחר מותו היא כשגגה כו' וגם אמרינו בחולין וכתת נחש הנוחשת וכו'". אגב: מכאן עוד ראי' ל'מסורת' הצורפים, שצרפו במנורות פרצופים אסורים בעליל!

50. חולין ו, ב.

הנחושת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחושתן⁵¹ – אפשר בא אסא ולא ביערו בא יהושפט ולא ביערו והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערום, אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו.”

פרק ו. המנורה הרומאית ומנורת המקדש

א] בפרק ג' מפריך כל ההסברים שנתתי, כיצד יתכן שקיימים גם ציורי מנורות עתיקים וכן מנורת טיטוס שלהם קנים עגולים, וכללות גישתו בכל טענותיו אלי היא בתמצית, שאין שום צורך בהסברות שלי והן מיותרות, ומתבטא שיש לתרץ בדוחק אומרים, אך להקשות בדוחק לא אמרין’.

אך ברור שכל פירכותיו הכל לשיטתו, שאין דעת ההלכה שהקנים היו אלכסוניים שהוא קיבל איזו 'מסורה' מציירים ואומנים זרים שחזקה מדעת רש"י וציור הרמב"ם; אך לדידי, כפי ששוב הוכחתי בבירור במאמר זה, שדעת הרמב"ם בציורו על קנים אלכסונים – תורת אמת בפיהו, ודבריו אמיתיים ומדוייקים (בניגוד לציירים אלמוניים שמקורם זר), וכן היא דעת רש"י, שכך היו צריכים לעשות מנורת המקדש, וממילא לדעתי – עד שלא אמצא ציור מפורש מראשון או אחרון (שלא הסתמך על דעת הרמב"ם⁵²) שמצייר להדיא בדיני מלאכת המקדש מנורת בעלת קנים אלכסוניים – יש אכן צורך להסביר, כיצד קרה שקיימים כל מיני מנורות מסולפות ומעוותות בארכיאולוגיה ובאמנות שהן נגד ההלכה, ועל כך באו ההסברות שלי. ומה 'דוחק להקשות' – יש כאן?

ונקודה עיקרית בדבר. בעוד שבמאמרי הקודם ניחשתי בלבד שתיאור המנורה ב'מלחמת היהודים' (שספר זה מהווה המקור לספר 'יוסיפין' הנודע, שהוא כעין קיצור מספריו האחרים של יוסף בן גריון) אינו תואם את מנורת המקדש הרי כעת מצאתי תרגום אחר (כי הספר נכתב במקורו ביוונית) בשפת האנגלית (מאחד מגדולי המומחים בתחום זה⁵³) שלפי תרגומו יוסף בן גריון עצמו מעיד שהמנורה במצעד טיטוס הרשע אינה דומה למנורת המקדש, ואם כן יצא דבריי מגדר ההשערה. וכך דבריו (התרגום לעברית ממני נ. ג., ולמטה אני נותן לשון המתרגם בשפתו⁵⁴): "המנורה שהיתה עשויה מזהב למרות שתבניתה השתנתה מכמו שהיתה בעת שימושינו בה...".

ברם מן היושר עלי להדגיש, שלא על תיאורו של עדותו של יוסף אני נשען ולא

51. מלכים ב, יח.

52. להוציא את ה'מעשה חושב', שהרי כל יסודו מהרמב"ם וכבר הוכח שהרמב"ם בפירוש לא סבירא ליה כך, ובכגון דא הרי אי אפשר לסמך על דעתו, כפי שביאר כך כ"ק אדמו"ר נ"ע בעצמו. ועיין עוד להלן בזה, ומה שמצויין בהערה שב.

53. "The works of Josephus" Trans. by William Whiston. A. M. Hendrickson Publishers.

54. "The war on the Jews": (Book 7 Chap. 5 p 758) the candelstick also, that was made of gold,

though its construction were now changed from that which we made use of

על מצבות עתיקת יומין אני סומך, אלא אך ורק דעת הרמב"ם ורש"י מהווים נר לרגלי ואור לנתיבתי, ולא יהא עדותם האנושי יותר נאמנת מאשר תורה שלמה שלנו, אולם לאלו שטוענים ללא הרף שקיימת 'מסורה' העוקפת הלכה, ולאלה שרק הארכיאולוגיה מורה דרכם, אני מביא כאן שגם לפי מקורות הללו יסוד עצום לומר שקני המנורה אכן באלכסון היו, ורק בהשפעת תרבות יון הרשעה טמאו כל המנורות.

פרק ז. דעת שאר הראשונים

א] בפרק האחרון והמסיים חוזר לשיטת הראשונים שבמאמר הקודם הביא הר' יאקאב כמה ראשונים (רבינו בחיי והאברבנאל) שהשוו הנרות לגלגלים, וממילא הוכיח הר' יאקאב שהקנים עגולים היו, והתפלאתי על דבריו הפלא ופלא, שהלא הראשונים הללו מדברים על ה'נרות' ולא על הקנים?

וכעת כותב: "הנה פירוש זה שכתבתי שצורת הקנים העגולה היא הרומזת לגלגלים לא מדידי הוא, אלא מדברי בעל מעשה חושב ר' עמנואל חי ריקי זצ"ל. והקורא היא שיבחר איזה פירוש לקבל, אם את פירוש הרנ"ג, או של בעל מעשה חושב". ולא אדע מדוע מעמיד הר' יאקאב פני תם כאן: וכי לא ידעתי שה'מעשה חושב' סובר שהקנים עגולים הם? הלא דנתי רק בדעתם של שאר הראשונים, שהר' יאקאב בלי משים עירבבם יחדיו כאילו שיטה אחת הן, ואילו אני הפרדתי ביניהן? זאת ועוד: האם ה'מעשה חושב' מפרש את דבריו כהסבר ב'רבינו בחיי' וב'אברבנאל', הלא את דעת עצמו הוא אומר מבוסס על דעת הרמב"ם? והלא מזה שהם כותבים להדיא (כפי שציטטתי במאמרי לעיל לשונם), שהנרות דומים לגלגלים ולא מזכירים כלל הקנים אין בדעתם שום הוכחה ביחס להקנים?! וכי מדובר פה בבחירה בין "פירוש הרנ"ג" לעומת פירוש "של בעל ה'מעשה חושב"; האם יש כאן "פירוש" משלי ח'ו? הלא ה'רבינו בחיי' בעצמו הוא הוא שחולק על ה'מעשה חושב'⁵⁵?

לגופו של ענין לא הבנתי גם מה שכותב: "דבעוד דמדברי האדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל עולה שכל הדמיון בא לבעל מעש"ח רק לאחר שדייק ברמב"ם שהקנים היו עגולים וכיון שנתגלה כת"י הרמב"ם אין מקום לרמוז זה וע"כ הבאנו שעיקר הרמזים השונים לדמות הנירות לכוכבים וגלגלים מובא רבות בדברי הראשונים". ולא הבנתי, וכי זהו סוד, שהראשונים משווים הנרות לגלגלים, שצריך להביא לנו ראשונים לכך? יתר מכך, ברור שמלכתחילה לא ביסס המעש"ח את שיטתו על רמזים הללו, אלא

55. מאידך אכן מודה במקצת על מה שהבאתי מה'בכור שור' (לרבינו יוסף בכור שור) שאף סבור להדיא שהקנים באלכסון היו, ומה שמבטל ראי' זו מכיון שיש לה'בכור שור' שיטה אחרת לגבי אורך הקנים ולכן הראי' מדבריו אינה ראי' לא הבנתי וכי בגלל שבפרט אחד סוטה מדעת רש"י לכן הפרט האחר אינו ראי' וכי שני הפרטים קשורים זה בזה? צא ולמד בדרכי הוכחות בהלכה, שאם בפרט מסויים הדברים מסכימים הרי מצרפים את הדעת לדעת הרוב, והוא פשוט. אך אכמ"ל בזה כעת. (אם לא שיתעקש בדוחק שב'אלכסון' מתכוון כלפי ראשי הקנים בשיפוע).

שאחרי שכבר הסיק מהרמב"ם שהקנים עגולים היו, הרחיב או המע"ח את הרמוז של הנרות לכלול בתוכו גם הקנים⁵⁶.

ובכן אין הדבר צריך לפנינו, שיסוד שיטתו הוא רק דיוקו ברמב"ם – לפיכך אם שמתברר שלדעת הרמב"ם הקנים היו באלכסון, הרי נמצא שכש'בטל היסוד בטל הבנין'⁵⁷! ואין זה פלא כלל, כי כך אנו מוצאים בדרכי ההלכה⁵⁸ שאם פוסק מסתמך על דיוק משל פוסק קדום ולא הגיעו לידינו כל ספריו, הרי כשמתגלה המקור, וזה סותר להפסק הנובע מהדיוק או להבנה המסוימת – הרי הפסק בטל או מאליו.

האם לא חוו הראשונים דעתם על צורת הקנים?

ב] לקראת סיום דבריו מעלה הר' יאקאב התמיהה, 'מדוע באמת נשמט מדברי רוב רובן של הראשונים התיאור כיצד עלו קני המנורה', ומוסיף שאלו הראשונים שמצאו לדבר מזה הם בדרך כלל שיטה מחודשת – כגון הראב"ע שמסבב כעטרה או הבכור שור, אך אלו שסבורים לא כדעתם – לא דנו בדבר רק רש"י והר"א בן הרמב"ם?

56. והנה כ"ק אדמו"ר נ"ע תמה עוד על המע"ח (לקו"ש תרומה הע' 41): "ובכלל לא זכיתי לפענ"ד להבין כלל הראי' [של המע"ח] דמדסתים בכהנ"ל נראה שהי' "כמעט בעיגול" – שהרי תיבת קנה מובאה בכ"כ מקומות בתושב"כ ובכ"מ מוכרח שהוא קו ישר". ותמה הר' יאקאב בסיום מאמרו ש"יש להרהר בכלל זה שבדברי הראשונים מכואר שהדמיון לקנה הוא מסיבה אחרת והיינו שקנה הרי הוא צמח/עשב חלול הגדל סמוך ליאור, והנה בתורה מצאנו פעמים שמכנים דבר אחר בשם קנה... ובעוד דמדברי האדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל משמע שמשמעות הקנה הוא "ישר", וע"כ הסיק שאף קנה המנורה היה ישריכ. הרי מדברי הראשונים משמע שהדמיון לקנה הוא בע"א... וכן בלשון חז"ל צינור הנשימה מכונה אף הוא קנה... אף שאינו ישר אלא מתפצל ומתעקס? אך כל קושייתו נובעת מכך שלא הביא אלא ציטוט חלקי מהערת כ"ק אדמו"ר. אין כ"ק אדמו"ר קובע שכל מקום בתורה שבכתב קנה הוא קו ישר, אלא (ואני פותח הראשי תיבות נ. ג.) "ובכ[מה] מ[קומות] מוכרח שהוא קו ישר" (ולא "בכל מקום" נ.ג.), וממשיך כ"ק אדמו"ר נ"ע (קטע שהשמיט הר' יאקאב): "ולא מצאתי ע[ד] ע[תה] אף פ[עם] א[חת] שמוכרח שזהו כאופן אחר". כלומר שאף במקומות שמובנו של קנה היא חלול וכדומה, אין שם הכרח שהקנה הי' עגול, ולפי"ז שאלת כ"ק אדמו"ר נסובה על המע"ח: מנין ההכרח של המע"ח שהקנים במנורה היו עגולים, מאחר שאין במלת קנה שום הכרח לכך? ומובן מכך שמעולם לא "הסיק" (כהדגשת הר"י) מכאן כ"ק אדמו"ר נ"ע שהקנים היו באלכסון, אלא תמיהה תמה מנין למע"ח להסיק מכך. וכן אין כאן ריח של שאלה משימוש חז"ל במלת קנה על כלי נשימה, כי הודגשה בהערה "בתורה שבכתב" וכידוע שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. ופשוט מאד.

57. לשון כ"ק אדמו"ר נ"ע.

58. דוגמאות למכביר מצויות בספרי ההלכה של רבינו בעל התניא. ראה בשלחנו יו"ד סימן קפ"ט ס"ק מ"ג: "ובאמת דעת הרמב"ן בהלכותיו פ"ה ופ"ו שלא כדברי זה ולא כדברי זה אלא... ובימי רמ"א וב"ח וט"ז וש"ך, לא באו עדיין הלכות נדה להרמב"ן לרפוס במדינות אלו, ולכן כתבו מה שכתבו". ובשו"ת סימן יד (מהד' ביסטריצקי קה"ת תשמ"ח ע' 70: "כמבואר במקור הדין בתשב"ץ ח"ב סס"י קפ"ט... דלא כט"ז שם... שבימיו עדיין לא נדפס התשב"ץ. וראה גם בשו"ת סימן כ"ג (שם בע' 102) ובשו"ת סי' ל"ה (שם ע' 122). ועיין בספר 'כללי הפוסקים וההוראה' (הר"י פרקש מכון אהלי שם ירושלים תשנ"א), שמבאר יפה, שבמקרה שספרו השלם של המחבר, שעליו סומך הפוסק, לא הי' לעיני המחבר ונדפס רק אחרי זמנו – פסקו נסתרת אפילו לקולא. [בניגוד למקרה, שנחשפה דעה חדשה של ראשון מכת"י, שאז פוסקים כמותו רק לחומרא].

ומתרץ א) שכנראה סברו שיכולים לעשות כמו שרוצים ב) זה כל כך נפוץ שלא צריכים לדבר מזה.

הנה על עצם שאלתו יש לי להמליץ מליצתו 'יש לתרץ בדוחק שמענו אך יש להקשות בדוחק שמענו', וכי בכל כלי המשכן ובגדי כהונה כל המפרשים מדברים על כל פרט ופרט כיצד הם נעשו⁵⁹? כלום הרמב"ן דן בכל פרט, האם החזקוני מבאר כל צד? וכי הספורנו מסביר כל צורה? וכי חסרים דברים שבכלל לא הוסברו כראוי, כמו בעשיית התכלת, למשל, שלמרות שהשתמשו אתן יום ויום בכל זאת פרטים רבים מאד לוטים בערפל⁶⁰. והנה דוקא כאן יש לפנינו שניהם מגדולי הראשונים הרש"י ורבינו אברהם שדנים בזה, וזה אינו מספיק...? [מלבד זאת אודה שלא ירדתי לסוף דעתו כלל, שמכיון שיש שלהרס"ג והראב"ע והבכור שיטה שונה, לכן אין זה נחשב שמדברים מזה, וכי כך דרכה של תורה?].

אך גם תשובותיו לא נהירים לי. א) ההנחה שעליה מבוססת התירוץ הראשון כבר הופרכה למעלה 1) שגם בדברים שאפשר מן הדין לעשותם בכמה אופנים מובא בפוסקים. 2) ושלא מסתבר שאין, לפחות, מנהג בכך, אולם בעיקר לא מובן היאך השאלה מיושבת, הלא הראשונים עצמם הי' צריכים לבאר ענין זה עצמו, שלא איכפת לנו צורת הקנים בגלל שניתן לעשותם כמו שירצו, ומאידך דעת רש"י – שבדרך הרבה מן הראשונים הולכים בעקבותיו – אינה כלום, ומדוע התייחס לפרט זה? הלא ידוע גודל דיוקו של רש"י בכל מלה ומלה!⁶¹ ב) תירוץ השני מפליא ביותר. האם צורת התפילין אינה נפוצה ומקובלת יותר מאשר צורת המנורה ובכל זאת דנו עליה הגמרא והפוסקים⁶²? וכי חסרות הלכות שהן "מנהג פשוט בכל ישראל"⁶³, ובכל

59. ראה למשל הדיון ב'ברייתא דמלאכת המשכן' (מהד' הגר"ח קנייבסקי) פ"ד מ"ה, שחוקר על שיעור עובי הקנים, ושיעור עובי התיבה, ולא מוזכר באף ראשון. וראה שם שמביא מס' 'תבנית המשכן' מה'שלטי גבורים' שרוחב המנורה הוא י"ב טפחים. (וראה שם שכותב הגאון הר"ח קנייבסקי: "בכל הציירים מצויר קני המנורה עגולים, וכנראה שהוא טעות שרש"י בחומש כתב שהיו באלכסון").

60. כמבואר בספרים הקשורים בפולמוס זה. מספר 'שפוני טמוני חול', להאדמו"ר מרודזין ממציא התכלת, עד לימינו אלה. וראה חוברת 'צפייה' (מכון המקדש) חוברת ה' ושם סיכום מכל הדיונים בזה.

61. עיין 'שם הגדולים' להחיד"א בערך רש"י.

62. עיין דברי הרמב"ם הנפלאים בפיה"מ (מנחות פ"ד מ"א): "אבל דיני הציצית והתפילין והמוזוות וסדר עשייתן והברכות הראויות להן וכל הדינים השייכים לכך והשאלות שנתעוררו בהן... המשנה לא קבעה למצות אלו דברים מיוחדים הכוללים את כל משפטיהם כדי שנפרשם וטעם הדבר לדעתי פרסומן בזמן חבור המשנה ושהם היו דברים מפורסמים רגילים אצל ההמונים והיחידים לא נעלם ענינם מאף אחד, ולפיכך לא היה מקום לדעתו לדבר בהם כשם שלא קבע סדר התפלה כלומר נוסחה וסדר מנוי שליח ציבור מחמת פרסומו של דבר...". לעומת זאת הרי הרמב"ם בספרו – בניגוד להמשנה – הכליל את כל הנושאים אפילו הדברים הידועים ומפורסמים כמו נוסח ההגדה ונוסח הסידור ונוסח גיטין וכתובות.

63. ראה לשם דוגמא הל' תשובה פ"ב: "היודי שנהגו בו כל ישראל", פ"ג ה"ד: "נהגו כל ביעת ישראל" ונהגו כולם. הל' תפלה פ"ה ה"טו, "מנהג פשוט בכל ישראל", שם פ"ג ה"א. הל' מגילה מתנ"ע פ"ט ה"ג "מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל", וכהנה רבות מאד בכל הספר וכן בכל ספרי הפוסקים.

זאת הובאו בכל ספרי ההלכה? והאם זה עצמו שיש לנו מסורה כזאת נפלאה ונדירה המסורה אלינו באמצעות תמונות משר ומכחול, אינו כדאי הזכרה בהלכה? אלא כאמור אין כאן שום קושי שזקוק לתירוץ.

ברם שאלה אחרת יש שזקוקה לתשובה. הרי לאור האמור, שלפי דעת הרמב"ם קני המנורה באלכסון היו, א"כ קשה, מדוע לא כתב כך במפורש בספרו או בפירושו? ונראה שאין הדבר צריך לפניו. יתכן שענין זה חידש הרמב"ם מדעת עצמו מלימוד המקורות והמקראות⁶⁴, או הי' לו הדבר במסורה משפחתית בלי מדרש מפורש לכך וכידוע כללו, שלא הכניס לספרו אלא דברים מפורשים במקורות שקדמו⁶⁵.

סיום וסיכום

לסיום דברינו נאמר, שעוד יותר ממה שכתבתי, למרות האריכות, עוד יש לי להאריך ולפתח ולהוכיח כל פרט ופרט פי כמה. אך דומני שדי במה שכתבנו להוכיח, שכל דברי המגיב הם דברים התלויים באויר, וכן כבר קצר המצע מלהשתרע, והניירות יכלו והטענות לא יכלו. ולכן אסכם בקצרה עיקרי הדברים מה שהתברר מעל כל ספק:

(א) רבי אברהם בן הרמב"ם בוודאי התכוון לציורי הרמב"ם שלפנינו בחיבוריו ולא לציור אלמוני, וממנו דייק ממנו בנוגע צורת המנורה.

(ב) אין שום הוכחה כלל מלשונו שבא לשלול דעת הראב"ע שהקנים עמדו כחצי עטרה, ואדרבה לשונו מוכחת, שבא לשלול קנים אלכסוניים.

(ג) רבינו הרמב"ם דייק היטב בתבנית הכללית של ציורו, וממילא אנו נוקטים כדעתו שקני המנורה באלכסון היו כי גם רש"י סובר כך. [אך בנוגע עיגול הבסיס תלוי הדבר במחלוקת עם רש"י].

(ד) ^{דברי חסד} ביארנו שמוזה שאין (הליכסון או העיגול) מעכב להלכה אין כאן צל של סברה שהרמב"ם לא יקבע דעתו בכך, כי הרבה דברים לא מעכבים במנורה ובשאר כלי המקדש ובכל זאת ישנן הלכות קבועות על כך.

(ה) הוצעה הסברה על פי גדרי הלכה בגדר קנים אלכסוניים והסברות שיטות בזה.

(ו) הוכח שאין כאן שום 'מסורה' כלל ישראלית כי (ו) זו מסורה שנולדה במוזיאון

64. ראה מה שהסברתי במאמרי הקודם בהערה 27.

65. ראה 'יד מלאכי' כללי הרמב"ם אות ב' "הדבר ידוע שהרמב"ם... אינם אלא מעתיקי הגמרא, ולזה דבר שלא בא בגמרא אלא בקו' אגב גררא אין דרכם להעתיקו". הנו"ב קמא (יו"ד סי' כו) "דמי שבקי בסדרו של הרמב"ם בספרו שאין דרכו להביא רק דין שמוכר במשנה או בגמ' או בספרא וספרי ותוספתא וירושלמי אבל להוציא מלבו דין מחודש שאינו מפורש אף שהדין דין אמת ומוכח מתוך פלפול הש"ס בכמה הוכחות אין דרכו להביאו בספרו". ובשאגת ארי' (תשו' החדשות – קונטרס בדיני חדש ריש סימן ג' "ידוע ש..הרמב"ם אין מעתיקין אלא דברים המפורשים בש"ס בהדי', אבל אין דרכם לכתוב כל חידושי דינים שיש להוכיח מתוך דקדוקים ופלפולים מן הש"ס...". וראה עוד שו"ע אדה"ו בעה"ת הל' ת"ת פ"א קונ"א סק"א. והדברים ידועים, רק בכדי להסיר ספיקות קושיות, הבאתי הוכחות לכל פרט ופרט לאורך כל מאמרי וד"ל.

2) נחשפה לראשונה הרבה צילומים ותמונות ממנורות עתיקות בעלת קנים אלכסוניים ממקומות שונים בתפוצת ישראל. 3) התברר שחנוכיית בעלת קנים הינה התפתחות מאוחרת בלבד.

ז) התברר שלא שייך לומר בזה מנהג ישראל תורה וראי' מהלוחות המעוגלים שהתפשט והונהג בכל כלל ישראל ועוד עובדות מציאותיות.

ח) הוסבר שאינה דומה מסורה רעוע זו למסורות אמיתיות שאין לשנותן.

ט) הסברנו שאין בכך פגם בצדיקים קודמים שלא הרגישו בכך, והרי כך דרכה של תורה. (בנוסף שלא ידוע שכל כך הרבה צדיקים השתמשו בחנוכיית כאלו).

י) הובא תורגם משופר (מתאים לדעת ההלכה) מספרו של יוסף בן גריון ושם כותב שקני המנורה היו באלכסון.

יא) ביססו שוב שאין דעת הראשונים ורמזיהם תומכים בדעה שהקנים עגולים היו והמע"ח וה'חכמת המשכן' יחידים המה מאחרונים בדבר, ומכיון שיסודו הרמב"ם הרי כעת כשהתגלה דעת הרמב"ם הנכונה בטל היסוד.

יב) הובהר שאין בשאלותיו, מדוע הראשונים לא דנו בזה – שום ממש.

ואסיים בתפילה שנזכה בימינו אלו לראות את המקדש על תילו והכהנים בחצרות בית קדשינו מדליקים את המנורה הטהורה שממקור ישראל יהלכון בלי תערובת זרה. במהרה ממש.

דעת הגר"ח קניבסקי בענין צורת קני המנורה

...בענין צורת קני המנורה שהבאנו מהגר"ר אביגדר נבנצל שליט"א

שהיו ביושר ולא במעוגל – הצגתי את השאלה לפני הגר"ח קניבסקי

שליט"א, והעירני למה שכתב מכבר בפירושו על ברייתא דמלאכת המשכן

(פ"ד, ה – בהערה), שהציור הרווח של המנורה כשהקנים עגולים –

כנראה הוא טעות, שהרי רש"י בחומש כתב שהיו באלכסון.

ועל מה שכתבנו שם לצדד להוכיח מלשון 'נמשכין ועולין' שהיו כמין

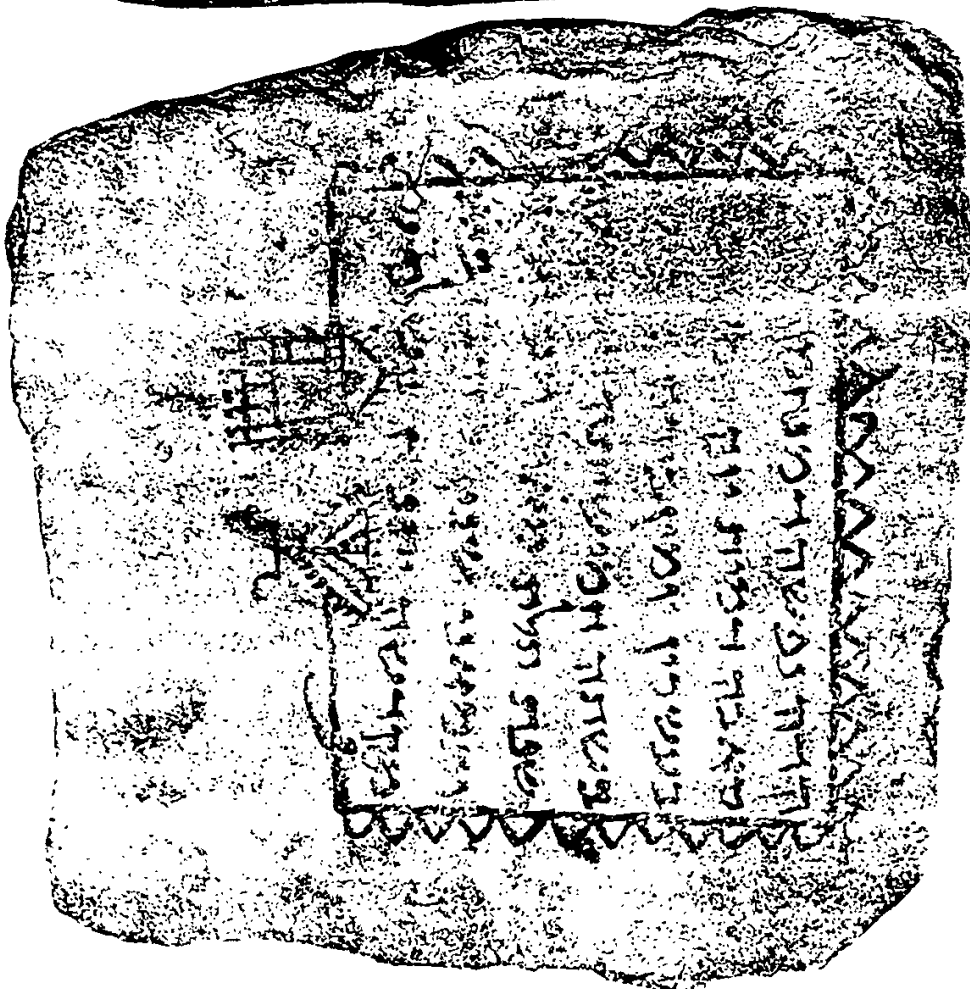
קשת – כתב לי שאין שום דאיה מלשון זו.

(קונטרס יוסף דעת על מס' מנחות עמ' 167)

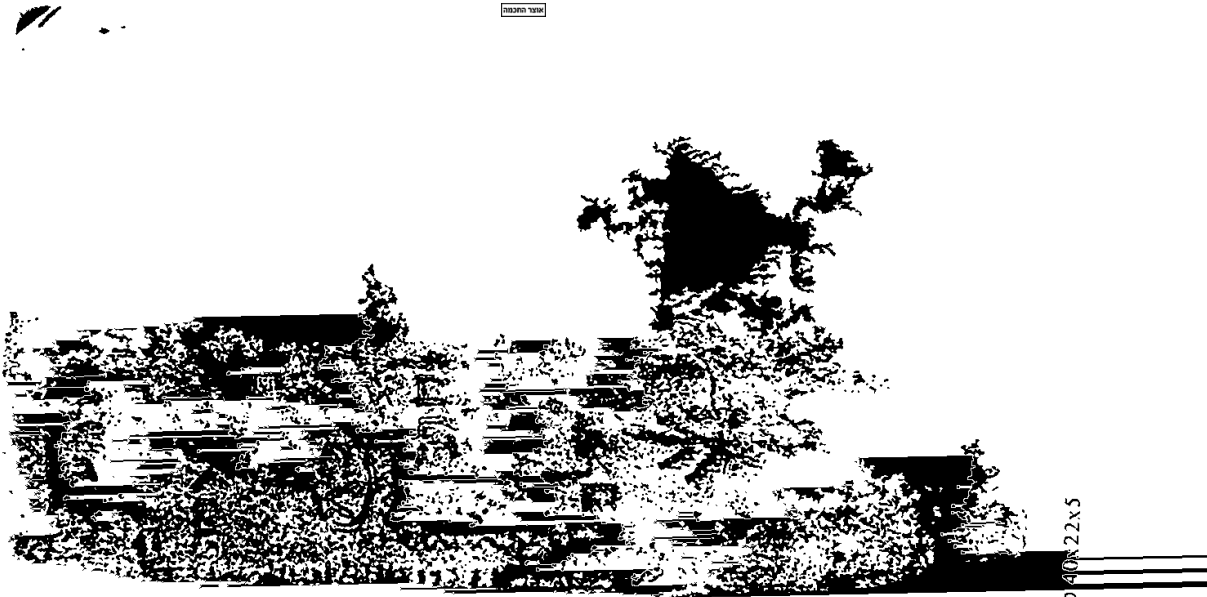
מצבת חדרות מצוער (אוסף מוסיקין). מצבה טו. 6x27x34 ס"מ

צירוד מספר 2

מצבת חדרות מצוער (אוסף מוסיקין). מצבה יד. 8x22x32 ס"מ

צירוד מספר 1

אוצר החכמה

522x408 ס"מ

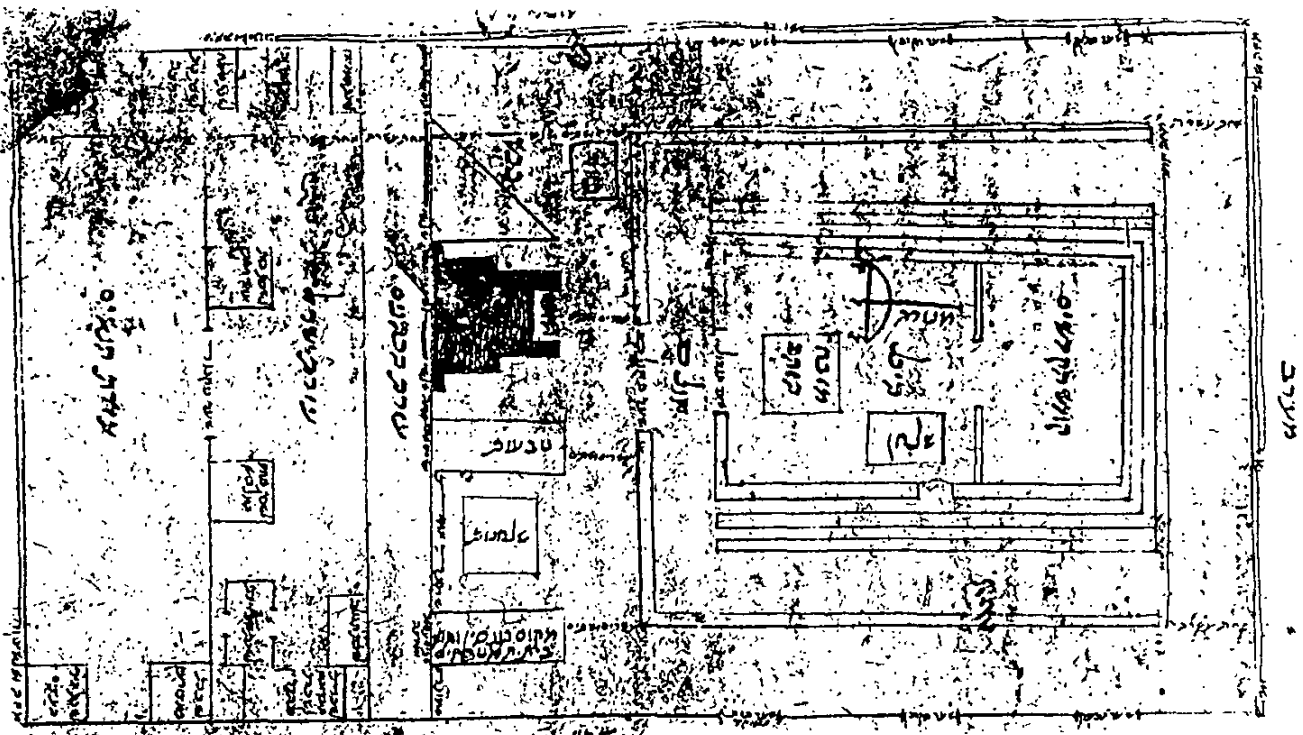
ציור מספר 4

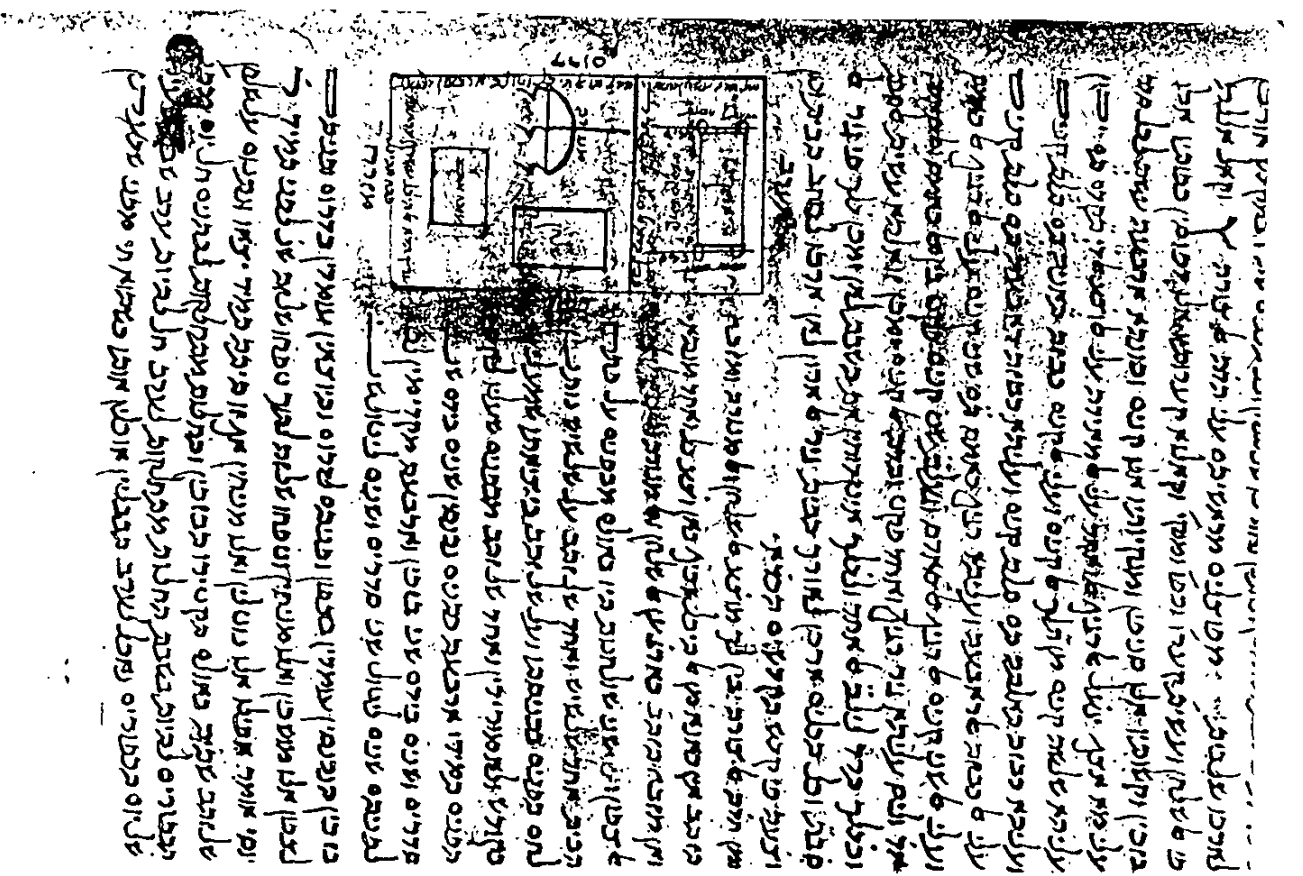
אוצר החכמה

ציור מספר 5

בארי צורת המנורה על מצבה קדומה מצויה
במוזיאון בבארי.

ציווד מספר 7

ציווד מספר 6

צורת קני המנורה - מענה לדברים שכתב הרב ישראל שליט"א -

ידועה שיטתו של כ"ק האדמו"ר מליובאוויטש שקני המנורה שבמקדש לא היו עגולים אלא ישרים ובדבריו מתבסס בעיקר על דברי רש"י על החומש ועל ציור הרמב"ם בכת"ק בפ' המשניות למס' מנחות.

והנה בספר 'מנורת זהב טהור' מהרב ישראל שליט"א שיצא לאור ע"י מכון המקדש האריך המחבר לבאר ולהוכיח דקני המנורה במקדש היו עגולים ובדבריו מתבסס על ממצאים ארכיאולוגים שונים ושער טיטוס. ומוסיף עוד שאין ראייה מדברי רש"י והרמב"ם שקני המנורה ישרים היו.

להלן תשובה ותגובה לדבריו:

א שיטת רש"י

על הפסוק (שמות כה, לב) "וְשֵׁשׁ קָנִים יֵצְאִים מִצְדֵּיהָ שְׁלֹשָׁה קָנֵי מְנֹרָה מִצְדָּה הָאֶחָד וְשְׁלֹשָׁה קָנֵי מְנֹרָה מִצְדָּה הַשֵּׁנִי" פי' רש"י: "יצאים מצדיה" - לכאן ולכאן באלכסון, נמשכים ועולין עד כנגד גבהה של מנורה, שהוא קנה האמצעי, ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה, התחתון ארוך, ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו, לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובהו של קנה האמצעי השביעי, שממנו יוצאים ששת הקנים".

מלשונו של רש"י אלכסון מוכח שקני המנורה הינם ישרים ולא עגולים. אך המחבר כתב שאין זו הוכחה זה לשונו (עמוד 61):

"יש שרצו לתלות בדברי רש"י שיטה האומרת שלמנורה קנים ישרים. כך כותב בעל 'מעשה חושב' (פרק ז' סעיף ז'): "ומדברי רש"י שבחומש (שמות כה, לב) דכתב - 'יוצאים באלכסון', נראה שלא היו [הקנים] בעיגול".

אך הלשון "באלכסון" כשלעצמה אין בה כדי להוכיח שהקנים היו בקו ישר, שהרי קנה המנורה העולה בעיגול אף הוא פונה "באלכסון" ובשיפוע מן הקנה האמצעי ועד לקו הגובה של הנרות כולם.

כך היא משמעות המילה 'אלכסון' בשימושה בלשון וכפי שהיא מוסברת במילון, שעניינה לא רק קו ישר החוצה מזווית לזווית, אלא גם: קו עקום, קו משופע, לא אנכי ולא מאחן. זוהי משמעות הדברים בדברי חז"ל, וכגון מה שמובא בעירובין (ח, ב): 'מניח את הקורה באלכסון' - בשיפוע. רק בלשון המקצועית בהנדסה משתמשים במילה אלכסון להגדרת קו ישר מזווית לזווית".

ויש להשיב על דבריו:

א. ראשית כל תמוהים דבריו שהרי 'קו משופע לא אנכי ולא מאחן' איננו מעוגל, ואם פשוט שכוונת רש"י לקנים ישרים.

ב. ההגדרה "קו הנמתח מזווית לזווית" איננה מופיעה רק בהנדסה אלא גם בספר הערוך [השלם] כפירוש תיבת אלכסון בדברי חז"ל כפי שציין המחבר בעצמו (ראה לקמן את דבריו), וכפי שנראה מאמרי חז"ל רבים בהם המילה 'אלכסון' מתפרשת רק כקו ישר ולא מעוגל².

¹ ראה בלקוטי שיחות חכ"א שיחה ב' לפ' תצוה.

ג. הרמב"ם בפירושו למשנה כלים פי"ח משנה ה': "ואלכסון - הוא הקוטר וכבר ציירנוהו כמה פעמים".

וראה ג"כ תשובות הגאונים, 'הרכבי' סימן שי"ד: "הרוצה לידע עמקו שלגיא.. דע כי דבר זה על אותה שפופרת שהיתה לו לרבן גמליאל אמורה ועל כיוצא בה שהיה מעמידה בשיפוע לראות כל אמות שהוא רוצה ומעיקרה לתחום שבת היתה עשויה.. ואם משפיע אותה כלפי מטה ושם עיניו בקצה העליון לצפות ולהביט כלפי מטה אם מרבה לה שיפוע צופה מדה קטנה כעשר וכעשרים וכשלשים אמה וכל זמן שמחסר את שיפועה ומקרב אותה לשווה ולנכונה מוספת מדת מה שצופה ומביט בה מפני שמראה העין יוצא ממנה כשהוא משופע באלכסון וכאילו חוט מתוח הוא לפי הגובה שהציבה.. עיי"ש.

ד. בגמרא מסכת עירובין שציין המחבר מדובר **בקורה ישרה** שהונחה בצורה לא מאחנת או מאונכת באופן מדויק ולא בקורה מעוגלת כפשוט לכל מעיין.

אלא שהמחבר הביא שתי ראיות מפירוש רש"י שניתן לפרש תיבת 'אלכסון' לא כקו ישר זה לשונו (עמוד 62):

א. ראה בפירושו של רש"י לבמדבר (לד, ד) בעניין גבולות הארץ, שם מתארת התורה את מהלך הגבול, והתורה משתמשת במילים: '**ונסב** הגבול' שעניינו- כמובן- סיבוב, עיגול ופניה של הגבול. ראה שם, שרש"י משתמש במילה '**אלכסון**' להסברת המושג- '**נסב**'. זו לשונו: '**ונסב** לכם הגבול- כל מקום שנאמר: **ונסב**... מלמד שלא היה המצר שווה [ישר] אלא הולך ויוצא לחוץ, יוצא המצר **ועוקם** לצד צפון של עולם **באלכסון**'. הרי לנו, ש'אלכסון' ברש"י עניינו- קו עקום וסיבובי של הגבול.

ב. כן ראה מה שכתב רש"י בבמדבר (לד, יא): "והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום **באלכסון**, נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען".

מבלי להיכנס לתוכן דבריו שם, ברור שאין כוונתו לומר במילה 'אלכסון' שהירדן היה מתוח בקו ישר. להיפך, כוונתו לומר שלמרות שהכוון הכללי של הירדן הוא מצפון לדרום, עם זאת, היה נוטה לצד מזרח ואחר כך פונה לכיוון ארץ כנען. מבין נהרות ארץ ישראל ידוע הירדן כנהר עקלתון, וכך למעשה טבעם של כל הנהרות שהנהר מתעגל ומתעקל סביב הרים החוסמים את דרכו".

ויש להשיב על דבריו:

א. יפה עשה המחבר שלא נכנס לתוכן הדברים, שהרי אם היה עושה כן היה ניכר לכל שאין דבריו אלא טעות. ראשית יש להציג את דברי רש"י שם לד, ד בשלימות: "ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים - כל מקום שנאמר ונסב או יוצא, מלמד שלא היה המצר שווה אלא הולך ויוצא לחוץ, יוצא המצר **ועוקם** לצד צפון של עולם **באלכסון** למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים, נמצא מעלה עקרבים לפניו מן המצר". וכוונת רש"י שהמצר מתעקם ומסתובב ואחר הסיבוב כיוונו האוירי הוא אלכסוני מדרום למערב ארץ ישראל.

ב. כן לגבי הירדן הפירוש הוא, שהירדן בא באלכסון נוטה לתוך צד מזרח של ארץ ישראל, וככה במציאות נמשך הירדן ביציאתו מן הכנרת באלכסון ממקצוע צפוני מזרחי לכוון מקצוע מערבי דרומי (ע"פ פי' שי' למורא' ועיי"ש ג"כ שד' רוחות דא"י שונים מד' רוחות של העולם).

ג. במקום אחר נראה שמשמעות תיבת אלכסון לרש"י איננה קו מעוגל; שמות כ"ט ט"ז: "ושחטת את האיל ולקחת את דמו חרקת על המזבח סביב", ובפרש"י: "'סביב' - כך מפורש בשחיתת קדשים שאין סביב אלא

² סוכה ח, א: "כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשא באלכסונא". תוספתא מסכת יומא פרק ג: "על כולן הוא נותן ממטה למעלה חוץ מזו שהיתה לפניו (כנגדו אלכסון) שהיה נותן ממעלה למטה ר' יהודה אמ' משם ר' אליעזר במקומו היה עומד ומחטא ועל כולם הוא נותן ממטה למעלה חוץ מזו שהיתה לפניו שכנגד אלכסון שהיה נותן מלמעלה למטה".

שתי מתנות שהן ארבע, האחת בקרן זוית זו, והאחת בקרן שכנגדה **באלכסון**, וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך, נמצא הדם נתון בארבע רוחות סביב, לכך קרוי סביב.

עוד הוסיף המחבר זה לשונו:

"ראוי להוסיף, עם זאת, שהוראת המילה 'אלכסון' במקורה בלשון היוונית היא **קו עקום**. ראה ב'ערוך' ערך 'לכסן' שכתב: "בלשון יוונית- 'עקום'. ראה גם ב'ערוך השלם' שהביא עוד משמעויות של המילה, וכותב: "פירוש בלשון יוונית 'דבר עקום', וחז"ל אמרו כן לקו העובר מזווית אל זווית שכנגדו".

רש"י היה בקי בלשון יוונית ופירש פעמים רבות דברים בעזרתה (ראה בראשית מ, ה: "פילי פוטירין". כן גם בבראשית מט, ה. מסביר רש"י את המילה 'מכרותיהם' באומרו: "הסייף **בלשון יווני**- מכי"ר". כן ראה רש"י גיטין (פא, א) ד"ה 'דרך טרקסמון', שכתב רש"י: "ודומה לי שהוא **לשון יווני** - כמו 'טרקסין' וכהנה רבות.

מעתה יש לומר ההיפך: מאחר שבמקור, בלשון יוונית, הוראת המילה 'אלכסון' היא "דבר עקום" - כדברי בעל 'הערוך', השתמש רש"י דווקא במילה זו לציין, שהקנים **לא היו ישרים**, אלא היו **דבר עקום**, "ונמשכים ועולים" **בעיגול**. כך הבינו בעל 'מעשה המשכן' ובעל 'מעשה חושב', שזוהי כוונת חז"ל והרמב"ם במה שכתבו "**נמשכים** ועולים", שהולכים ועולים בהדרגה ובעיגול ולא בקו הנמתח ישירות".

ויש להשיב על דבריו:

א. רש"י משתמש בתיבת 'עקום' כפירוש לדבר מעוגל ולא ישר דברים לב, ה: "דור עקש ופתלתול" ובפרש"י "דור עקש" - עקום ומעוקל, כמו (מיכה ג, ט) ואת כל הישרה יעקשו, ובלשון משנה חלדה ששניה עקומות ועקושות" (וראה ג"כ רש"י סוכה לב, א ד"ה "עקום דומה למגל"). מוכח אם כן שתיבת אלכסון איננה תאור לדבר מעוגל כמשמעות תיבת עקום.

ב. ממה שרש"י מציין על מילים מסוימות שהם בלשון יווני מובן ששאר המילים שכותב אינם משפה זו וא"כ אין לשייך את תיבת 'אלכסון' שברש"י ליוונית ובפרט שבדברי חז"ל כנ"ל גם כן אין המשמעות כביוונית.

ג. הרי המחבר מזכיר שבערוך השלם כתב דכוונת 'אלכסון' בחז"ל היא "קו הנמתח מזווית אל זווית" ולא עקום.

ומעתה שמסקנת המחבר "שהמילה 'אלכסון' ברש"י באה לציין נטייה, עיקום, וסיבוב לכיוון מסויים, ואינה מורה בהכרח על קו ישר. לפיכך הבא להוכיח מדברי רש"י, שקני המנורה הם כצינורות בקו ישר, דומה, שלא רק שנשמט הבסיס להוכחה, אלא מדברי רש"י ראייה שהקנים מעוגלים" איננה נכונה.

ב

שיטת הרמב"ם

בפירושו למשנה מנחות ג' כתב הרמב"ם צייר הרמב"ם את המנורה והיא בעלת קנים ישרים.

זה לשונו שם: "ואני אצייר לך עתה בצורה זו הגביעים תבנית משולש, והכפתורים עגול, והפרח חצי עגול, כל זה כדי להקל על הציור, כיון שאין המטרה בציור זה שתדע ממנו תבנית הגביע בדקדוק כיון שכבר בארתי לך אותו, אלא הכוונה בו ידיעת מנין הגביעים והכפתורים והפרחים ומקומותם ושעורי מה שהיה

בקנה המנורה שאין בו כלום, והמקומות שהיו בהם הכפתורים והפרחים, וכללותה היאך היתה, זו צורת כל זה".

אלא שהמחבר כתב שאין להוכיח מזה שדאכן דעת הרמב"ם היא שהיו הקנים ישרים זה לשונו (עמוד 60):

"הרמב"ם מודיע ברורות, שאין כוונתו בציור זה אלא לחדד ארבע ידיעות, שיש מקום לחשש שלא יובנו כראוי בלא ציור, ואלו הן: א. מנין סך כל הגביעים הכפתורים והפרחים. ב. המקומות שנקבעו לגביעים לאורך המנורה. ג. המקומות הריקים והחלקים במנורה, שאין בהם קישוטים. ד. המקומות בהם היו כפתורים ופרחים... מכאן והלאה אין ללמוד מציור הרמב"ם מאומה!..."

"כדי להקל על הציור" לא צייר הרמב"ם את הקנים בקוים מעוגלים, כי בהעדר מחוגה בידו ובידי המעתיקים אחריו, היה הציור משתבש לחלוטין, ולכן מתח הרמב"ם קוים ישרים. המעיין בציור הרמב"ם יווכח שגם באופן זה התקשה לצייר את כל הפרטים כיאות... לפיכך כ'חכם הרואה את הנולד', העדיף הרמב"ם לצייר מנורה בקוים פשוטים ככל האפשר, וזאת, להסברת נקודות הכרחיות בלבד".

ויש להשיב על דבריו:

א. בפירוש כתב הרמב"ם שמטרתו בציור להודיע "כללותה היאך היתה נראית".

ב. יש לציין שעל אף "העדר המחוגה" צייר הרמב"ם כפתורים עגולים בדיוק רב פרחים כחצי עיגול ואף ירך המנורה הינו מעוגל ולא חש לשיבושי המעתיקים בזה.

ג. לצייר קנים ישרים במקום עגולים – אין לך שיבוש גדול מזה.

ד. גם מעתיקי פירוש הרמב"ם ציירו מנורה בעלת קנים אלכסוניים, דבר המוכיח שאי"ז צורה סתמית (כת"י המעתיקים פורסם בשבועון כפר חב"ד ואח"כ הובאו בספר "חידושים וביאורים על הלכות ביהב"ח" הוצאת קה"ת עמוד רסד. יש להעיר שספר זה נמצא תח"י המחבר ומזכירו בספרו בעמוד 146).

ה. ר' אברהם בן הרמב"ם מעיד שאביו סובר שצורת קני המנורה הינם ישרים זה לשונו: "הקנים נמשכים ביותר כפי שצייר אותה אבא מארי ז"ל, לא בעיגול כמו שצייר אותה זולתו".

(אלא שמהטענה האחרונה התחמק המחבר זה לשונו (עמוד 60):

"המעין בדברי ר' אברהם בן הרמב"ם יראה שאין הוא מעיד ששמע דברים מפורשים מהרמב"ם בעניין זה. רבי אברהם שפט על פי הציור כפי שראו אותו בכתב היד... מעתה, אם לא שמע הבן מפי אביו, אין עדיפות להבנתו בציור על פני הבנתם של אחרים".

ויש להשיב על דבריו, שאין להעדיף את הבנתו שלו בציור על פני הבנת ר' אברהם בן הרמב"ם, המעתיקים, הרבי מילובאוויטש (לקו"ש חכ"א שם) והרב קאפח (הערותיו לפיה"מ שם).

ג.

ממצאים ארכיאולוגיים וכתבי יוסיפון

כתב המחבר בעמוד 46:

"הרמב"ם בפרושו למשנה וכן במשנה תורה, צייר מנורה בעלת קנים אלכסוניים, זאת, שלא כמקובל בציורים במהלך הדורות לצייר מנורה בקוים עגולים. לדעת ר' אברהם בן הרמב"ם, וכן הרב יוסף קאפח, וכמו כן הרבי מלובביץ' ציורו של הרמב"ם נעשה באופן מכוון ומדויק ולדעתם כן יש לנהוג להלכה.

לעומת זאת בממצאים קדומים מתקופת בית שני, קיימים חמישה ציורים של המנורה שנתגלו במקומות שונים ורחוקים זה מזה, ובהם תיאורים של מנורה בעלת קנים מעוגלים: **האחד**: מטבע ועליה צורת מנורה מעוגלת מימי מתיתיהו אנטיגנוס. **השני**: ציור המנורה שנמצא על טיט בחפירות הרובע היהודי. **השלישי**: ציור המנורה על שעון שמש מתקופת הורדוס. **הרביעי**: ציור מנורות בקבר יאסון מזמן החשמונאים. **החמישי**: תיאורו של פילון האלכסנדרוני על המנורה המעוגלת בדומה לגלגלים הסובבים ברקיע. מאידך גיסא לא נמצא – ולו ממצא אחד מזמן הבית – ובו ציור של מנורה זויתית כבציורו של הרמב"ם".

יש להשיב על הנ"ל:

א. הנתון האחרון – שלא נמצא אפילו לא ממצא אחד של מנורה זויתית איננו נכון, בשבועון החסידי 'כפר חב"ד'³ פורסמו ממצאים שכאלו.

ב. באף אחד מן הממצאים הנ"ל (בספר תמונות 23 24 91) לא הוכח שהכוונה למנורת המקדש וקישורם למנורת המקדש איננו אלא השערה, וא"כ אין בכך לסתור את דברי רש"י והרמב"ם המפורשים, ובפרט שקיימים ציורים המתארים מנורה זויתית.

ג. פילון האלכסנדרוני לא מתאר "מנורה מעוגלת" כדברי המחבר, ואדרבה, מדבריו ניתן לדייק שקני המנורה אינם מעוגלים.

וכך כותב הפילוסוף פילון האלכסנדרוני: "המנורה היא ציור השמיים... המנורה משוכה בדרום, הרומזת על תנועת הכוכבים המאירים, כי השמש והירח וכל צבאם... מתנוענעים בקירוב לפאת תימנה, לזאת יצאו מן המנורה שלושה קנים מצידה האחד ושלושה קנים מצידה השני... ובראש הקנים הצהירו שבעה נרותיהם הרומזים על שבעה כוכבי הלכת... והשמש זורחת בתווך כקנה אמצעי בין ששת הקנים".

והנה בכתביו לא נכתב כלל שהמנורה מעוגלת, אלא שהמחבר הבין כך משום שתנועת השמיים הינה בעיגול. ברם בדברי הפילוסוף מבואר שהמנורה רומזת על תנועת הכוכבים בשני פרטים: א. היותה משוכה לרוח דרום. ב. מספר הקנים. הפילוסוף לא מצא רמז לתנועת הכוכבים בצורת קני המנורה! (וראה עוד בענין זה בהשגות על ה'עדות השביעית').

ד. יש להעיר שהציורים הממצאים הנ"ל ע"כ אינם מדויקים כ"כ. בציור שבמטבע אין רגלים למנורה (אך ייתכן שזהו מצד גודלו הקטן של הציור). בציור שנמצא בחפירות הרובע היהודי אשר לדברי המחבר הצייר דייק בו מאוד אפילו בצורת הלהבות (!! המנורה כולה מלאה בעיטורים ואין כפתורים ופרחים (להעיר מדברי הרמב"ם: "טפחיים חלק") וכן רגלים אין לה. וכן הציור שעל גבי השעון שמש משונה בכמה פרטים א. הקנה האמצעי גבוה מאוד ב. לאורך הקנה ישנם בליטות רבות שנעשו בצורה מכוונת. ג. צורת הבסיס גבוהה תמוהה אף היא ("מראה המנורה כולו מעוות"⁴).

להלן עדות נוספת על מנורה עגולה שמצא המחבר – שער טיטוס (עמוד 52):

³ גליון 158 ועוד. ותמוה כיצד במכון המקדש המתעניין בממצאים שכאלה אינו מכירם... וד"ל.
⁴ לשון המחבר בעמוד 58.

"עדות שישית מתקופת בית שני אודות צורת קני המנורה זו המנורה המגולפת בשער טיטוס ברומא רבות ניתן ללמוד מפרטי המנורה התוארים שם, ומובא בתלמוד, שחכמי המשנה למדו הלכות מן המנורה הנמצאת ברומא, ועוד יוקדשו לכך פרקים אחדים בהמשך..."

ברור, ואין חולק על כך שהתיאור בשער טיטוס ברומא בא לתעד מנורה מתקופת בית שני... ברור שהרומאים רצו להנציח לבני עמם את תהלוכת הניצחון... כן ראו לנכון להציג מבין הכלים השונים דוקא את המנורה, שאין דומה לה בצורתה במנורות שהיו מקובלות ברומא... בהכרח, אפוא, שתיאור המנורה צריך להיות נאמן למציאות כפי שהתגלתה לעיני ההמונים, ואין להעלות על הדעת שהציגו בגילוף השער מנורה 'מזוייפת' השונה בצורתה מזו שהביאו הרומאים לרומא".

ובעמוד 63: "מצינו בספרי זוטא (במדבר פרק ח) שם נאמר "אמר רבי שמעון: כשהלכתי לרומי וראיתי שם את המנורה, היו כל הנרות מוסטרין כנגד נר האמצעי". מסתבר שראה את המנורה בשער טיטוס, שהקנים שלה מעוגלים... רבי שמעון ראה במנורה זו עדות הלכתית, שראוי ללמוד ממנה הלכה למעשה, הוזהר אומר שמנורת המקדש, לדעתו היא מנורה שהקנים שלה מעוגלים כמו בשער טיטוס שברומא".

ובעמוד 165 כתב: "הטענה שגילוף המנורה בשער טיטוס מזויף, נדחית מול מאמרי חז"ל מפורשים שיש בידנו אודות המנורה ברומא".

ויש להשיב על דבריו:

א. רבי שמעון מספר שראה את המנורה, ופשוט הדבר שראה את המנורה ולא ציור (שא"כ היה צריך לומר וראיתי את ציור המנורה). ובאבות דר"נ (נוסחא א פמ"א): "אבל מכתשת של בית אבטינס, שלחן ומנורה ופרכת וציץ עדיין מונחים ברומי", הרי שהמנורה עצמה נמצאת ברומי ואותה ראה ר"ש. (וראה גם גיטין נ"ו ע"ב "טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה מה עשה... והביא כל כלים שבמקדש... והניחן בספינה לילך להשתבח בעירו").

וראה שגם המחבר בעצמו כתב (עמוד 52) שהמנורה "הוצבה ב'מוזיאון' מיוחד שהקים אספסיאנוס ברומא" ומשום כך החכמים "יכלו לראות המנורה וללמוד את פרטיה".

ב. בציוור שבשער טיטוס ישנם שינויים רבים ממנורת המקדש המתוארת בחז"ל ומהם:

א. למנורה המגולפת אין רגלים, בניגוד למפורש בגמרא מנחות כ"ח ע"ב ולפסק הרמב"ם פ"ג מהלכות ביהב"ח. ב. על בסיס המנורה יש ציור דרקון, והלכה היא שכלים שנמצא עליהם דרקון אסורים בהנאה לפי שודאי נעשו לשם ע"ז. ו. ח"ו לומר שזוהי מנורת המקדש. ג. בקנה האמצעי (בחלקו העליון) אין שלושה גביעים. ד. בקנה האמצעי (בחלקו האמצעי) אין שלושה כפתורים. ה. (המשך לב') הקנים היוצאים מתוך הקנה האמצעי אינם יוצאים מתוך כפתור. ו. כנזכר לעיל יש הבדל בגדלי הפרחים (והכפתורים?) זהו בניגוד למה שכתב הרמב"ם שכולם "שווים בשיעורם". ז. הפרח התחתון הפוך, בניגוד לשאר הפרחים. ח. הטפח הרביעי והחמישי מלמטה צריך להיות "טפחיים חלק" כמפורש בגמרא מנחות שם ואינו בציוור שלפנינו. ט. דבר תמוה נוסף הוא היות בסיס המנורה בגודל כערך כשליש מגובה הכללי בניגוד למפורש בגמרא שהבסיס עם הרגליים והפרח אינם אלא ג' טפחים מתוך ח".

ואף המחבר עצמו (עמ' 148 ואילך) מציג שינויים ("ומניה וביה אבא לישידי ביה נרגא"):

"שינוי אחד: שלא כמקובל בציורי המנורה המאוחרים (בהם מצוירים שלשה גביעים צמודים זה לזה לאורך הקנה, ומעליהם כפתור ולבסוף הפרח) במנורה זו מופיעים עיטורים אלה בסדר שונה: גביע, כפתור, גביע, פרח, גביע. שינוי שני: הגביעים פעמים שפיהם כלפי מעלה ופעמים כלפי מטה. שינוי שלישי: כדי למלא

את הקנה בעיטורים, הוסיפו בקנים הארוכים מערכת עיטורים זהה נוספת. שינוי רביעי: פעמים שהוסיפו כפתור וגביע (המקבלים צורת רימון) או שהוסיפו פרח בלבד".

ובעמ' 151: "בקנה האמצעי של המנורה שבשער, בקטע שבין הבסיס למערכת הקנים של המנורה, מופיע במנורה המגולפת עיטור משולב מכמה פריטים שיש בהם דמיון לאמור בדברי חז"ל, שבקנה קבועים גביע כפתור ופרח.

עם זאת אף בהם יש שינויים: האחד: לפי האמור בדברי חז"ל והרמב"ם מידתו של העיטור צריכה להיות בגודל טפח, ואילו בגילוף העיטור תופס מקום גדול יותר באופן יחסי. השני: החלק התחתון של העיטור דומה אמנם לגביע, אך הוא מכוסה בעלים פרחוניים. למעשה גביע זה כמות שהוא "משוקד", שהרי אפשר לעשות את הגביעים כשהם משוקדים על ידי בליטות בצורות שונות ובכלל זה עלים. עם זאת צורת גביע זה שונה משאר הגביעים במנורה. השלישי: על גבי ה'גביע' קיים 'כפתור', אך גם הוא שונה משאר בכפתורים בצורתו, שכן איננו דומה לגמרי לתפוח כמובא בדברי חז"ל... באשר לחלק השלישי בעיטור זה – שהוא הפרח, אכן, לפנינו פרח ממש אך הוא גדול משאר הפרחים. לסיכום הטפח המעוטר: למרות השינויים שהצבענו עליהם, אפשר לראות בעיטורים אלה - אם כי קצת בדוחק: גביע כפתור ופרח".

ובעמוד 153: "המתבונן בגודלה של המנורה כפי שהיא מופיעה בשער יבחין שגובה המנורה אינו מגיע אלא לחצי מקומת המנורה שהייתה במקדש. שהרי כך שנינו בגמרא במנחות (כח, ב. וכך מובאים הדברים ב'ברייתא דמלאכת המשכן', וכך ברש"י וברמב"ם ובכל דברי הפוסקים): "גובהה של המנורה שמונה עשר טפחים". גובה זה תואם את קומתו של אדם, ואילו המנורה שבשער טיטוס (כפי שנראה היחס בגובהה לעומת האנשים הנושאים אותה) אינו מגיע לחצי גובהו של אדם, כלומר תשעה טפחים בלבד. והרי לפנינו גם בולט, שיש בו כדי לשלול את האפשרות שזו מנורת המקדש".

ונסיים בציטוט שהביא המחבר מספר עזרת כהן (סימן מא) לראי"ה קוק זצ"ל: "בדרך כלל, במקום שמתברר להדיין בכלל אמיתת הענין, לא על פי איזה פרט של אומדנא, אלא מההיקף של כמה ענינים ביחד, זהו ענין ברור". דומה שצירוף הפרטים הנ"ל יש בו כדי להצטרף ל"היקף כמה ענינים ביחד" שיש בהם כדי הכרעה.

אך המחבר אינו נרתע ומתאמץ להגן על ציורם של מחריבי המקדש ולשייך את הכלים שבו למקדש.

על הטענה כי בבסיס המנורה ישנו ציור דרקון השיב המחבר בעמ' 156:

"במסכת עבודה זרה (מג, א) נאמר: "איזהו צורת דרקון?... כל שיש לו ציצין בין פרקיו". ובירושלמי מסכת עבודה זרה (ג, ג): "איזהו דרקון כל שציצין יוצאים מצוארו". בספר ערוך השלם ערך 'דרקון' מתואר הדרקון בלשון זו "מין נחש, אורכו לפעמים עשרים אמות ולמרחוק עיניו יביטו". (בתפיסה המקובלת אצל היונים מוגדר הדרקון "חציו אדם חציו נחש". אצל הסינים ההגדרה היא: "נחש ענק בעל כנפיים ורגלי אריה", בתפיסה ההמונית המקובלת באגדות העמים עובדי אלילים הדרקון זו מפלצת בעלת כמה ראשים, המשלחת אש לכל הכיוונים. אנציקלופדיה עברית ערך 'דרקון')....

להלן דברי הרמב"ם על המשנה במסכת עבודה זרה (ג, ג): "המוצא כלים, ועליהם צורת חמה וצורת לבנה וצורת דרקון יולכים לים המלח". מפרש הרמב"ם: "'והדרקון' – צורת איש בעל סנפירים, וקשקשים רבים בגבו, בין סנפיריו כקשקשי הדגים... אף אחת מבין הצורות המטושטשות המצוירות על בסיס המנורה אין בה כדי להזכיר צורת דרקון מן הצורות הנזכרות לעיל".

ובעמוד 169: "צורת הדרקון האסורה על פי ההלכה היא צורת דג אם אדם, כך, על כל פנים, קובע הרמב"ם בפירוש המשנה למסכת עבודה זרה (ג, ג) וכלשונו שם: "'והדרקון' – צורת איש בעל סנפירים,

וקשקשים רבים בגבו, בין סנפיריו כקשקשי הדגים... צורת דרקון אחרת המצויה בין עמים שונים עובדי עבודה, היא זו של נחש בעל שבעה ראשים המשלח אש מפיו. גם צורה זו אינה מופיעה במנורה... ממילא, לא נמצא דרקון במנורה, והצורות המופיעות כמות שהל על הבסיס, אין בהן כדי לפסול את המנורה".

ויש להשיב על דבריו:

א. פירוש המשנה לרמב"ם איננו ספר הלכה, ובשלחן ערוך סי' קמ"א סעיף ג': "המוצא כלים ועליהם צורות חמה או לבנה... או דרקון והוא דומה לנחש ויש כמין סנפירין בין פרק חוליות שבצאור, אם הכלים מכובדים אסורים לפי שודאי נעשו לשם אלילים" והוא **כפירוש רש"י** בגמרא שם מ"ב ע"ב: "דרקון – דומה לנחש" וכמצויין בבאור הגר"א בש"ע שם. וא"כ דברי המחבר שמבחינת **ההלכה** צורת דרקון היא איש עם סנפירים איננה נכונה.

ב. יתירה מזו יש מן האחרונים (מראה הפנים לירושלמי שם) שלמדו שכן היא דעת הרמב"ם ביד החזקה – ספר הלכה – פ"ז ה"ח מהל' עבודת כוכבים.

ג. הציור התחתון שבחזית המנורה (על פי שיחזורו של הצייר רולנדוס) הוא **מין נחש עם סנפירים בקצה צאורו**. ("קיימת סבירות גבוהה שהציור מדויק, שכן, כלל גדול הוא בהלכה: "אמן לא מרע ומנותי", ואומן גוי, נאמן בעיניי מקצועו...").

ד. הציור בחלק העליון משמאל דומה בהחלט לנחש עם רגלים של אריה, אלא שהמחבר כתב שהדמות היא 'כרוב'...

עוד כתב המחבר בענין הנ"ל (עמוד 168):

"בהמשך לאמור, יש להוסיף נתון עובדתי, והוא שבמהלך שנות הגלות הארוכות, ניזוק הציור שבשער, ונשברה היד של האיש האמצעי הנושא את זר הדפנה.

הדבר מוכח בהבדל בין הצילום הנוכחי של שער טיטוס, לבין מה שנראה בשיחזור המצויר לפני 300 שנה. שבירת היד המחזיקה עלי דפנה הותירה שרידים על פני בסיס המנורה וכך מצטיירת לעין המסתכל דמות כעין דרקון. ולא היא! למעשה, יש בגילוף זה הרכבה של שני דברים: האחד, - ציור כל שהוא שהיה על בסיסי המנורה. השני, - השרידים שנותרו מעלי הדפנה, דבר הגורם למסתכל לטעות בהבנת הציור ולראות שם 'דרקון'."

ויש להשיב על דבריו:

א. האיורים בבסיס המנורה מוקפים במסגרות מרובעות קטנות ומדויקות. ואם כהנ"ל צריכים להיות על בסיס המנורה – ולא רק בתוך ריבוע הציור - סימני שבר של עלי הדפנה והיד, והנה בסיס המנורה מחוץ למשבצת האיור נקי. ויתרה מזו המסגרת שסביב האיור שלימה ומדויקת (תמונות 105, 106, 107), ואין ההגיון סובל את תיווך הדברים.

בענין השינויים הרבים ממנורת המקדש הסביר המחבר שהשינויים אינם פוסלים את המנורה וא"כ יש לומר (על סמך דברי יוסיפון ו"כמה מקומות בחז"ל") שהמנורה העיקרית של המקדש לא נפלה לידי הרומאים, אך מנורה זו הינה רכוש המקדש וככל הנראה נתרמה על ידי נדיב שלא היה בקי בהלכות המנורה זה לשונו בעמ' 161:

"היו מנורות שנתרמו למנורת המקדש, על ידי מלכים או אנשים עתירי ממון. ידועה העובדה המובאת במסכת יומא (לח) שם נאמר שהלני המלכה תרמה נברשת זהב אשר הוצבה בחזית בית המקדש, כך גם מונבז המלך תרם את ידות הסכינים העשויות זהב..."

מן האמור לעיל עולה המסקנה, שיש בה כדי לשפוך אור על בעיית המנורה המגולפת בשער טיטוס. המנורה המתוארת שם אמנם נלקחה מן המקדש, אך הייתה זו מנורה משנית בחשיבותה כנ"ל. באשר למנורה העיקרית נראה שזו לא נפלה בידי הרומאים, וממילא לא הגיעה לרומא. לאור האמור ניתן ליישב תמיחות רבות שהעלינו לעיל בדבר פרטים במנורה, וכגון: מדוע נראית המנורה בשער טיטוס קטנה מן המידה הקבועה בהלכה, ואינה מגיעה אלא לחצי גובהה של המנורה ההלכתית? כך גם באשר לשינויים אחרים המופיעים בקנים ובבסיס – כמתואר לעיל. שאלות אלה באות על פתרונן לאור העובדה שהיו תורמים שונים שתרמו למקדש, יהודים ואף גויים.

הנדיב אשר תרם מנורה למקדש, קיבל את ציור המנורה ופרטים עקריים המחייבים, והאומן יצר מנורה כשירה בעלת קוים דומים למנורה העיקרית על פי הפרטים שקיבל. עם זאת הכניס האומן במנורה שינויים שונים, שאינם עומדים בסתירה להלכה, ואין בהם כדי לפגוע בכשרותה של המנורה...

מנורות אלו נתרמו למקדש בכדי לפאר אותו, דוגמת עשרה המנורות שהוסיף שלמה בהיכל, וכן לשם הדלקה בשעת דחק, והן שנפלו בסופו של דבר לידי הרומאים".

ויש להשיב על דבריו:

א. באם הוכח שמנורה זו איננה מנורת המקדש העיקרית אלא מנורה אחרת מניין לנו שמנורה זו אכן רכוש המקדש ולא לקוחה ממקום אחר?

ב. מאחר שהוכח שיש במנורה ריבוי שיבושים וטעויות, מנין שצורתם של הקנים איננה משובשת?

ג. קביעתו שהמנורה העיקרית לא נפלה לידי הרומאים עומדת בסתירה עם דברי חז"ל שאמרו שהמנורה נמצאת ברומי ("אר"ש כשהלכתי לרומי וראיתי שם את המנורה... אבל מכתשת של בית אבטינס, שלחן ומנורה ופרכת וציץ עדיין מונחים ברומי").

להלן ה'עדות השביעית' שמצא המחבר על צורת המנורה:

"עדות שביעית הקשורה למנורת שער טיטוס ברומא, זו עדותו של יוסף בן מתיתיהו הכהן... יוסף בן מתיתיהו מקדיש שורות רבות בכתביו למה שראו עיניו בירושלים... דומה, אפוא, שעדותו אינה פחות חשובה מכל הקודמות ואולי אף עולה על כולנה.

לא כאן המקום להרחיב בשאלת מיהמנותו, דבר, שעסקו בו רבים, דבר אחד ברור, שאפילו לו היה יוסף איש נכרי יש מקום לקבל את עדותו, זאת, ככל נכרי 'המסיח לפי תומו', שעדותו מתקבלת.

שני תיאורים מוחשיים נותן יוסף להסברת צורת הקנים המעוגלת, ושניהם תואמים ומשלימים זה את זה. המחשה א: כך כותב יוסף: "מן הבסיס התרומם הגזע – העמוד, הירך, בתווק, וממנו נטשו ענפים דקים אשר דמו בצורתם לקלשון שלוש השניים". צורת הקלשון ידועה לכל חקלאי, והיא כמין מזלג גדול בעל שלוש שיניים, כשהקו החיצוני מעוגל... מן הראוי לב ללשונו של יוסף בן מתיתיהו, שאינו אומר 'כמין קנים ישרים' אלא מתאר את קני המנורה כענפים דקים היוצאים מתוך גזע עץ. מרבית ענפי העצים מסתעפים ויוצאים מן הגזע בצורה מעוגלת, על כל פנים לא מצינו עץ המוציא ענפים בצורת משולש זוויתי כלפי מעלה.

המחשה ב: מוסיף יוסף וכותב: "הנרות רמזו לשבעת כוכבי הלכת – הפלנטים – כי זה היה מספר הקנים היוצאים מן המנורה". בדבריו אלו עונה יוסף על שאלה פשוטה: מדוע יש למנורה שבעה נרות? ... יתר על כן! יוסף עונה לשאלה בה אנו דנים: מדוע הקנים מעוגלים? ותשובתו "הפלנטים! כי זה היה מספר הקנים היוצא מן המנורה", כלומר, הקנים העגולים רומזים למסלול העגול – הפלנטות – בהם נעים הכוכבים בשמים!".

ויש להשיב על דבריו:

א. עינינו רואות הרבה ענפי עצים היוצאים מן הגזע באלכסון.

ב. יוסף מדגיש שקני המנורה רומזים לכוכבי הלכת "כי זה היה מספר הקנים היוצאים מן המנורה". בדבריו לא נזכר כלל שהקנים מעוגלים למרות שהדבר ראוי להיזכר.

ג. אם כדבריו היה צריך להיות הקנה האמצעי אף הוא עגול משום שהוא רומז לגלגל ולמה יגרע?

ד. יוסף עצמו כותב שלגלגלים ירמזו השלחן והחושן שהם לכ"ע אינם עגולים בשום עניין ורומזים לגלגל משום המספר שבהם ואלו דבריו (הבא בסוגרים מרובעות הוא פירוש המחבר): שנים עשר הלחם אשר על שלחן השרת, רמזו לגלגל החיות [מזלות שנת החמה] ולחדשי השנה", "ומי שירצה לחשוב את שתי עשרה האבנים לחדשים, או למספר זה של הכוכבים, שקוראים ו ההלנים 'עיגול הזודיאקוס' [גלגל הרקיע שקבועים בו שתיים עשרה מערכות הכוכבים הקרויים 'מזלות'] הרי לא יטעה ביחס למחשבתו של המחוקק".

ומעתה ראה מה שכתב המחבר בעמוד 54: "יש לפנינו, אפוא, שבע עדויות מתקופת בית שני, המלמדות, שקני המנורה הם קנים מעוגלים. אם תמצו לומר, עדותו של יוסף שווה כשתי עדויות שונות, שכן, הובאו בדבריו שתי דוגמאות שונות המצביעות על כך שהקנים היו מעוגלים. מאידך גיסא אין בנמצא ציור מנורה בת קנים ישרים מתקופת הבית – גם לא דוגמא חת, הלא דבר הוא!".

יעיין הקורא וישפוט.